

І. В. СЕРВЕЦЬКИЙ

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ
КОМЕНТАР

**ЗАКОНУ
УКРАЇНИ**

**про оперативно-розшукову
діяльність**

І. В. СЕРВЕЦЬКИЙ

**НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ
КОМЕНТАР
ЗАКОНУ УКРАЇНИ
ПРО ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ
ДІЯЛЬНІСТЬ**

Київ
Парламентське видавництво
2000

УДК 343.132 (094.5.072)

ББК 67.9 (4 УКР) 73

С 32

*Схвалено Вченою радою
Національної академії внутрішніх справ України*

Рецензенти:

доктор юридичних наук *М. Й. Коржанський*,

доктор юридичних наук *П. П. Михайленко*,

доктор юридичних наук *М. Є. Шумило*

Сервецький І. В.

С 32 Науково-практичний коментар Закону України
«Про оперативно-розшукову діяльність». —
К.: Парламентське вид-во, 2000. — 208 с.

ISBN 966-611-083-6

У книзі на основі сучасного українського законодавства дається постатейне тлумачення основних положень названого Закону у взаємозв'язку з іншими законами та нормативними актами, висвітлюються найбільш складні питання теорії оперативно-розшукової діяльності.

Розрахована на працівників оперативних підрозділів, слідчих, прокурорів, адвокатів та суддів, може бути корисною науковцям, викладачам, аспірантам і слухачам юридичного фаху, зокрема навчальних закладів системи МВС та СБУ, а також усім, хто цікавиться питаннями охорони правопорядку та захисту прав і свобод громадян.

ББК 67.9 (4 УКР) 73

ISBN 966-611-083-6

© І. В. Сервецький, 2000

ПЕРЕДМОВА

У Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначені основні положення теорії оперативно-розшукової діяльності (ОРД), зміст та основні поняття як система гласних і негласних заходів, що здійснюються на території України. Одночасно тлумачиться закріплена система гарантій законності, яких необхідно дотримуватися при здійсненні оперативно-розшукових заходів.

Стаття 8 Конституції України встановлює і закріплює принцип верховенства права. У цій статті роз'яснюється, що норми права повинні точно відповідати Основному Закону України.

У коментарі в концентрованому вигляді роз'яснено сутність, характер оперативно-розшукових заходів, їх мету та завдання, які вказані у Законі (див. коментар до ст. 1, 2). У Законі названі підрозділи, які можуть займатися цією діяльністю (див. коментар до ст. 5), а також вказані підстави для проведення оперативно-розшукових заходів (див. коментар до ст. 6). У Законі визначені права оперативних підрозділів та їх обов'язки при здійсненні оперативно-розшукових заходів (див. коментар до ст. 7, 8).

Одночасно з широкими повноваженнями працівників оперативних підрозділів, якими вони наділяються при виконанні завдань ОРД, громадянам названим законом гарантуються конституційні права (див. коментар до ст. 9), зокрема констатується, що матеріали, здобуті при застосуванні сил, засобів та методів ОРД, можуть бути використані тільки для захисту життя, здоров'я, прав та свобод громадян та в інтересах кримінального судочинства (див. коментар до ст. 10).

Забороняється збирати, зберігати і використовувати інформацію, що стосується особистого життя, честі та гідності людини, якщо вона не містить відомостей, що стосуються певного складу злочину.

Більше того, оперативні підрозділи знаходяться під контролем посадових осіб органів внутрішніх справ і наглядом прокуратури (див. коментар до ст. 9, 14).

У коментарі тлумачаться норми права, з яких випливає, що дія Закону ґрунтується на принципі *територіальності* (тобто включаються всі суб'єкти, які знаходяться на території України).

Закон України «Про державний кордон» (в редакції від 4 листопада 1991 року) в статті 1 державним кордоном України називає лінію і вертикальну поверхню, що проходить по цій лінії, які

визначають межі території України — суші, вод, надр, повітряного простору. У тих випадках, коли територія суші знаходиться на межі з водами моря, то до української території відносяться прибережні води шириною 12 морських миль, відлічуваних від лінії найбільшого відпливу як на материку, так і на островах, що належать Україні.

Поняттям *територія України* крім того охоплюються: військові та невійськові морські судна, приписані до портів на території України, які знаходяться під прапором України у відкритому морі, у територіальних водах або портах іншої держави; а також військові та невійськові літаки України, приписані до аеропортів на території України, які під розпізнавальним знаком України знаходяться поза її межами у відкритому повітряному просторі чи на аеродромі іншої держави.

Відповідно до ст. 3. Кримінально-процесуального кодексу України провадження у кримінальних справах про злочини, які вчинені на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває поза межами України під прапором або розпізнавальним знаком України, здійснюється відповідно до кримінально-процесуального законодавства України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами.

При виконанні завдань ОРД за дорученням суддів і слідчих органів іноземних держав, з якими укладено договори про надання правової допомоги у кримінальних справах, застосовуються норми Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Іноземні громадяни, які знаходяться на території України, мають такі ж права і обов'язки, що й громадяни України.

Дія Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» за колом осіб тісно пов'язана з територіальними межами функціонування нормативних актів. Існує єдине правило, відповідно до якого нормативні акти поширюються на всіх осіб, які знаходяться на території України, як на громадян України, так і на іноземних громадян і осіб без громадянства.

Але із цього загального правила є винятки.

По-перше, вони стосуються дії норм даного Закону на громадян, які знаходяться за межами держави.

По-друге, свої особливості Закон має щодо іноземних громадян, а також соціального і правового захисту й пенсійного забезпечення осіб, які залучаються до виконання завдань ОРД.

По-третє, представники іноземних держав (глави держав і урядів) наділені правом дипломатичного імунітету і на них не поширюються норми цього Закону, за винятком окремих його положень.

За юридичною силою Закон ґрунтується на Конституції та інших законодавчих актах України, які необхідно розглядати в часі. Тобто дія цих актів поширюється на громадян України та іноземних громадян з моменту їх прийняття. Але головною їх відмінністю є те, що нові законодавчі акти не можуть погіршувати

прав громадян. Згідно статті 58 Конституції України закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують винуватість особи. Ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як протиправні.

Тлумачення норм Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» базується на загальних принципах теорії держави та права і має за мету усвідомити окремі норми, пізнати їх зміст та приписи в процесі практичного застосування до правопорушників. У деяких нормах Закону інтерпретуються *норми права*, які складаються з диспозиції, гіпотези та санкції.

Норма права — це формально визначене правило поведінки. У нормі права закріплюються права і обов'язки учасників суспільних відносин, а також санкції, що застосовуються у разі їх порушення.

Норма права — це правило поведінки, що набуває якостей нормативності і загальнообов'язковості у чітко встановленому порядку.

Норма права стає такою лише тоді, коли вона видається уповноваженим на те органом в межах його компетенції і в рамках встановлених процедур.

У силу закритого характеру деяких норм, що регулюють ОРД, виникають деякі протиріччя між суб'єктами ОРД та громадянами щодо єдиного розуміння та правильного застосування окремих положень Закону, які мають закритий характер і становлять державну таємницю.

Тут доречно перейти до видів тлумачення правових норм, тобто роз'яснення Закону за суб'єктами тлумачення.

Текст коментованих статей Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», виділений жирним шрифтом, є *автентичним* і подається як *офіційний* за «Відомостями Верховної Ради України» з урахуванням відповідних змін, що вносилися законами України в 1992-2000 рр. Безпосередній коментар має *неофіційне (доктринальне)* тлумачення Закону, тобто намагання науковця даної галузі роз'яснити окремі його норми таким чином, щоб вони були зрозумілі як професіоналам, так і громадянам.

Тлумачення норм цього Закону є роз'ясненням змісту суспільних відносин, що здійснюється відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та інших законів й нормативних актів, які регулюють оперативно-розшукові відносини.

Для глибшого розуміння положень Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» законодавець застосовує різні прийоми тлумачення його норм.

Мовне тлумачення — це роз'яснення змісту окремих понять шляхом їх словникового формулювання (див. *завдання, пошук, фактичні дані, підстави* тощо). Даний вид тлумачення дає можливість більш чітко зрозуміти сутність ОРД.

Систематичне тлумачення — це з'ясування змісту правових норм та їх взаємного зв'язку. Окремі положення даного Зако-

ну більш детально коментуються іншими законами та нормативними актами (див. коментар до ст. 3).

Історично-політичний аналіз норм коментованого закону має місце, незважаючи на те, що раніше такого закону не існувало, але існували окремі норми, які зобов'язували оперативні підрозділи вживати необхідних оперативно-розшукових заходів з метою виявлення ознак злочину і осіб, які його вчинили. Не будучи процесуальною, ОРД поєднується з нею при провадженні досудового слідства (див. р. XV п. 9 Конституції України). Завдяки вжиттю оперативно-розшукових заходів можуть бути одержані предмети й документи, відомості, які мають важливе інформаційне значення і допомагають намітити версії, виявити свідків і потерпілих, причетних до вчинення злочину осіб, встановити місце зберігання предметів і документів, важливих для слідства та суду (див. ст. 103, 104 та ін. КПК України).

При цьому треба враховувати, що одержані в результаті проведення оперативно-розшукових заходів фактичні дані можуть набути доказового значення тільки в тому разі, якщо вони будуть оформлені й перевірені в порядку, визначеному КПК (див. ст. 65, 66, 67, 103, 104 та ін. КПК України).

За результатами тлумачення норм цього Закону законодавець намагається поєднати текстовий вираз із духом Закону. Таке тлумачення називається *адекватним* — коли зміст норми права відповідає виразу, але повно зрозуміти його можуть тільки суб'єкти ОРД (див. коментар до ст. 1, 2, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13).

При тлумаченні норм даного Закону законодавець широко використовує *розширене* тлумачення норм права, яке ширше його буквального виразу. Це пояснюється декількома причинами: по-перше, багатофункціональністю цього Закону; по-друге, широкою сферою суспільних відносин, що регулюються; по-третє, таємністю окремих норм права, що регулюють ті чи інші сторони діяльності оперативних підрозділів.

Обмежене тлумачення окремих норм Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» мало застосовується. І навпаки, широко використовуються і тлумачаться норми права в наступних формах:

♦ *використання норм права*, закріплених в Конституції України, інших законах, що стосуються прав і свобод людини та міжнародних угод, які взяла на себе Україна та зобов'язалась їх виконувати;

♦ *виконання обов'язків*, що передбачені як законами, так і підзаконними нормативними актами щодо застосування адекватних сил, засобів, форм та методів ОРД у боротьбі зі злочинністю (див. коментар до ст. 7, 8).

♦ *дотримання обов'язків* означає: утримання від дій, заборонених даним Законом, які прямо вказані, а саме: забороняється приймати рішення про проведення оперативно-розшукових заходів при відсутності підстав, передбачених у статті (див. п. 3, ст. 6 коментованого Закону), або отримувати інформацію із за-

стосуванням технічних, психотропних, хімічних та інших речовин, які пригнічують волю або завдають шкоду здоров'ю людей та навколишньому середовищу (див. п. 16 ст. 9 коментованого Закону), або передавати і розголошувати відомості про нерозкриті злочини чи такі, що можуть зашкодити слідству, інтересам людини, безпеці України (див. п. 11 ст. 9 коментованого Закону), або залучати до негласного співробітництва медичних працівників, священнослужителів, адвокатів, якщо особа, стосовно якої вони мають здійснювати оперативно-розшукові заходи, є їх пацієнтом або клієнтом (див. п. 4 ст. 11 коментованого Закону).

При написанні даного науково-практичного коментаря автор спирався на попередні видання, зокрема: «Коментар до Закону України про оперативно-розшукову діяльність» під редакцією Я. Ю. Кондратьєва (К., 1993, 156 с.); *О. М. Бандурка, А. В. Горбачов*. Оперативно-розшукова діяльність: правовий аналіз (К., 1994, 160 с.); *І. В. Сервецький*. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» в таблицях і схемах (К., 1998, 28 с.).

Враховано також науковий доробок, який внесли в теорію і практику оперативно-розшукової діяльності вчені-фахівці доктори юридичних наук: *О. М. Бандурка, І. П. Козаченко, В. В. Крутов, П. П. Михайленко, О. П. Снігерьев*; кандидати юридичних наук: *Б. І. Бараненко, Г. М. Бірюков, В. Я. Горбачевський, Є. О. Дідоренко, О. Ф. Долженков, В. П. Євтушок, О. О. Кисельов, Я. Ю. Кондратьєв, М. М. Корчовий, С. Г. Лаптев, В. І. Лебеденко, В. В. Матвійчук, О. О. Мороз, П. М. Павлик, А. І. Пясецький, В. Л. Регульський, В. Д. Сушенко, В. Ф. Усенко, О. М. Юрченко*.

ЗАКОН УКРАЇНИ ПРО ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ

№ 2135-ХІІ від 18 лютого 1992 року
(Відомості Верховної Ради (ВВР) 1992, № 22, ст. 303)

Введений в дію Постановою ВР № 2136-12 від 18.02.92 (ВВР, 1992, № 22, ст. 304).

Зі змінами, внесеними згідно із законами України № 2549-12 від 07.07.92, ВВР, 1992, № 39, ст. 572; № 2932-12 від 26.01.93, ВВР, 1993, № 11, ст. 83; № 3784-12 від 23.12.93, ВВР, 1994, № 11, ст. 52; № 85/98-ВР від 05.02.98, ВВР, 1998, № 26, ст. 149; № 312-XIV (312-14) від 11.12.98, ВВР, 1999, № 4, ст. 35; № 1381-XIV (1381-14) від 13.01.2000, ВВР, 2000, № 10, ст. 79.

Стаття 1. ЗАВДАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Завданням оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп, розвідувально-підкривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави.

Сутність поняття завдання — визначений, запланований для виконання обсяг роботи; мета, замисел¹.

---

¹ Див. Новий тлумачний словник української мови. — К.: Аконіт, 1999. — Т. 2. — С. 46.

Мета статті — сформулювати завдання, що стоять перед оперативними підрозділами при виконанні службових повноважень. Ці завдання становлять одну з основних правових категорій, яка створює єдиний механізм законодавчого регулювання оперативно-розшукової діяльності (ОРД). Відповідно до завдань, поставлених перед оперативними підрозділами, сформульована система принципів, якими вони повинні керуватися під час здійснення ОРД (див. коментар до ст. 4); визначаються сили, засоби та методи вирішення завдань ОРД (див. коментар до ст. 8); встановлюються права й обов'язки оперативних підрозділів, що здійснюють ОРД (див. коментар до ст. 7, 8); визначається особливий порядок використання результатів ОРД (див. коментар до ст. 10).

Таким чином, успішним вирішенням завдань ОРД забезпечується стратегічна мета даного виду діяльності — боротьба зі злочинністю.

Диспозиція статті має частково відсилочний (бланкетний) характер. Для того, щоб з'ясувати суть завдань оперативних підрозділів, необхідно звернутися до Конституції України, кримінального та кримінально-процесуального законодавства, Закону України «Про міліцію» та інших законів і нормативно-правових актів.

НАУКОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ СТАТТІ

У даній статті коментується *сукупність завдань*, що вирішуються оперативно-розшуковими підрозділами органів внутрішніх справ у ході здійснення ОРД, спрямованої на виявлення, розкриття, попередження і припинення протиправної діяльності окремих осіб і груп та розвідувально-підривної діяльності спеціальних служб іноземних держав та організацій, розшук осіб.

Коментована стаття розкриває зміст завдань (специфічних), які властиві діяльності оперативних підрозділів — складової органів внутрішніх справ, у контексті загальних завдань, що стоять перед міліцією.

1. ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ МІЛІЦІЇ

Відповідно до Закону України «Про міліцію» основними завданнями міліції є:

- ◆ забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів;
- ◆ запобігання правопорушенням та їх припинення;
- ◆ охорона і забезпечення громадського порядку;

- ◆ виявлення і розкриття злочинів, розшук осіб, які їх вчинили;
- ◆ забезпечення безпеки дорожнього руху;
- ◆ захист власності від злочинних посягань;
- ◆ виконання кримінальних покарань і адміністративних стягнень;
- ◆ участь у поданні соціальної та правової допомоги громадянам, сприяння в межах своєї компетенції державним органам, підприємствам, установам і організаціям у виконанні покладених на них законом обов'язків¹.

2. ПРОТИПРАВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОКРЕМИХ ОСІБ ТА ГРУП

Протиправна діяльність характеризується: а) суспільною небезпечністю; б) кримінальною караністю; в) винністю.

Суспільна небезпечність діяння визначається не тільки його об'єктивними ознаками (зовнішніми, фактичними), а й суб'єктивними. Суспільно небезпечними можуть бути лише вольові, усвідомлені дії особи. Дії ж неосудних людей не є суспільно небезпечними, а є просто небезпечними.

Суспільно небезпечне діяння — це посягання на об'єкти, що охороняються законом, і порушення його особою, яка посягає на ці об'єкти.

Небезпечні дії є формально протиправними, але позбавлені характерного для злочинів рівня суспільної небезпечності.

Отже, вчинення злочину ще не свідчить про те, що він є суспільно небезпечним, так само, як особа, яка його вчинила, не завжди несе кримінальну відповідальність. Тобто, це реально покладені на особу зобов'язання, які передбачені кримінальним законом і конкретизуються вироком суду.

---

¹ Див. Науково-практичний коментар до Закону України «Про міліцію». — К.: 1996. — С.7.

Таким чином, кримінальній відповідальності підлягає особа, у діях якої є склад злочину.

Склад злочину — це сукупність юридичних ознак, що встановлені кримінальним законом і визначаються як суспільно-небезпечне діяння, як злочин. Склад злочину: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона².

Фактичні дані — це дані, які містять відомості про дії будь-якого протиправного характеру. Кримінальне право оперує фактичним складом злочину, що міститься в конкретних діях осіб.

При проведенні ОРД важливо пам'ятати, що ознаки складу конкретного злочину ще не є сферою діяльності оперативних підрозділів.

3. ПРОТИПРАВНА РОЗВІДУВАЛЬНО-ПІДРИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Протиправна розвідувально-підривна діяльність є найнебезпечнішою формою злочинної діяльності, що створює загрозу військовій, економічній та екологічній безпеці держави.

Закон формулює ряд завдань, які полягають в одержанні інформації про події чи дії, що створюють загрозу державній, військовій, економічній або екологічній безпеці України. Ці завдання можуть вирішуватися органами, що здійснюють ОРД, лише за умови наявності інформації про можливе виникнення таких подій і дій і мати посереджувальний характер.

4. ЗАВДАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Специфічними завданнями ОРД є:

♦ виявлення і розкриття злочинів, а також осіб, які їх готують, вчиняють або вчинили;

---

¹ Див. *Бажанов М. І.* Уголовное право Украины. Общая часть. — Днепропетровск.: 1993. — С. 26.

² Див. *Матишевський П. С.* Кримінальне право України. Загальна частина. — К.: Юрінком Інтер, 1997. — С. 505.

- ◆ попередження злочинів;
- ◆ припинення злочинів;
- ◆ здійснення розшуку осіб, які переховуються від органів дізнання, слідства і суду;
- ◆ здійснення розшуку осіб, які ухиляються від кримінального покарання;
- ◆ здійснення розшуку безвісти зниклих громадян.

Наведені завдання можуть бути взаємопов'язані між собою, але в більшості випадків вони є самостійними. Кожне завдання вимагає застосування специфічних сил, засобів та методів ОРД для його вирішення. У свою чергу вирішення кожного конкретного завдання потребує прийняття певного підсумкового рішення.

Найважливішою частиною загальних завдань ОРД є виявлення і розкриття злочинів та осіб, які їх готують, вчиняють або вчинили.

У юридичному розумінні терміни *виявити* і *розкрити* є синонімами, проте окреме їх використання в даному контексті цілком обгрунтовано. Вони конкретизують два аспекти ОРД: встановлення, виявлення події злочину й осіб, які готують, вчиняють або вчинили протиправне діяння; обставини, із цим пов'язані.

4.1. Виявлення і розкриття злочину

Виявити і розкрити злочин означає — встановити, виявити за допомогою оперативно-розшукових сил, засобів та методів ймовірність підготовки до злочину, вчинення злочину або вчинених раніше злочинів, що старанно маскуються, зберігаються в таємниці і тому залишаються невідомими для правоохоронних органів і громадян. У даному випадку завдання спрямоване на виявлення та розкриття «неочевидних» злочинів. На відміну від цього «очевидні» злочини не потребують застосування негласних сил, засобів і методів ОРД, оскільки вчиняються в умовах, коли вихідна інформація вказує на подію злочину, а особи, що його вчинили відомі (див. ст. 8 коментованого закону). У подібних випадках негласні оперативно-розшукові заходи можуть застосовуватись для встановлення мотивів і цілей злочину, а іноді й результатів злочинної діяль-

ності, тобто обставин, що при вчиненні очевидного злочину, як правило, не простежуються.

Виявлення і розкриття злочину — це встановлення оперативно-розшуковим шляхом події злочину (часу, місця, засобу та інших обставин вчинення злочину) й осіб, які його вчинили. Якщо злочин вчинено організованою групою осіб, то мають бути встановлені всі особи і визначена роль кожної у здійсненні злочинної діяльності. Виявленню і розкриттю підлягають також усі факти й епізоди злочину та заподіяна матеріальна шкода. У деяких випадках є необхідність спрямувати зусилля оперативних підрозділів на встановлення особи потерпілого, його місцезнаходження, обставин, що характеризують потерпілого.

Завдання виявлення і розкриття злочину оперативно-розшуковим шляхом має розглядатися в органічному зв'язку з кримінально-процесуальною діяльністю, оскільки у випадку його успішного вирішення порушується кримінальна справа. У ряді випадків кримінальна справа може бути порушена при виявленні тільки події злочину. При цьому орган, що здійснює ОРД, зобов'язаний встановити осіб, які вчинили злочин.

Відповідно до кримінально-процесуального закону орган дізнання (оперативний підрозділ, що здійснює ОРД), який порушив кримінальну справу, провівши невідкладні слідчі дії, зобов'язаний передати її слідчому. У разі якщо особу, яка вчинила злочин, не було встановлено, орган дізнання продовжує проводити оперативно-розшукові заходи для її встановлення, повідомляти слідчому про їх результати. Цього правила необхідно дотримуватись і тоді, коли при встановленні оперативно-розшуковим шляхом події злочину кримінальну справу порушує слідчий, а не орган дізнання.

ОРД неприпустима для вирішення завдань, не передбачених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» (див. коментар до ст. 9).

Створення в ході ОРД необхідних умов для швидкого і повного розкриття злочину кримінально-процесуальними засобами передбачає отримання відомостей, що стосуються:

- ♦ очевидців злочину;

♦ місцезнаходження документів і предметів, що стали знаряддями злочину, зберегли на собі його сліди, були об'єктами злочинних дій;

♦ виявлення грошей та інших цінностей, нажитих злочинним шляхом;

♦ встановлення предметів, що можуть слугувати виявленню злочину, обставин його вчинення і виявленню винних (див. ст. 64, 78 КПК України). За необхідністю оперативно-розшукові заходи повинні бути направлені на відвернення можливості знищення названих речових доказів.

Завданням ОРД є також *встановлення обставин*, що характеризують осіб, які вчинили або вчиняють злочин, виявлення їхніх намірів і конкретних дій, спрямованих на протидію розкриттю злочину в ході досудового слідства. У ряді випадків необхідно виявити оперативно-розшуковим шляхом обставини, що характеризують особу, найбільш важливих свідків і потерпілого, що дозволить передбачити поведінку даних осіб під час проведення допитів (у майбутньому).

4. 2. Попередження злочину

Попередити злочин означає безпосередньо вплинути оперативно-розшуковими силами, засобами та методами на особу (осіб), яка має намір вчинити злочин або на причини й умови, що сприяють його вчиненню. Мета попередження злочину полягає у запобіганні злочину ще до того, як конкретна особа (особи) розпочне його безпосереднє вчинення.

Підставою для попередження є відомості про підготовку конкретної особи (осіб) до вчинення злочину.

Попередження може бути здійснене щодо конкретної особи (осіб).

Попередити можна тільки суспільно небезпечні діяння, які ще не вчинені.

4.3. Припинення злочину

Припинення злочину означає застосування оперативно-розшукових заходів до конкретної особи або групи осіб з метою позбавити їх реальної можливості

продовжувати вчинення злочину. Це завдання стосується злочинів, що вчиняються як вочевидь, так і за умов неочевидності. *Способи їх вирішення* можуть бути різними: затримання злочинця на місці події, порушення кримінальної справи і застосування кримінально-процесуальних запобіжних заходів.

4.4. Розшук осіб, які переховуються від органів дізнання, слідства і суду

Розшук осіб, які переховуються від органів дізнання, слідства і суду є самостійним специфічним завданням ОРД.

Розшук спрямовано на встановлення місця перебування конкретних осіб, які переховуються:

- ♦ осіб, щодо яких у визначеному кримінально-процесуальним законом порядку винесена постанова про притягнення їх як обвинувачуваних;

- ♦ підсудного, щодо якого повинен здійснюватися судовий розгляд;

- ♦ осіб, щодо яких судом винесено обвинувальний вирок, що не вступив у законну силу.

У перших двох випадках особи, які переховуються, залишаються учасниками кримінально-процесуальної діяльності, тому при їхньому розшуку має бути забезпечена взаємодія з органами дізнання, слідчим, прокурором або судом. Розшук обвинувачуваного покладено на оперативні підрозділи.

Варто зауважити, що розшук, насамперед, спрямовано на виявлення обвинуваченого, відомого органам попереднього розслідування. Встановлення ж особи, що притягується як обвинувачена, є завданням попереднього слідства.

Розшук може відбуватися паралельно з розслідуванням кримінальної справи або одночасно з ухваленням рішення про призупинення попереднього слідства. Перед тим, як оголосити розшук обвинувачуваного, слідчий повинний переконатися в тому, що він дійсно переховується від слідства, а не помер, не знаходиться в лікарні, не заарештований в іншій кримінальній справі, з ним не стався нещасний випадок.

Оголошуючи розшук, слідчий повинен зібрати максимальну кількість відомостей про особу обвинувачуваного, необхідну для проведення ефективного розшуку. Ці відомості відображаються в довідці про особу обвинуваченого. До них належать: прізвище, ім'я, по батькові, дата і місце народження, національність, освіта, сімейний стан; наявність родичів та їх адреси; професія, фах; останнє місце проживання і роботи; відношення до військового обов'язку; відомості про судимість; наявність особливих прикмет, рис характеру, звичок, стан здоров'я, можливі хронічні захворювання; обставини втечі з-під варти, особисті й інші стосунки; інші відомості, що сприяють розшуку.

До довідки додається: фотокартка або детальний опис зовнішності розшукуваного обвинувачуваного (у разі якщо фотокартка відсутня).

Правовою підставою для формулювання слідчим завдання про розшук обвинувачуваного є постанова про притягнення особи як обвинувачуваного (див. ст. 131, 132 КПК України).

Правовою підставою для проведення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на здійснення розшуку обвинуваченого, є постанова слідчого про оголошення розшуку (див. ст. 138, 139 КПК України). У ній викладено обставини злочину, що розслідується, підстави оголошення розшуку, вказівки, кому доручити розшук, обрані щодо обвинувачуваного запобіжні заходи і зазначення місця направлення його в разі виявлення. Постанову слідчого разом із довідкою про особу розшукуваного обвинувачуваного, з його фотокарткою або детальним описом зовнішності і постановою про обрання запобіжного заходу, санкціонованою прокурором, у випадку арешту слідчий надсилає у відповідний орган, що здійснює ОРД. Якщо під час судового розгляду кримінальної справи підсудний переховується, суд зупиняє провадження у справі щодо цього підсудного до його розшуку.

4.5. Особлива категорія розшуку

Особлива категорія розшуку — це особи, які ухиляються від кримінального покарання. Органи, що здійснюють розшук засуджених, повинні координувати ОРД

із відповідними підрозділам МВС України, а також адміністрацією місць позбавлення волі.

Розшук підсудного, який ухиляється від суду, оголошується ухвалою чи постановою судді (див. ст. 280 КПК України). Така ухвала разом з іншими необхідними документами надсилається в орган, що здійснює ОРД. Останній зобов'язаний вжити всіх передбачених законом заходів щодо розшуку підсудного, який переховується.

4.6. Розшук осіб, які безвісно зникли

Розшук осіб, які безвісно зникли (наприклад, родичів) здійснюється за заявами громадян і адміністрацій відповідних установ не у зв'язку зі скоєним злочином і без порушення кримінальної справи. Мотиви зацікавлених осіб отримати відомості про громадян, які безвісти зникли, полягають, насамперед, у їхньому бажанні пересвідчитись у тому, живий чи мертвий даний громадянин. Відомості, отримані в результаті розшуку громадянина, який безвісно зник, можуть бути подані в суд для встановлення в судовому порядку одного з двох передбачених Цивільним кодексом (ЦК) України юридичних фактів: визнання громадянина безвісно відсутнім або оголошення громадянина мертвим (див. ст. 18, 21 ЦК України).

Громадянин може бути в судовому порядку визнаний безвісно відсутнім, якщо протягом одного року в місці його постійного проживання немає відомостей про місце його перебування. Порядок оголошення громадянина безвісно відсутнім або оголошення його померлим визначається гл. 35 Цивільно-процесуального кодексу (ЦПК) України.

Громадянин може бути в судовому порядку визнаний померлим, якщо в місці його постійного проживання немає відомостей про місце його перебування протягом трьох років; у разі якщо безвісно зник за обставин, що загрожували смертю або дають підставу припускати його загибель від певного нещасного випадку, — протягом шести місяців. Порядок оголошення громадянина померлим визначається гл. 35 ЦПК України.

У випадку встановлення судом одного із цих юридичних фактів зацікавлені особи можуть вирішувати відповідні питання, що впливають із цивільно-правових відносин. Для успішного розшуку громадянина, який безвісно зник, органу, що здійснює ОРД, важливо отримати від зацікавленої особи якнайбільше відомостей, що характеризують особу зниклого, а також обставини, які передували зникненню і слідували за ним. Необхідно вивчити відповідні документи, що знаходяться, насамперед, у державних органах (приймальниках-розподільниках, лікувальних установах, моргах тощо). Обставини, через які громадянин може виявитися безвісно зниклим розподіляються на такі:

- ◆ злочини (вбивство, доведення до самогубства, викрадення людини, залишення в небезпечі тощо);
- ◆ смерть від хвороби, нещасного випадку або старості;
- ◆ зникнення в результаті стихійного лиха;
- ◆ зникнення в результаті психічного захворювання.

Причинами відсутності громадян можуть бути також таємне лікування або одруження, небажання знаходитися разом зі своїми близькими тощо.

Важливо враховувати різноманітність наведених обставин.

4. 7. Об'єкти, що підлягають розшуку

Об'єкти, що підлягають розшуку у зв'язку з провадженням у кримінальній справі, можуть бути такі: потерпілі; свідки; трупи та їх частини; тварини (як предмет злочинного зазіхання або знаряддя злочину); матеріальні предмети, що можуть стати речовими доказами (див. ст. 78 КПК України); транспортні засоби (як предмети злочинного зазіхання або знаряддя злочину).

Мета розшукової діяльності полягає у виявленні вже встановлених, тобто відомих осіб, предметів та інших об'єктів. Тому, якщо йдеться про розшук потерпілих і свідків, в розпорядженні суб'єктів розшуку мають бути дані, що дозволяють індивідуалізувати особи

розшукуваних та ідентифікувати їх при виявленні. Розшукувана особа — це завжди конкретна людина.

Аналогічно класифікуються і *матеріальні об'єкти розшуку*. Проте на відміну від живих осіб, матеріальні предмети характеризуються даними, що вказують лише на їхню групову приналежність. Обсяг групи, до якої належать ті або інші матеріальні предмети розшуку, може бути достатньо великим (наприклад, група «цінностей», група «важкі тупі предмети»). Але це не повинно перешкоджати їхньому розшуку. Встановити відповідні матеріальні предмети означає встановити їхню належність до певної групи.

5. ДОРУЧЕННЯ СЛІДЧОГО

Відповідно до ч. 3 ст. 114 КПК України слідчий при провадженні кримінальної справи вправі давати органам дізнання доручення і вказівки щодо проведення розшукових дій. Останнє є правовою підставою для проведення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на розшук потерпілих, свідків, матеріальних предметів, що можуть стати речовими доказами тощо. Це узгоджується зі ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», відповідно до якої однією з підстав для проведення оперативно-розшукових заходів є письмове доручення слідчого в кримінальній справі, що знаходиться в його провадженні.

Доручення слідчого щодо проведення розшукових дій — це вимога органу дізнання розшукати ту або іншу особу або матеріальний предмет, який є речовим доказом у кримінальній справі. Воно дається, як правило, у письмовій формі через начальника органа дізнання і є обов'язковим для виконання. Слідчий може дати доручення оперативним працівникам в усній формі (наприклад, у випадку спільного огляду місця події).

6. ОПЕРАТИВНИЙ ПОШУК

Оперативний пошук осіб, предметів, речей, документів, які становлять оперативний інтерес для ор-

ганів внутрішніх справ, здійснюється оперативними підрозділами при виконанні завдань ОРД.

Завданням оперативного пошуку є встановлення невідомих подій злочину, підозрюваних, обвинувачених у вчиненні злочину, обставин, що впливають на ступінь та характер кримінальної відповідальності, тобто пошук фактичних даних, які свідчать про склад злочину (див. коментар до ст. 2).

7. ФІКСАЦІЯ СЛІДІВ ЗЛОЧИНУ

У процесі проведення ОРД здійснюється *фіксація слідів злочину* за допомогою оперативних та оперативно-технічних засобів. Оперативними засобами фіксуються сліди злочину, що в подальшому отримують як матеріальне вираження (документальне) — рапорти, пояснення, протоколи, одержані в ході проведення оперативно-розшукових заходів, так і абстрактне (залишене в людській пам'яті) — візуальне спостереження оперативного працівника і громадянина, отримання інформації, що становить оперативний інтерес; а також від джерел із застосуванням гласних і негласних сил, засобів та методів, тощо.

Оперативно-технічними засобами фіксуються сліди злочину, що відображаються на матеріальних носіях — матеріали, отримані шляхом застосування фото- і кінозйомок, звуко- і відеозапису.

Застосування технічних засобів правомірне, якщо воно передбачене законом, не суперечить йому; застосувати їх можуть особи, спеціально на те уповноважені. Такі дії не повинні суперечити етичним нормам, принижувати гідність осіб, щодо яких застосовуються (див. коментар до ст. 2, 8).

8. КРИМІНАЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО

Кримінальне судочинство — це діяльність органів дізнання, слідчого, прокурора, судді і суду по порушенню, розслідуванню і судовому розгляду кримінальних

справ, а також по вирішенню суддею питань, пов'язаних з виконанням вироку.

Завданнями кримінального судочинства є охорона прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть у ньому участь, а також швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування Закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний¹.

Завдання створення необхідних умов для швидкого і повного розкриття злочину засобами кримінального судочинства може бути успішно вирішене за умов, коли оперативні працівники добре знають процесуальний інститут порушення кримінальної справи (див. ст. 94 КПК України), норми доказового права:

- ♦ ті, що регламентують предмет доказування у кримінальній справі (див. ст. 64 КПК України);

- ♦ ті, що визначають поняття доказів (див. ст. 65 КПК України);

- ♦ ті, що встановлюють порядок збирання, перевірки й оцінки доказів (див. ст. 66 і 67 КПК України);

- ♦ ті, що характеризують самостійні види доказів (див. ст. 68, 72, 73, 74, 75, 78 КПК України), а також умови, що передбачають проведення слідчих дій (див. ст. 172–195 КПК України).

Для успішного вирішення даного завдання необхідно враховувати і відповідні положення теорії доказів у кримінальному процесі (насамперед положення, що розкривають сутність доказів по кримінальній справі, а також предмет доказування (див. ст. 64 КПК України)).

Створення в ході ОРД необхідних умов для успішного здійснення кримінально-процесуальної діяльності неможливе без знання процесуальної природи самостійних видів доказів в кримінальному процесі. У ході оперативно-розшукової діяльності повинні бути створені реальні умови для збирання конкретних видів

---

¹ Див. Коментар до статі 2 Кримінально-процесуального кодексу України. — К.: Юрінком Інтер, 1997. — 624 с.

доказів, а не доказів взагалі. Таким чином можуть бути одержані всі види доказів за винятком висновку експерта. Одержання цього виду доказу може бути забезпечене лише в ході провадження по кримінальній справі.

Стаття 2. ПОНЯТТЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Оперативно-розшукова діяльність — це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів.

Сутність терміна поняття — одна із форм мислення результатом узагальнення суттєвих ознак об'єкта діяльності. Розуміння кимсь чого-небудь, що склалось на основі якихось відомостей, власного досвіду. Тлумачення слова *діяльність* — це застосування своєї праці до чого-небудь; робота, заняття, активність, діяння¹.

Мета статті — розкрити поняття оперативно-розшукової діяльності. Ця стаття містить правову норму-дефініцію, тобто припис, що визначає і закріплює в узагальнюючому вигляді специфіку цієї діяльності. Законодавець визначає ознаки цього виду державної діяльності, дає його головні форми, сили, методи та засоби, направлені на досягнення поставленої мети.

Диспозиція статті має бланкетний (відсилочний) характер. З метою з'ясування її сутності необхідно звернутись до приписів, передбачених в законах та нормативних актах, що регулюють оперативно-розшукову діяльність.

НАУКОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ СТАТТІ

ОРД — вид державної діяльності, яка здійснюється як гласно, так і негласно оперативними підрозділами (див. ст. 5 коментованого Закону), що наділені

---

¹ Див. Новий тлумачний словник української мови. — Т. 1. — С. 774.

такими повноваженнями цим та іншими законодавчими актами.

ОРД — це різновид соціально-корисної людської діяльності і водночас вид юридичної діяльності, тобто частина опосередкованої правом державно-владної діяльності компетентних державних органів, націленої на виконання соціально корисних завдань і функцій держави.

Врешті, ОРД — різновид діяльності держави в особі вищих органів (законодавчої, виконавчої і судової влади) та в межах їхньої компетенції, що може наділяти правом здійснення такої діяльності суб'єктів ОРД, покладати на них визначені обов'язки і здійснювати контроль за реалізацією норм даного закону.

У ОРД виникають, розвиваються і припиняються суспільні відносини:

а) врегульовані нормами загальновизнаних галузей права (насамперед — це кримінальні та адміністративно-правові відносини, а також відносини, що регулюються в основному нормами кримінального права й адміністративного провадження). Окремі правила (частини норм) цих галузей права законодавцем вносяться (часом не достатньо обґрунтовано) у Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Правовідносини, що виникають на основі норм кримінального, кримінально-процесуального, оперативно-розшукового права (у даний час офіційно не визнаного), об'єднують учасників ОРД з приводу вчинення злочину або можливості його вчинення, що характеризує єдність їх юридичних прав і обов'язків, гарантованих державним примусом. У правозастосовчій практиці варто пам'ятати про те, що практичні працівники і представники наукової громадськості поки що тільки стоять на порозі визнання реальності нової галузі — оперативно-розшукового права.

Недосконалість Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» частково пояснюється і тим, що оперативно-розшукове право раніше не існувало і не могло існувати, а лише згадувалося як правовідносини ОРД.

ОРД об'єднує врегульовані цим законом різні правові відносини і тому є комплексною. Виходячи з цього, її можна поділити на безпосередньо ОРД і забезпечення адміністративно-правового режиму за допомогою оперативно-розшукових сил, засобів і методів. У середині цих видів ОРД залежно від вирішення тих або інших завдань, можна виділити підвиди: *пошуковий, розвідувальний, контррозвідувальний*. Вони зазначені в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» і стосуються пошуку і фіксації фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб і груп та розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб і організацій, а також отримання інформації в інтересах безпеки суспільства і держави (див. коментар до ст. 1).

ОРД варто відрізнити від суміжних і частково суміжних з нею видів юридичної діяльності. В першу чергу це стосується співвідношення її з кримінально-процесуальною діяльністю.

Незважаючи на те, що оперативно-розшукова і кримінально-процесуальна діяльність тісно пов'язані між собою (наявністю загальної мети — захисту від злочинних посягань, а також колом єдиних завдань — зокрема, попередженням злочинів і швидким їх розкриттям), вони не тотожні. Однією з істотних відмінностей однієї від іншої є те, що ОРД здійснюється оперативними підрозділами (див. коментар до ст. 5).

Є підстави вважати, що в практичній ОРД виникли об'єктивні передумови для інтеграції реальних процедур і порядку здійснення окремих оперативно-розшукових дій, що застосовуються в зазначених підвидах ОРД. Виходячи з цього тлумачення, під теоретичним підґрунтям оперативно-розшукового процесу слід розуміти *форму правових відносин правоохоронних органів*, які використовують гласні і негласні сили, засоби й методи, а також залучають громадян для їх вирішення.

На відміну від цього, кримінально-процесуальна діяльність проводиться суб'єктами, зазначеними в кримінально-процесуальному законі органами досудового слідства, прокуратурою і судом. ОРД проводиться в

порядку, викладеному, як правило, у таємних відомчих нормативно-правових актах, а кримінально-процесуальна діяльність — у порядку, передбаченому КПК України.

Мета ОРД має, в першу чергу, *захисний характер*. Під захистом зазначених коментованою статтею об'єктів варто розуміти систему оперативно-розшукових, організаційних, нормативно-правових та інших заходів, передбачених законодавством в ОРД, спрямованих на створення умов, що забезпечують безпеку визначених законом об'єктів від злочинних посягань, і одночасно на усунення причин і умов вчинення злочинів; локалізацію суспільно-небезпечних наслідків (у випадку вчинення злочину).

Залежно від передбачених законом цілей в ОРД виділяють такі напрями роботи:

а) захист життя, здоров'я, прав і свобод людини і громадянина від злочинних посягань;

б) захист власності від злочинних посягань;

в) забезпечення безпеки суспільства і держави (в аспекті захисту від осіб, що вчиняють злочини (див. коментар до ст.1).

Спрямовуючи ОРД на досягнення соціально корисної мети, законодавець особливо виділяє інтереси людини і громадянина (життя, здоров'я, права і свободи), ставлячи їх на перше місце в переліку об'єктів захисту. Згідно з Конституцією України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Визнання, дотримання і захист прав і свобод людини і громадянина — обов'язок держави. Життя людини захищається від злочинних посягань за допомогою оперативно-розшукових сил, засобів і методів. Це надає конституційному припису про те, що кожна людина має невід'ємне право на життя (див. ч. 1 ст. 27 Конституції), реального змісту. Визнані і гарантовані розділом II Конституції права і свободи людини і громадянина, безпосередньо поставлені державою під охорону від злочинних посягань. Зокрема, таким «охоронним» засобом є здійснення ОРД в необхідних і допустимих законом випадках.

За допомогою ОРД держава здійснює охорону власності (власність — економічна категорія, що відображає право володіння, користування й розпорядження майном). У статті 13 Конституції України зазначено: земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією.

Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону.

Причому відповідно до Конституції приватна, державна, муніципальна й інші форми власності захищаються однаково (див. Закон України «Про власність»).

Метою ОРД є також *забезпечення безпеки суспільства і держави*. Під безпекою слід розуміти стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. Причому під життєво важливими інтересами законодавець розуміє сукупність потреб, задоволення яких забезпечує існування і можливість прогресивного розвитку особистості, суспільства і держави. До основних об'єктів безпеки законодавець відносить, зокрема, суспільство (його матеріальні і духовні цінності) і державу (її конституційний лад, суверенітет і територіальну цілісність).

Під забезпеченням безпеки суспільства і держави варто розуміти організацію і реалізацію системи заходів (різного характеру) з метою нейтралізації або локалізації потенційних чи реальних загроз нормальному функціонуванню і розвитку української держави і суспільства.

1. СИСТЕМА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Система ОРД включає дві форми, що взаємодоповнюють одна одну — *гласну і негласну*. Так, посадові особи державних органів, що здійснюють оперативно-

розшукову діяльність, можуть офіційно (гласно) представляти інтереси певного органу або виступати від його імені. Поряд із цим, оперативний працівник або особа, яка сприяє проведенню ОРД, може здійснювати свої повноваження, надані Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», у негласній формі (докладніше див. коментар до ст. 4).

Використання у боротьбі зі злочинністю негласних оперативно-розшукових сил, засобів і методів поряд із гласними є вимушеним, захисним заходом суспільства і держави. Підготовка і вчинення навмисних особливо небезпечних і тяжких злочинів, як правило, достатньо добре конспірується (зокрема, вчинення злочинів проти життя людини і безпеки держави). Тому суспільство і держава не тільки схвалили застосування проти суспільно небезпечних діянь осіб, які вчиняють злочини, системи оперативно-розшукових заходів, а й зобов'язали своїх суб'єктів здійснювати такого роду діяльність. При іншому підході було б дуже важко забезпечити невідворотність кримінальної відповідальності для осіб, які вчиняють навмисні злочини таємно.

Основними суб'єктами, наділеними державою повноваженнями на здійснення ОРД, є *оперативні підрозділи* державних органів (див. коментар до ст. 5).

Проведення оперативними підрозділами ОРД обмежується їхніми повноваженнями. У теорії права повноваження — це право однієї особи укладати угоди від імені іншої, тим самим створюючи, змінюючи або припиняючи права й обов'язки, що були надані раніше. В ОРД під повноваженнями слід розуміти сукупність завдань, вирішення яких законодавцем покладається на суб'єктів, що здійснюють ОРД і компетенцію даних суб'єктів, передбачену законодавством в галузі ОРД. Під межами таких повноважень розуміється суворо обмежена нормами даного закону компетенція суб'єктів ОРД (включаючи предмет, обов'язки, права, а також відповідальність) у проведенні в необхідних і обґрунтованих випадках дій і заходів, передбачених чинним законом.

розшукову діяльність, можуть офіційно (гласно) представляти інтереси певного органу або виступати від його імені. Поряд із цим, оперативний працівник або особа, яка сприяє проведенню ОРД, може здійснювати свої повноваження, надані Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», у негласній формі (докладніше див. коментар до ст. 4).

Використання у боротьбі зі злочинністю негласних оперативно-розшукових сил, засобів і методів поряд із гласними є вимушеним, захисним заходом суспільства і держави. Підготовка і вчинення навмисних особливо небезпечних і тяжких злочинів, як правило, достатньо добре конспірується (зокрема, вчинення злочинів проти життя людини і безпеки держави). Тому суспільство і держава не тільки схвалили застосування проти суспільно небезпечних діянь осіб, які вчиняють злочини, системи оперативно-розшукових заходів, а й зобов'язали своїх суб'єктів здійснювати такого роду діяльність. При іншому підході було б дуже важко забезпечити невідворотність кримінальної відповідальності для осіб, які вчиняють навмисні злочини таємно.

Основними суб'єктами, наділеними державою повноваженнями на здійснення ОРД, є *оперативні підрозділи* державних органів (див. коментар до ст. 5).

Проведення оперативними підрозділами ОРД обмежується їхніми повноваженнями. У теорії права повноваження — це право однієї особи укладати угоди від імені іншої, тим самим створюючи, змінюючи або припиняючи права й обов'язки, що були надані раніше. В ОРД під повноваженнями слід розуміти сукупність завдань, вирішення яких законодавцем покладається на суб'єктів, що здійснюють ОРД і компетенцію даних суб'єктів, передбачену законодавством в галузі ОРД. Під межами таких повноважень розуміється суворо обмежена пормами даного закону компетенція суб'єктів ОРД (включаючи предмет, обов'язки, права, а також відповідальність) у проведенні в необхідних і обґрунтованих випадках дій і заходів, передбачених чинним законом.

1.1. Гласні оперативно-розшукові заходи

Гласними називаються заходи, які здійснюються працівниками оперативного підрозділу на підставі певного кола повноважень (див. ст. 8). Перед тим, як вказати на ці заходи, необхідно відмітити їх органічну єдність із негласними. В одних випадках ці заходи можуть здійснюватися оперативним працівником негласно, а за певних обставин — гласно:

- ♦ опитувати осіб за їх згодою, використовувати їх добровільну допомогу;

- ♦ проводити контрольні закупки товарів з метою виявлення фактів протиправної діяльності;

- ♦ брати участь у перевірці фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій та окремих осіб;

- ♦ витребувати, збирати і вивчати документи та дані, що характеризують діяльність підприємств, установ, організацій, а також спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у підготовці або вчиненні злочину, джерело та розміри їх доходів;

- ♦ проводити операції по захопленню озброєних злочинців, припиненню тяжких злочинів, розвідувально-підірвної діяльності спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб;

- ♦ відвідувати жилі та інші приміщення за згодою їх власників або мешканців для з'ясування обставин вчиненого або такого, що готується, злочину, а також збирати відомості про протиправну діяльність підозрюваних осіб, щодо яких провадиться перевірка;

- ♦ отримувати від юридичних та фізичних осіб безкоштовно або за винагороду інформацію про злочини, які готуються або вчинені, та загрозу безпеці суспільства і держави;

- ♦ використовувати за згодою адміністрації службові приміщення, транспортні засоби та інше майно підприємств, установ, організацій, а так само за згодою осіб — житло, інші приміщення, транспортні засоби і майно, які їм належать;

♦ застосовувати засоби фізичного впливу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю на підставах і в порядку, встановлених Законами України «Про міліцію», «Про Службу національної безпеки», «Про Прикордонні війська», «Про Управління охорони вищих посадових осіб України».

1.2. Негласні оперативно-розшукові заходи

Негласні оперативно-розшукові заходи здійснюються в точній відповідності до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (див. ст. 8). Закон висуває до оперативно-розшукових заходів такі вимоги:

♦ негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, чи одержувати розвідувальну інформацію, в тому числі шляхом проникнення оперативного працівника в приміщення, транспортні засоби, на земельні ділянки;

♦ здійснювати проникнення в злочинну групу негласного працівника оперативного підрозділу або особи, яка співробітничас з ним, із збереженням в таємниці достовірних даних щодо їх особистості;

♦ знімати інформацію з каналів зв'язку, застосовувати інші технічні засоби отримання інформації;

♦ контролювати шляхом відбору за окремими ознаками телеграфно-поштової відправлення;

♦ здійснювати візуальне спостереження в громадських місцях із застосуванням фото-, кіно- і відеозйомки; оптичних та радіоприладів, інших технічних засобів;

♦ мати гласних і негласних штатних працівників;

♦ встановлювати конфіденційне співробітництво з особами на засадах добровільності;

♦ створювати з метою конспірації підприємства, організації, використовувати документи, які зашифровують особу чи відомчу належність працівників, приміщень і транспортних засобів оперативних підрозділів;

◆ створювати і застосовувати автоматизовані інформаційні системи (див. коментар до ст. 8).

В ОРД широко застосовуються негласні сили, засоби і методи, а в кримінально-процесуальній діяльності їх застосування неприпустиме. Крім того, одним із наслідків кримінально-процесуальної діяльності може стати притягнення винного у вчиненні суспільно небезпечного діяння до покарання. Такий правовий наслідок в ОРД не передбачений, окрім випадків певних втручань в особисте життя (див. ст. 29, 30, 31, 32 Конституції).

1.3. Пошукові заходи

Пошук — шукання, розшукування чого-небудь; спеціально організоване розшукування кого-, чого-небудь з метою врятування; розшук¹.

Пошукові заходи — це заходи, здійснювані оперативними підрозділами із застосуванням негласних сил, засобів і методів, які регламентуються спеціальними інструкціями та наказами. Такі заходи мають найбільшу ефективність, особливо тоді, коли вчинено неочевидний злочин або злочин вчинено із застосуванням конспіративних заходів з метою уникнення кримінальної відповідальності або вчинення злочину особою, яка володіє спеціальними прийомами і методами ОРД, або особа, яка вчинила злочин, зникла і переходиться від слідства та суду.

З метою адекватного проведення конкретних заходів і надано право оперативним підрозділам (див. ст. 8) здійснювати оперативні заходи.

Як впливає зі статей 64 і 78 КПК України, оперативно-пошукові заходи, в першу чергу, здійснюються для встановлення:

◆ подій злочину (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення злочину), винності обвинуваченого у вчиненні злочину і мотивів злочину;

---

¹ Див. Новий тлумачний словник української мови. — Т. 3. — С. 652.

♦ обставин, що впливають на ступінь і характер відповідальності обвинуваченого, а також інші обставини, що характеризують особу обвинуваченого;

♦ характеру і розміру шкоди, завданої злочином;

♦ знарядь вчинення злочину, що зберегли на собі сліди злочину або були об'єктом злочинних дій; грошей, цінностей та інших речей, нажитих злочинним шляхом;

♦ предметів, які можуть бути засобами для розкриття злочину і виявлення винних або для спростування обвинувачення чи пом'якшення відповідальності; а також для розшуку осіб, які переховуються від слідства та суду, засуджених, які зникли з місць позбавлення волі або ухиляються від виконання вироку, осіб, які пропали безвісти.

1.4. Розвідувальні заходи

Розвідка — це організація, що збирає відомості про економічне і політичне становище інших держав та про стан їхніх збройних сил¹.

Розвідувальна діяльність — це системне застосування спеціальних сил, засобів, методів і здійснення специфічних дій з метою одержання інформації про задуми, плани і заходи іноземних спеціальних служб.

Із вищевикладеного випливає, що розвідувальна діяльність має власну мету, відмінну від мети ОРД. Вона здійснюється в основному поза межами території України, і це теж відрізняє її від ОРД. Її основними «контрагентами» є, з одного боку, Україна, а з іншого боку — іноземна держава або міжнародна організація. Врешті, розвідувальна діяльність регламентована спеціальними законодавчими актами, нормативними розпорядженнями, що не поширюються на ОРД.

---

¹ Див. Новий тлумачний словник української мови. — Т. 4. — С. 21-22.

1.5. Контррозвідувальні заходи

Контррозвідка — організація, що має завдання протидіяти розвідці супротивника, боротися зі шпіонажем, диверсіями тощо.

Відповідно до п. 4 ст. 24 Закону України «Про Службу безпеки України» її органи зобов'язані здійснювати контррозвідувальні заходи з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття будь-яких форм розвідувально-підривної діяльності проти України. Деякі організації, підрозділи проводять контррозвідувальні заходи. Ця діяльність є різновидом службової діяльності СБУ, а її суть полягає в протидії розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб.

Основні відмінності ОРД від контррозвідувальної такі:

♦ завданням першої є захист громадянина, суспільства і держави від злочинних посягань (див. коментар до ст. 1), а другої — захист державного суверенітету від розвідувально-підривної діяльності спеціальних служб (див. п. 1 ст. 2 Закону України «Про Службу безпеки України»);

♦ коло суб'єктів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність (див. ст. 5 коментованого Закону), набагато ширше кола державних органів, що проводять контррозвідувальну діяльність;

♦ загальні правила ОРД викладені в Законі, норми якого коментуються, а контррозвідувальної — в Законі України «Про Службу безпеки України» та інших нормативних актах.

Водночас між ОРД і контррозвідувальною діяльністю є багато спільного. Саме тому на практиці часом виникають складнощі, наприклад, як варто тлумачити припис законодавця про те, що здійснення контррозвідувальної діяльності припускає виявлення протиправ-

---

¹ Див. Новий тлумачний словник української мови. — Т. 2. — С. 319.

них дій окремих осіб, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України (п. 3 ст. 2 «Про Службу безпеки України»). До таких осіб можуть відноситися громадяни України, іноземні громадяни й особи без громадянства, що виступають представниками спеціальних служб або організацій іноземних держав (завербовані іноземними розвідками особи, емісари іноземних екстремістських і терористичних організацій тощо).

Неправомірно розширено тлумачити положення ч. 2 ст. 2 зазначеного Закону і включати в контррозвідувальну діяльність боротьбу із суспільно-небезпечними діями «окремих» осіб, чії дії завдають (або можуть завдати) шкоду безпеці України, але відбуваються поза зв'язком із розвідувальною або іншою підривною діяльністю іноземних спеціальних служб. Боротьба з протиправною діяльністю таких осіб повинна проводитися відповідними правоохоронними органами в межах і за правилами ОРД.

Деякі контррозвідувальні заходи можуть здійснюватися і оперативними підрозділами органів внутрішніх справ (спецпідрозділами по боротьбі з організованою злочинністю); контррозвідувальні заходи щодо організованих злочинних угруповань, які мають у своєму складі розвідувальні підрозділи, (внутрішня безпека) — щодо осіб, які володіють прийомами розвідки, оперативних працівників, що вчиняють злочини. Слід зауважити, що такі контррозвідувальні заходи мають обмежене застосування.

1.6. Оперативні заходи

Під *оперативними заходами* слід розуміти отримання фактичних даних, які входять до предмету доказування по конкретній справі, а також необхідних для вирішення інших завдань ОРД, що проводяться уповноваженими на те особами на підставі і в порядку, передбачених законом. Зміст оперативно-розшукових заходів подається в коментарі до ст. 8 коментованого Закону.

ОРД здійснюється з метою захисту життя, здоров'я, прав і свобод людини і громадянина, власності, забезпечення безпеки суспільства і держави від злочинних посягань. *Мета оперативних заходів* — це усвідомлений образ прогнозованого результату, на досягнення якого спрямовано дію (дії) оперативника й інших осіб, учасників цієї діяльності.

У практиці часто не приділяють належної уваги питанню співвідношення мети ОРД та її завдань (про завдання ОРД див. коментар до ст. 1). Варто пам'ятати, що завдання в обов'язковому порядку кореспондують мету ОРД.

1.7. Оперативно-технічні засоби

Під *оперативно-технічними засобами* (далі — ОТЗ) розуміють сукупність технічних засобів та науково обґрунтованих прийомів їх правомірного використання (переважно негласного) в процесі ОРД з метою ефективної боротьби зі злочинністю. В ОРД до ОТЗ належить оперативна техніка, яка дозволяє знімати інформацію з каналів зв'язку, вести візуальне спостереження в громадських місцях із застосуванням фото-, кіно- і відеозйомки, оптичних та радіоприладів, інших технічних засобів. Використання ОТЗ забезпечує реалізацію принципів наступальності та раптовості проведення оперативно-розшукових заходів, створення таких умов, за яких злочинець вимушений повідомити інформацію про себе та свої протиправні дії.

Застосування ОТЗ ґрунтується на конституційних засадах. Конституція України гарантує кожному недоторканність житла. *Не допускається* проникнення до житла чи іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку.

У невідкладних випадках можливий *встановлений законом* порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи. До таких випадків належить проникнення до житла чи до іншого володіння особи за вмотивованим рішенням суду (ст. 30 Конституції України).

Статтею 31 Конституції України кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки — передбачене законом і встановлене судом порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, — випадки, коли іншими способами одержати інформацію неможливо.

Відповідно до статті 32 Конституції України ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

При цьому треба брати до уваги, що незаконне порушення норми недоторканності житла, здійснене посадовою особою, тягне за собою кримінальну відповідальність за ст. 130 КК України, а незаконне порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфних та інших повідомлень громадян тягне за собою кримінальну відповідальність за ст. 131 КК України. Стаття 47 Закону України «Про інформацію» визначає, що порушення законодавства про інформацію тягне за собою дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно з законодавством України.

У статті 56 Конституції України надається право особі на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

Система законодавчих та підзаконних нормативних актів, а також встановлюваних ними принципів і правил визначає їх допустимість і використання та регламентує порядок і умови їх застосування на основі загальної тактики.

Треба зазначити, що регламентацію застосування ОТЗ необхідно розглядати в поєднанні з регламентацією тактичних прийомів їх використання та загальної

тактики і тактичних прийомів певної форми діяльності, оскільки визначальним фактором у даному випадку є дії по боротьбі зі злочинністю, а також способи, тактичні прийоми і методи застосування ОТЗ, а не самі засоби, тому що техніка і тактика нерозривно пов'язані та взаємообумовлені у своєму розвитку.

Правову основу застосування ОТЗ в ОРД становлять Конституція України, Кримінальний та Кримінально-процесуальний кодекси України, закони України «Про міліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», а також підзаконні акти, що регулюють відносини в сфері боротьби зі злочинністю.

Окремі норми Закону, що регламентують дії та прийоми по фіксації злочинних дій за допомогою ОТЗ, можуть містити визначення порядку, особливостей та меж застосування ОТЗ, особливостей використання отриманих даних тощо.

Принципові положення з найбільш важливих питань, зафіксованих у нормах Закону, є правовою основою для їх деталізації у підзаконних актах, а також у відповідних інструкціях, настановах, правилах та інших документах, що визначають порядок і особливості роботи з ОТЗ.

Тактичні прийоми використання ОТЗ регламентуються нормами цього закону та підзаконними актами (наказами МВС, інструкціями, настановами, іншими документами відомчого характеру). Їх зміст визначається загальними вимогами, що розглядаються як правова основа ОРД.

Право вживати необхідні оперативно-розшукові заходи згідно зі ст. 103 КПК України виступає правовою підставою для застосування в ОРД оперативно-технічних засобів, прийомів та дій.

Згідно з п. 10 ст. 11 Закону України «Про міліцію» міліції надається право здійснювати на підставах і в порядку, встановлених Законом, гласні та негласні оперативно-розшукові заходи, фото-, кіно-, відеозйомку і звукозапис, прослуховування телефонних розмов з метою розкриття злочинів.

Закон, встановлюючи допустимість застосування ОТЗ, не визначає їх конкретні найменування, а лише

вказує на дії, що виконуються за допомогою цих засобів. Так згідно з ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативним підрозділам надається право:

- ◆ негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, чи одержувати розвідувальну інформацію, у тому числі шляхом проникнення оперативного працівника в приміщення, транспортні засоби, на земельні ділянки;

- ◆ знімати інформацію з каналів зв'язку, застосовувати інші технічні засоби отримання інформації;

- ◆ контролювати шляхом відбору за окремими ознаками телеграфно-поштової відправлення;

- ◆ здійснювати візуальне спостереження в громадських місцях із застосуванням фото-, кіно- і відеозйомки, оптичних та радіоприладів, інших технічних засобів.

Окремі норми закону, що встановлюють загальну допустимість застосування ОТЗ, прийомів та дій, не містять регламентуючих положень, які визначають порядок і умови їх використання.

Підзаконні нормативні акти створюються з метою конкретизувати питання використання ОТЗ у практиці ОРД.

Правомірність застосування ОТЗ, прийомів та дій:

- ◆ основною умовою, яка гарантує додержання законності при застосуванні ОТЗ та відповідних прийомів і дій в боротьбі із злочинністю, є відповідність цих прийомів та дій вимогам Закону і підзаконних актів, що складають їх правову основу;

- ◆ застосування ОТЗ повинно бути спрямовано на захист прав та законних інтересів громадян, інтересів держави і здійснюватися із встановленою законом метою попередження та припинення злочинів, швидкого та повного розкриття злочинів та розшуку злочинців;

- ◆ ОТЗ застосовуються тільки у встановлених законом формах та визначеними уповноваженими на це особами;

♦ у процесі застосування ОТЗ повинно бути забезпечено виконання принципу допустимості, тобто наукова та практична обґрунтованість, ефективність та безпечність застосування ОТЗ, відповідність дій по застосуванню ОТЗ етичним нормам, об'єктивність отриманих даних, забезпечення збереження доказів та матеріальних цінностей, неприпустимість ускладнення процесу доказування;

♦ суворо цільовий характер застосування ОТЗ;

♦ ОТЗ застосовуються лише у зв'язку з подією злочину з метою його попередження, припинення або розкриття, а також при розшуку злочинців.

Форми, методи і способи застосування ОТЗ повинні бути відображені у відповідних процесуальних або оперативних документах.

Виходячи із вимог норм законів та підзаконних актів, *категорично заборонено* застосовувати ОТЗ на власний розсуд окремих осіб без наявності на те підстав з метою отримання додаткових даних.

Наявність фактичних підстав для застосування ОТЗ — рішення про застосування ОТЗ, що може прийматися тільки на підставі відповідних норм закону чи підзаконного акту при наявності достовірних, перевірених, таких, що не викликають сумніву, даних про факти підготовки або скоєння злочину.

Одночасно з вирішенням питання про наявність фактичних підстав для застосування ОТЗ визначаються тактичні прийоми і методи їх використання, а також інші заходи, що забезпечують ефективність їх застосування.

Будь-яке застосування ОТЗ в ОРД повинно здійснюватися в чіткій відповідності до діючого законодавства, відомчої нормативної бази. При цьому повинні бути забезпечені конституційні гарантії прав і свобод громадян.

Додержання законності при застосуванні ОТЗ вимагає:

♦ проведення тільки тих заходів і в тих випадках, що передбачені нормами законів, що регулюють сферу діяльності правоохоронних органів;

♦ проведення заходів у чіткій послідовності з положеннями відповідного закону і підзаконних нормативних актів;

♦ неприпустимості дій, не передбачених законодавством, а тим більше таких, які йому суперечать.

Основними принципами додержання законності при застосуванні ОТЗ є: правомірність; наукова обґрунтованість; суворо цільове використання; наявність фактичних підстав; етична допустимість; відповідність ступеню суспільної небезпеки злочинних посягань та загрозі інтересам суспільства і держави; конспіративність; документальне оформлення.

Гарантії законності під час здійснення ОТЗ зазначені в ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та ст. 22 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю». (Вони мають загальний характер — питання щодо практичного застосування ОТЗ необхідно всебічно розглянути).

Прийняте рішення по застосуванню ОТЗ повинно бути оформлене належним чином. Воно має ґрунтуватися на достатніх підставах:

♦ проведення заходів по певній кримінальній справі (приводи і підстави до порушення кримінальної справи — ст. 94 КПК України);

♦ наявність ОРС (підстави для проведення ОРД — п. 1 ч. 1 ст. 6 коментованого Закону);

♦ перевірка по запитах повноважних державних органів, установ та організацій про перевірку осіб у зв'язку з їх допуском до державної, військової та службової таємниці (п. 2 ч. 1 ст. 6. коментованого Закону).

Окремі обмеження прав і свобод людини при проведенні заходів із застосуванням ОТЗ мають винятковий і тимчасовий характер, і тому на їх проведення щодо особи, в діях якої є ознаки злочину, потрібно отримати санкцію прокурора або постанову судді.

У п. 22 постанови Пленуму Верховного Суду України № 9 від 1 листопада 1996 р. «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» зазначається, що гарантовані статтями 30 і 31 Конституції України недоторканність житла і таємниця листуван-

ня, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції є *невід'ємним правом особи*. Дозвіл на проникнення до житла чи до іншого володіння особи, на накладення арешту на кореспонденцію, її виїмку в поштово-телеграфних установах та на зняття інформації з каналів зв'язку *надається тільки судом*. За результатами розгляду матеріалів про надання такого дозволу, який здійснюється судом з додержанням таємниці слідства, *ухвалюється процесуальне рішення*. Слід мати на увазі, що дія п. 13 Перехідних положень Конституції (розділ 15) на дію статті 30 (в частині надання дозволу на проникнення до житла чи до іншого володіння особи) та статті 31 Конституції України не поширюються.

Необхідно правильно оформити прийняте рішення:

- ◆ скласти план проведення заходу із застосуванням ОТЗ;

- ◆ заповнити завдання оперативно-технічному відділу;

- ◆ скласти подання до суду на дозвіл застосувати ОТЗ або отримати санкцію прокурора.

При безпосередньому проведенні заходу виконувати правила:

- ◆ ОТЗ застосовується тільки уповноваженим на це суб'єктом;

- ◆ ОТЗ та дії по їх застосуванню повинні відповідати ступеню суспільної небезпеки злочинних посягань;

- ◆ дії по застосуванню ОТЗ повинні бути передбачені нормами закону і проводитися відповідно із затвердженим планом та згідно постановою судді або санкції прокурора;

- ◆ розкриття злочинів потребує негласного проведення заходів, про які повинно знати суворо обмежене коло осіб. Це створює додаткові гарантії своєчасного та повного розкриття злочину.

Кінцевою метою застосування ОТЗ є отримання матеріалізованих даних: копій документів, люмінесцентних слідів, фотографій, кіно-, відеозаписів об'єктів та відомостей в ідеальній формі (знання) про злочинців, їх дії, зв'язки.

Від успішно проведеного заходу із застосуванням ОТЗ багато в чому залежить успіх у розкритті злочину, в цьому випадку вдається виявити, зафіксувати та зберегти інформацію, яка в процесі попереднього слідства може вказати на джерело доказів або при відповідному процесуальному оформленні перетворитися на докази у справі. Стаття 62 Конституції України зазначає, що обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. У п. 19 постанови Пленуму Верховного Суду України № 9 від 1 листопада 1996 р. «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» зокрема йдеться про таке: докази визнаються такими, що одержані незаконним шляхом тоді, коли їх збирання й закріплення здійснено незаконним шляхом.

Стаття 3. ПРАВОВА ОСНОВА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Правову основу оперативно-розшукової діяльності становлять Конституція України, цей Закон, Кримінальний та Кримінально-процесуальний кодекси України, закони України про прокуратуру, міліцію, Службу національної безпеки, Прикордонні війська, Державну охорону органів державної влади України та посадових осіб, статус суддів, забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, державний захист працівників суду і правоохоронних органів, інші законодавчі акти та міжнародно-правові угоди і договори, учасником яких є Україна. (Стаття 3 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1381–XIV (1381–14) від 13.01.2000).

Сутність понять:

право — законодавство; здійснювана державою форма законодавства, залежна від соціального устрою країни; юриспруденція¹.

---

¹ Див. Новий тлумачний словник української мови. — Т. 3. — С. 659.

Основа — те, на чому що-небудь ґрунтується, тримається, базується; база, ядро. Найважливіша частина змісту чого-небудь.

Мета статті — з'ясувати сутність правових норм, які складають правову основу ОРД, дати їх юридичне тлумачення та визначити їх зміст для суб'єктів ОРД.

Диспозиція статті носить бланкетний (відсилочний) характер. Для її правильного розуміння необхідно звернутись до основ теорії держави та права; розділу «Тлумачення норм права» та існуючих точок зору вчених; показати, наскільки важливим є вірне тлумачення норм права і до яких наслідків може призвести помилковість окремих точок зору з приводу цього питання.

НАУКОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ СТАТТІ

Правова основа ОРД (точніше нормативно-правова) — це фундаментальна частина правового регулювання даного виду державної юридичної діяльності. У свою чергу правове регулювання ОРД має насамперед функціональний, службовий характер. У ньому за допомогою правових норм регулюються суспільні відносини між державою (її представниками) і громадянином у зв'язку з необхідністю захисту життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від злочинних посягань. Таке регулювання здійснюється на рівні законів України, нормативних правових актів України (актів Президента й Уряду), відомчих і міжвідомчих підзаконних актів (постанов, наказів міністерств та відомств, постанов міських органів влади, внутрішньоорганізаційних актів керівників установ, підприємств, організацій).

Правова основа ОРД двохрівнева: одна частина актів, що її складають, спирається на закони, інша — на підзаконні акти.

Нормативний правовий акт — офіційний письмовий акт — це документ правотворчості компетентного органу, що виражає волю держави і містить правові норми.

---

¹ Див. Новий тлумачний словник української мови. — Т. 3. — С. 148.

Нормативним правовим актом органу державної влади є юридичний акт одного з органів законодавчої, виконавчої або судової влади України.

1. ЗАКОНИ, ЩО РЕГУЛЮЮТЬ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Регулювання ОРД на рівні закону (тобто законодавче) — це правове регулювання суспільних відносин у специфічній галузі функціонування держави, здійснюване на базовому (конституційному) і законодавчому рівнях.

Останній може розглядатися у «вузькому» і «широкому» розумінні. У «вузькому» — законодавство в галузі ОРД являє собою сукупність законів України, що містять правові норми, які регулюють групи однорідних суспільних відносин між особою і державою в процесі захисту людини і суспільства від злочинних посягань і шляхом застосування спеціальних сил, засобів і методів, та здійснення оперативно-розшукових дій; а в «широкому» розумінні — міжгалузевий комплексний нормативно-правовий інститут, що знаходиться у стані формування. Він включає сукупність законодавчих та інших нормативних правових актів України вищої (після законів) юридичної сили. Ці акти містять правові норми, що регулюють групи однорідних суспільних відносин між особою і державою.

Конституція України (прийнята 28 червня 1996 року) є базовим, фундаментальним джерелом правового регулювання ОРД, має вищу юридичну силу. Це акт прямої дії і застосовується на всій території держави. Закони та інші правові акти, що приймаються, повинні відповідати Конституції (див. ч. 2 ст. 8). Конституційне положення про пряму дію її норм має безпосереднє відношення до здійснення ОРД. Так, у розділі 2 Конституції визначаються основні права і свободи людини і громадянина, що складають основу правового статусу особистості.

Зокрема, відповідно до статті 31 Конституції України, кожному гарантується таємниця листування, те-

1. ЗАКОНИ, ЩО РЕГУЛЮЮТЬ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Регулювання ОРД на рівні закону (тобто законодавче) — це правове регулювання суспільних відносин у специфічній галузі функціонування держави, здійснюване на базовому (конституційному) і законодавчому рівнях.

Останній може розглядатися у «вузькому» і «широкому» розумінні. У «вузькому» — законодавство в галузі ОРД являє собою сукупність законів України, що містять правові норми, які регулюють групи однорідних суспільних відносин між особою і державою в процесі захисту людини і суспільства від злочинних посягань і шляхом застосування спеціальних сил, засобів і методів, та здійснення оперативно-розшукових дій; а в «широкому» розумінні — міжгалузевий комплексний нормативно-правовий інститут, що знаходиться у стані формування. Він включає сукупність законодавчих та інших нормативних правових актів України вищої (після законів) юридичної сили. Ці акти містять правові норми, що регулюють групи однорідних суспільних відносин між особою і державою.

Конституція України (прийнята 28 червня 1996 року) є базовим, фундаментальним джерелом правового регулювання ОРД, має вищу юридичну силу. Це акт прямої дії і застосовується на всій території держави. Закони та інші правові акти, що приймаються, повинні відповідати Конституції (див. ч. 2 ст. 8). Конституційне положення про пряму дію її норм має безпосереднє відношення до здійснення ОРД. Так, у розділі 2 Конституції визначаються основні права і свободи людини і громадянина, що складають основу правового статусу особистості.

Зокрема, відповідно до статті 31 Конституції України, кожному гарантується таємниця листування, те-

лефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, інших повідомлень. Обмеження цього права допускається тільки на підставі рішення суду.

У статті 30 Конституції України викладене положення про недоторканність житла громадян. Ніхто не вправі проникати в житло проти волі осіб, які проживають у ньому, інакше як у випадках, передбачених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» та на підставі судового рішення (саме за цих обставин можливі випадки тимчасового обмеження прав громадян, про що вказується в законодавстві в галузі ОРД). Причому права і свободи людини і громадянина можуть бути обмежені коментованим Законом тільки в тій мірі, у якій це необхідно з метою захисту життя, здоров'я, прав і законних інтересів громадян, забезпечення безпеки суспільства і держави.

Водночас Конституцією України кожному гарантується судовий захист його прав і свобод (див. ч. 1 ст. 55).

«Ядро» правової основи ОРД складають норми самого Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Це — комплексний нормативно-правовий акт вищої юридичної чинності (законодавчий акт). Він регулює суспільні відносини в галузі ОРД, а також в інших видах діяльності правоохоронних органів і спецслужб України.

Закон визначає зміст ОРД, здійснюваної на території України, і закріплює систему гарантій законності при проведенні оперативно-розшукових заходів.

Основу правового регулювання ОРД складають інші закони.

Чинні закони, що належать до аналізованої групи правових джерел ОРД, можна поділити на декілька підгруп.

Перша підгрупа складається з двох законодавчих актів: Кримінального кодексу України і Закону «Про Службу безпеки України» (прийнятий 25 березня 1992 року) як базових джерел правового регулювання ОРД.

Кримінальний кодекс, по-перше, розкриває зміст поняття «злочину»; по-друге, дає перелік конкретних складів злочинів, а також ознак, які в тій або іншій дії

(бездіяльності) особи складають суть більшості завдань ОРД; по-третє, містить ряд правових норм, реалізація яких здійснюється в ході ОРД.

Відповідно до положень Закону України «Про Службу безпеки України» на Службу безпеки накладається захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян. (див. ст.2 Закону).

Крім того, для виконання функцій по забезпеченню безпеки особи, суспільства і держави в системі виконавчої влади відповідно до Закону створюються оперативні підрозділи (безпосередньо в системі державних органів), що діють тільки в межах своєї компетенції і відповідно до законодавства. Це означає прийняття законодавцем рішення про застосування певними державними органами виконавчої влади спеціальних сил і засобів, тобто надання їм права здійснювати ОРД.

Друга підгрупа включає законодавчі акти, що містять правові норми, які регулюють групи суспільних відносин, що виникають в ОРД й у зв'язку з нею.

Зокрема, в дану підгрупу входять: Кримінально-процесуальний кодекс України та закони України: «Про державну таємницю», «Про інформацію», «Про прокуратуру», «Про статус суддів», «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів».

Кримінально-процесуальний кодекс України містить, зокрема, норми, відповідно до яких на органи дізнання покладається вжиття необхідних оперативно-розшукових заходів з метою виявлення ознак злочинів і осіб, які їх вчинили (див. ч. 1 ст. 103). Крім того, цей кодекс регламентує роботу по розшуку осіб, які вчинили злочини (ст. 137, 138).

Відповідно до Закону України «Про державну таємницю» (ст. 1) під останньою слід розуміти вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, зовнішніх відносин, державної безпеки

й охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди життєво важливим інтересам України.

У Законі «Про інформацію» викладені положення, що регламентують порядок доступу громадян і організацій до інформації про них, захист інформації, права на доступ до інформації. Наприклад, забороняється доступ сторонніх осіб до відомостей про іншу особу (ч. 3 ст. 31); вказується, що зберігання інформації про громадян не повинно тривати довше, ніж це необхідно для встановленої законом мети (ч. 4 ст. 31).

Згідно з приписами Закону України «Про прокуратуру» остання здійснює нагляд за «виконанням законів органами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність». Предметом такого нагляду є:

- ♦ дотримання прав і свобод людини і громадянина;
- ♦ у встановленому порядку вирішення заяв і повідомлень про вчинені злочини і такі, що готуються;
- ♦ виконання оперативно-розшукових заходів і проведення розслідування;
- ♦ законність рішень, прийнятих органами, що здійснюють ОРД.

З метою забезпечення належних умов для здійснення правосуддя, дотримання Конституції і законів України, охорони прав і свобод громадян був прийнятий Закон України «Про статус суддів». Правові норми, що містяться в даному законодавчому акті, виступають гарантами незалежності суддів (ст. 11); недопустимості втручання у діяльність судді щодо здійснення правосуддя (ст. 12); недоторканності суддів (ст. 13), а також регулюють здійснення правосуддя й суспільні відносини, що виникають у ході ОРД, оскільки завдання останньої зводяться до забезпечення інтересів кримінального судочинства.

Відповідно до Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» (ст. 1,2) на захист життя, здоров'я, майна від протиправних посягань з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя мають право:

♦ особа, яка заявила до правоохоронного органу про злочин або в іншій формі брала участь чи сприяла виявленню, попередженню, припиненню і розкриттю злочину;

♦ потерпілий та його представник у кримінальній справі;

♦ підозрюваний, обвинувачуваний, захисники і законні представники;

♦ цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники у справі про відшкодування шкоди, завданої злочинном;

♦ свідок;

♦ експерт, спеціаліст, перекладач і понятий;

♦ члени сімей та близькі родичі перелічених вище осіб.

(Докладніше про це див. коментар до ст. 6).

Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» встановлює систему особливих заходів державного захисту працівників суду і правоохоронних органів від перешкоджання виконанню покладених на них Законом обов'язків і здійсненню наданих прав, а також від посягань на життя, здоров'я, житло і майно зазначених осіб та їх близьких родичів у зв'язку із службовою діяльністю цих працівників.

З урахуванням ступеня загрози вчинення насильства або інших протиправних дій та з огляду на конкретні обставини можуть застосовуватися відповідно до законодавства (див. ст. 5 названого Закону) такі заходи:

♦ особиста охорона, охорона житла і майна;

♦ видача зброї, засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку;

♦ встановлення телефону за місцем проживання;

♦ використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження;

♦ тимчасове розміщення у місцях, що забезпечують безпеку, забезпечення конфіденційності даних про об'єкти захисту;

♦ переведення на іншу роботу, направлення на навчання, заміна документів, зміна зовнішності, переселення в інше місце проживання.

Третя підгрупа включає законодавчі акти, правові норми яких регулюють конкретні (окремі) суспільні відносини, що виникають в ОРД або в зв'язку з нею. До їх числа відносяться: Митний кодекс України, закони України «Про державний кордон» і «Про державну податкову службу України»

У Митному кодексі в главі 2 викладені деякі загальні правила, а також достатньо конкретні правила здійснення контрольованої поставки наркотичних засобів, психотропних речовин (ст. 101 гл. 2).

У Законі України «Про Державний кордон» визначено, що органи і війська України охороняють державну межу на суші, морях, ріках, озерах та інших водоймах у пунктах пропуску через державний кордон, а також здійснюють пропуск через державний кордон. З цією метою проводиться ними оперативно-розшукова діяльність.

2. ПІДЗАКОННІ АКТИ, ЩО РЕГУЛЮЮТЬ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Підзаконні акти — юридичні акти підзаконної нормотворчості, в яких конкретизуються норми, що містяться в законодавчих актах і регламентують суспільні відносини.

Підзаконні нормативно-правові акти органів державної влади України можна поділити наступним чином: акти Президента, акти Верховної Ради, акти уряду.

Президентом України прийняті і діють такі нормативні акти, що в тій чи іншій мірі регламентують правовідносини в галузі оперативно-розшукової діяльності:

◆ Указ «Про невідкладні заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю» (№ 396/94 від 21.07.1994р.);

◆ Указ «Про заходи щодо вдосконалення діяльності Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю» (102/96 від 31.01.1996р.);

◆ Указ «Питання посилення боротьби з корупцією та іншими злочинами в сфері економіки» (№ 484/94 від 27.08.1994 р.);

♦ Розпорядження «Про незадовільний стан виконання заходів щодо боротьби зі злочинністю» (№ 98/97 РП від 25.02.1997р.).

Верховною Радою України прийняті нормативні акти, що певним чином регулюють відносини в галузі ОРД, зокрема Постанова «Про поширення чинності п. 3 «Положення про порядок комплектування, матеріально-технічного, військового, фінансового та соціально-побутового забезпечення спеціальних підрозділів Служби безпеки України по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю» (№ 182/96-ВР, від 7.05.1996 р.).

Кабінетом Міністрів України прийняті такі нормативні акти, що регламентують правовідносини в галузі ОРД та її здійснення, зокрема постанови:

♦ «Про Міжвідомчу комісію з питань організаційного забезпечення виконання Комплексної цільової програми боротьби зі злочинністю на 1996–2000 роки» (№ 1502 від 11.12.1996 р.);

♦ «Про невідкладні заходи щодо фінансового, матеріально-технічного та соціально-побутового забезпечення Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю» (№ 342 від 15.05.1995 р.);

♦ «Про вступ України до Інтерполу» (№ 555 від 30.09.1992 р.).

Окрему групу складають нормативні акти відомств, що здійснюють ОРД або її контролюють.

До них належать нормативні акти органів, чії оперативні підрозділи безпосередньо проводять ОРД. Дану групу нормативних правових актів можна умовно розподілити на акти, прийняті:

♦ конкретним міністерством або відомством;

♦ спільно міністерствами і відомствами з тих чи інших питань забезпечення ОРД.

Перші — нормативні акти органу, що здійснює ОРД, як юридичні акти підзаконної адміністративної нормотворчості (різновид правового акту управління). Ними конкретизуються норми, що містяться в законодавчих актах, які регламентують суспільні відносини всередині ОРД.

Нормативні правові акти цієї групи мають, як правило, закритий (службовий або таємний) характер і

повинні регламентувати виключно організацію і тактику проведення оперативно-розшукових заходів.

Для вступу в силу даних нормативно-правових актів передбачений особливий порядок. Так, органи, що здійснюють ОРД, видають їх, по-перше, у межах своїх повноважень (тобто в межах повноважень, встановлених у законодавчих актах, що регламентують організацію таких державних органів) і, по-друге, відповідно до чинного законодавства.

Другі — спільні відомчі нормативно-правові акти Міністерства внутрішніх справ України та Генеральної прокуратури України. Значення цих актів для законного здійснення ОРД відчутне (див. коментар до ст. 14).

3. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

До джерел правового регулювання ОРД відносяться деякі акти міжнародно-правового характеру. Підставою віднесення такого роду документів до зазначених джерел є положення статей 9 і 18 Конституції України. Якщо міжнародним договором України встановлені правила, відмінні від передбачених законодавством, то застосовуються приписи міжнародного договору.

Угода про співробітництво між МВС України та МВС інших держав, оголошена наказом № 241 від 06.05.1992 року, в якій з метою зміцнення та розвитку безпосередніх контактів з органами внутрішніх справ інших держав у боротьбі зі злочинністю названі сторони-співробітники: МВС Республіки Білорусь (від 29 грудня 1990 року), МВС Республіки Польща, МВС Російської Федерації (28 лютого 1992 року), МВС Угорської Республіки (12 лютого 1992 року).

Яскравим зразком співробітництва у сфері правовідносин може слугувати *Угода між Генеральною прокуратурою України і прокуратурою Російської Федерації*:

Угода між Генеральною прокуратурою України і прокуратурою Російської Федерації про правову допомогу і співробітництво

Генеральна прокуратура України і прокуратура Російської Федерації, які далі іменуються сторонами, виходячи з принципу державного суверенітету, ґрунтуючись на загальноєвропейських нормах міжнародного права і міждержавних договорах, надаючи важливого значення зміцненню співробітництва в галузі правових відносин для забезпечення захисту прав громадян і юридичних осіб, керуючись принципами рівноправності, взаєморозуміння та взаємних інтересів, з метою визначення умов співробітництва в сфері діяльності прокуратур, домовились про таке:

Правова допомога надається сторонами в межах їх компетенції з питань: пересилки матеріалів прокурорсько-слідчої діяльності, в тому числі архівних матеріалів; порушення кримінальних справ і розслідування злочинів; виконання окремих процесуальних дій; здійснення наглядових функцій, пов'язаних із розслідуванням злочинів, розглядом відповідно до законодавства країни, де виконується вирок, скарг громадян по кримінальних справах; сприяння в розшуку осіб, котрі вчинили злочини, безвісно зникли, а також у відправленні етапом арештованих і засуджених; реабілітації незаконно засуджених і репресованих осіб, відновлення їхніх втрачених прав, відшкодування матеріальної і моральної шкоди в установленому законом порядку; охорони навколишнього середовища.

Наказом № 420 від 09 липня 1992 року оголошено документи про міжнародне співробітництво МВС України з МВС інших держав зокрема, Латвійської Республіки (30 травня 1992 року), Литовської Республіки (30 травня 1991 року), Естонської Республіки (30 травня 1992 року) і Румунії (18 травня 1992 року).

24 квітня 1992 року підписана спільна заява про співробітництво між органами міліції МВС України та поліції Державного міністерства внутрішніх справ Баварії.

Стаття 4. ПРИНЦИПИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Оперативно-розшукова діяльність ґрунтується на принципах законності, дотримання прав і свобод людини, взаємодії з органами управління і населенням.

Сутність поняття принцип (від лат. *principium*) — начало, основа, те, що лежить в основі певної теорії науки¹; основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку².

Мета статті — показати, що оперативно-розшукова діяльність базується на конституційних загальновизнаних принципах права. Ця стаття містить норму-припис, тобто підкреслює її обов'язковість для всіх. Разом із тим законодавець чітко не окреслює коло принципів, тому автор викладає своє бачення принципів ОРД.

Диспозиція статті має бланкетний (відсилочний) характер, для правильного розуміння і правозастосування приписів, що містяться в статті, потрібно керуватись Основним законом — Конституцією, а також деякими іншими законами України.

НАУКОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ СТАТТІ

Під принципами ОРД слід розуміти керівні ідеї, вихідні положення, вироблені практикою, закріплені в законодавчих та нормативних актах, що регулюють суспільні відносини у сфері ОРД і відображають політичні, економічні, соціальні закономірності розвитку суспільства, а також моральні й етичні уявлення громадян стосовно змісту, мети, завдань та механізму здійснення ОРД. Як і інші галузі права, цю діяльність характеризують конституційні та галузеві принципи.

1. КОНСТИТУЦІЙНІ ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ (ЗАГАЛЬНОПРАВОВІ ПРИНЦИПИ ПРАВА)

Конституція України як основний Закон держави займає центральне місце у системі законодавства. Во-

¹ Див. Словник іншомовних слів. К.: 1999. — С. 547.

² Див. Новий тлумачний словник української мови. — Т. 3. —

на є основним джерелом права України, закріплює основи конституційного ладу в Україні.

1.1. Принципи державотворення, які складають модель суверенної, незалежної, демократичної, соціальної, правової держави

Відповідно до змісту статті 3 Конституції України, *дотримання прав людини* — фундаментальна конституційна засада в Україні. Визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю зумовлене її природою та не залежать від наявності певного статусу особи в державі. Як принцип діяльності всіх органів та посадових осіб держави права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість функціонування держави. Принцип відповідальності держави за свою діяльність перед людиною, закріплений в цій статті, конкретизується в інших нормах Конституції, зокрема про відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної особі державою (ст. 56).

У статті 6 Конституції України проголошується один із принципів організації державної влади, який є одночасно характерною ознакою, атрибутом правової держави, а саме: *розподіл державної влади на законодавчу, виконавчу та судову*. Органи, що уособлюють ту чи іншу гілку влади, здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України. Конституційне закріплення принципу розподілу влади надало можливість не лише розмежувати компетенцію різних гілок державної влади, а й створити необхідну систему стримувань і противаг, яка не дозволяє привласнити всю повноту державної влади одному органу держави. Розподіл влади є гарантією недопущення узурпації влади народом державою.

Відповідно до статті 8 Конституції в Україні визнається і діє принцип *верховенства права*. Відображаючи місце і роль права в структурі держави і суспільства, він означає, насамперед, співвідношення права і держави та її інститутів, тобто підпорядкованість держави та її інститутів праву і його пріоритет щодо них.

Цей принцип означає співвідношення права і політики, права і економіки, права та ідеології, а також співвідношення права та інших соціальних норм (моралі, звичаїв тощо), яке полягає у пріоритеті права щодо них.

Особливо важливе значення має співвідношення права і політики. Політика держави визначається і закріплюється у правових формах, що виступають у вигляді законів України, указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України. Відповідно до цього принципу правова держава має будувати свої відносини з особою і суспільством на основі правових актів, насамперед, законів.

Нерідко принцип верховенства права називають принципом верховенства закону (коли поняття «закон» вживається в розумінні «нормативно-правовий акт»), тобто наділяється тим самим змістом, що і поняття «право»). Якщо термін «закон» вживається у розумінні «акт, що приймається парламентом», тоді таке тлумачення принципу верховенства права є спрощеним.

Відповідно до статті 17 Конституції України захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу.

Економічна та інформаційна безпека є важливими складовими національної безпеки України. Під ними прийнято розуміти стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від реальних та потенційних внутрішніх і зовнішніх загроз у державно-політичній, економічній, соціальній, екологічній та інформаційних сферах.

Конституція визначає спеціальний орган — Раду національної безпеки і оборони України, який координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і охорони.

У статті 19 Конституції України йдеться про пріоритетний державний принцип, за яким ніхто не може

бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Держава повинна не лише гарантувати передбачені Конституцією і законами права і свободи людини і громадянина, а й дбати про неможливість втручання в життя і діяльність особи та примусового впливу на неї, тобто бути гарантом від свавілля, беззаконня, самоуправства, зловживання та вольових рішень органів державної влади і місцевого самоврядування, їх посадових осіб.

Діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування, їх посадових осіб повинна здійснюватись в межах, визначених відповідними видами правових норм.

1.2. Конституційний принцип законності як вимога нормативного характеру, що зобов'язує неухильно і точно виконувати всі норми-принципи Конституції, чинного законодавства

Конституційний *принцип законності* полягає в тому, що посадові особи органів, що здійснюють ОРД, а також особи, які сприяють її здійсненню, зобов'язані точно виконувати вимоги Конституції України та її законів.

Законність передбачає наявність відповідної системи правових норм, що мають вищу юридичну силу в процесі нормативно-правового регулювання найважливіших питань суспільних відносин. Виключно законами України визначаються права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод. У статті 3 Конституції зазначається, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Тому права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність.

У коментованій статті викладено принцип законності, на якому ґрунтується ОРД. Законодавець підкреслює, що, незважаючи на негласність, конспіративність пошукових, розвідувальних або контррозвідувальних заходів, застосування спеціальних ОТЗ, негласну ро-

боту та інший недоступний для громадян механізм збирання і фіксації фактичних даних — все це повинно відповідати вимогам закону, морально-етичним нормам соціальної справедливості, совісті і честі, добра і людської гідності, свободи і відповідальності.

1.2.1. Забезпечення законності при перевірці осіб та фактів, які становлять оперативний інтерес

Для ОРД характерний активний пошук та фіксація фактичних даних про предмети, події, протиправні явища і процеси, осіб, які мають відношення до злочину. Оперативні підрозділи отримують інформацію, що має ймовірний характер, вона є приблизною. У ході ОРД ця інформація перевіряється через оперативні обліки, автоматизовані інформаційно-пошукові системи, підрозділи паспортно-реєстраційної та міграційної роботи, медичні установи, фінансово-кредитні установи. Така перевірка так чи інакше торкається порушень конституційних прав громадян.

Тому при проведенні пошукових заходів необхідно, в першу чергу, звертати увагу:

- ◆ на осіб, які становлять оперативний інтерес;
- ◆ на осіб, в діях яких є ознаки кримінальних дій;
- ◆ на визначення допустимих меж втручання в права громадянина;
- ◆ на правомірність застосування ОТЗ, хімічних та інших речовин у документуванні протиправних дій осіб, причетних до нерозкритого злочину;
- ◆ на забезпечення таємниці відомостей, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини, якщо вони не містять інформації про вчинення заборонених законом дій;
- ◆ на правомірність оперативно-розшукових заходів щодо тимчасового обмеження прав людини.

1.2.2. Забезпечення законності при проведенні оперативно-розшукових заходів відносно осіб, підозрюваних у вчиненні злочину

Проблема забезпечення законності в оперативній розробці полягає, в першу чергу, у виявленні і докумен-

туванні фактів протиправної діяльності і використанні їх в інтересах об'єктивного дослідження кримінальної події; у здійсненні розробки осіб із застосуванням гласних і негласних пошукових, розвідувальних, контррозвідувальних заходів, що передбачені законом.

1.2.3. Забезпечення законності при попередженні злочинів

Принцип законності в оперативно-розшуковій профілактиці забезпечується через обов'язкове і своєчасне отримання, фіксацію та відповідне реагування щодо інформації, отриманої з гласних і негласних джерел, а саме:

- ◆ про причини, умови й обставини, що сприяють здійсненню злочинів;

- ◆ про місця скоєння тяжких злочинів, можливі місця переховування розшукуваних осіб, збуту викраденого, наркотиків, зброї;

- ◆ про негативні криміногенні процеси і явища, які породжують злочинність;

- ◆ про протиправні посягання на життя, здоров'я та майно осіб, які беруть участь в кримінальному судочинстві;

- ◆ про напад на працівників суду і правоохоронних органів, їх близьких родичів у зв'язку з громадською або службовою діяльністю¹.

Здійснення оперативними підрозділами оперативно-профілактичних заходів буде законним якщо здійснюватиметься відносно осіб, які причетні до протиправної діяльності.

1.3. Конституційні принципи дотримання прав і свобод людини й громадянина як складові засад державної політики

Головною ідеєю конституційних принципів є те, що вони встановлюють чіткі норми-приписи, які захищають права і свободи людини і громадянина.

---

¹ Див. Козаченко І. П. Оперативно-розшукова діяльність. Вступ до курсу.— Олеса: НДРВВ, 1999. — С. 50-53.

1.3.1. Конституційні принципи, які не дозволяють обмежувати права і свободи людини і громадянина

У статті 24 Конституції України визначено, що кожний громадянин України може користуватись на рівних підставах з іншими громадянами всім обсягом конституційних прав і свобод без дискримінації з боку держави або інших осіб за будь-якими мотивами. Всі громадяни рівні перед законом, тобто зобов'язані додержуватись закону і його виконувати. За порушення закону юридична відповідальність *рівна для всіх*.

Відповідно до статті 25 Конституції України проголошується, що громадянин України не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство.

Конституція не підтримує можливість видачі громадян України у випадках, передбачених міжнародними угодами.

На дипломатичні представництва і консульські установи України покладаються функції турботи та захисту своїх громадян, що перебувають за її межами, вжиття заходів до забезпечення громадянам України можливості користуватися в повному обсязі правами, наданими їм законодавством країни перебування, міжнародними договорами, учасниками яких є Україна.

Як зазначається у статті 27 Конституції України, *право на життя* є першим з невід'ємних прав людини, ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Складовою частиною цього права є також право кожного захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань.

Відповідно до статті 28 Конституції України кожен має *право на повагу до його гідності*, у зв'язку з чим встановлює норму, за якою катування та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність особи, види поведження і покарання є грубим порушенням прав людини. Заборона катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність поведження чи покарання є абсолютною, навіть за виключних обставин. Вчинення катувань та інших видів жорстокого поведження з людиною з боку будь-якої особи становлять собою тяжкий злочин.

Стаття 29 Конституції України стверджує, що ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше, ніж за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах і в порядку, встановлених законом. Дотримуючись принципів положень *права на свободу та особисту недоторканність*, чинне законодавство зобов'язує уповноважені на те законом органи негайно звільнити кожного, хто незаконно позбавлений волі або утримується під вартою понад строк, передбачений законом чи судовим вирок (ч. 2 ст. 14 КПК).

Доречно зауважити, що функцію захисту прав на свободу та особисту недоторканність, відповідно до ст. 9 Перехідних положень Конституції, виконує прокуратура, яка продовжує виконувати функцію нагляду за дотриманням законів.

Стаття 40 Конституції України гарантує кожному громадянину *право безпосередньо звертатися*, направляти індивідуальні і колективні письмові звернення до державних органів, органів місцевого самоврядування та інших посадових осіб, під якими слід розуміти також пропозиції про поліпшення їх діяльності або критику недоліків у їхній роботі, що є важливим засобом виявлення і виправлення порушень закону, допомоги щодо їх усунення і попередження. Порядок звернень, пропозицій, заяв і скарг громадян регламентується законом України.

У статті 51 Конституції України записано, що шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. *Рівність жінки й чоловіка* полягає в тому, що вони мають однакові за кількістю і змістом права та обов'язки.

Відповідно до статті 52 Конституції України закон суворо карає за здійснення будь-якого насильства над дитиною та її експлуатацію.

Згідно зі статтею 41 КК України вчинення злочину щодо малолітнього та підмовлення неповнолітнього до вчинення злочину або залучення неповнолітнього до участі в злочині кваліфікуються як обставини, що обтяжують відповідальність за злочин.

Відповідно до статті 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом.

У законодавстві України передбачено і гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування і службових осіб.

Крім судового захисту на національному і міжнародному рівнях, особа має можливість захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань також іншими, не забороненими законом засобами, зокрема зверненням до громадськості шляхом використання засобів масової інформації.

Згідно зі статтею 15 КК України кожна особа має право на необхідну оборону від посягання незалежно від можливості уникнути його або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади. Не є злочином застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів, незалежно від наслідків, якщо воно здійснено для захисту від нападу групи осіб, відвернення протиправного насильницького проникнення в житло чи інше приміщення або якщо особа, яка здійснює захист, не могла внаслідок переляку або сильного душевного хвилювання, викликаного суспільно небезпечними діями, оцінити відповідність захисту характерові посягань. Одним із видів захисту будуть також дії, вчинені в стані крайньої необхідності для усунення небезпеки, що загрожує інтересам держави, громадським інтересам, особі чи правам цієї людини або інших громадян, якщо цю небезпеку за даних обставин не можна було усунути іншими засобами і якщо заподіяна шкода є менш значною, ніж відвернута.

Відповідно до статті 56 Конституції України кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, та органів місцевого самоврядування або їх співробітників під час здійснення ними управлінських функцій.

Проголошення Конституцією права на відшкодування моральної шкоди серед основних прав громадян є значним кроком на шляху всебічного забезпечення прав і свобод людини.

За статтею 57 Конституції України кожній людині гарантується *право знати свої права і обов'язки*, що дозволяє їй розпоряджатися матеріальними, політичними, культурними та соціальними благами і цінностями, основними свободами. У той же час кожна людина повинна знати і сумлінно виконувати свої обов'язки, поважати права і законні інтереси інших осіб.

Стаття 58 Конституції України встановлює, що закони та інші нормативно-правові акти *не мають зворотної сили* в часі, тобто не поширюються на поведінку, що мала місце в той період, коли відповідний акт ще не був прийнятий або ще не набрав чинності. Не мають зворотної сили як закон, що вперше встановлює юридичну відповідальність за певну поведінку, так і акт, що обтяжує відповідальність за вчинення будь-якого діяння порівняно з раніше діючим законом. Виняток з цього правила становлять закони або інші нормативно-правові акти, що пом'якшують або скасовують відповідальність і саме тому мають зворотну силу.

Відповідно до статті 59 Конституції України кожна особа *має право на правову допомогу*. Це право гарантується державою, яка спрямовує на його реалізацію правоохоронну систему країни. Правова допомога може знаходити свій вираз у наданні консультацій та роз'яснень з юридичних питань, усних і письмових довідок щодо законодавства; складанні заяв, скарг та інших документів правового характеру; здійсненні представництва в суді, інших державних органах, перед громадянами та юридичними особами; правовому забезпеченні підприємницької та зовнішньоекономічної діяльності громадян. Ніхто не має права здійснювати будь-який вплив на особу у виборі нею захисника, форм та методів здійснення захисту своїх прав.

Стаття 60 Конституції України визначає, що ніхто не має права примушувати особу виконувати явно злочинні розпорядження чи накази, і ніхто не зобов'язаний їх реалізовувати. За віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу, залежно від характеру скоєного правопорушення та його наслідків, вина особа може бути притягнута до того чи іншого виду

юридичної відповідальності згідно з чинним законодавством.

Як зазначено у статті 61 Конституції України, ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. В основу притягнення до юридичної відповідальності має бути покладений конкретний склад правопорушення, яке скоїла особа. Юридична відповідальність встановлюється за скоєння конкретного правопорушення конкретною особою, тобто вона має індивідуальний характер.

Відповідно до статті 62 Конституції України, *презумпція невинності* в кримінальному судочинстві є правовою гарантією встановлення істини у справі. Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь. На органи розслідування, прокуратури і суду покладається обов'язок вважати кожного, хто підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину, невинуватим до остаточного встановлення конкретної вини обвинувальним вироком суду, який набрав законної сили, забезпечуючи належні можливості захисту його законних інтересів.

Відповідно до статті 63 Конституції України, особа не несе відповідальності за відмову давати показання щодо себе (оскільки це частина його прав на захист від підозри або обвинувачення у вчиненні злочину); членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

1.3.2. Конституційні принципи, щодо яких обмежуються права і свободи людини, громадянина в умовах воєнного або надзвичайного стану

Зважаючи на реальні об'єктивні обставини, що можуть виникнути в державі і суспільстві, допускається можливість обмеження в умовах надзвичайного або воєнного стану тимчасово, на визначений законом строк, певних прав і свобод людини та громадянина (умови обмеження див. п. 1.3.4. коментованої статті).

Гарантія невтручання в особисте і сімейне життя (див. ст. 32 Конституції України) — це гарантія на особисту і сімейну таємницю, на забезпечення можливості перебувати у стані відносної незалежності від держави й суспільства. На період надзвичайного стану *можуть вводитися певні заходи*: особливий режим в'їзду та виїзду; обмеження свободи переміщення по території, на якій введено надзвичайний стан, посилення охорони громадського порядку й об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення, заборона проведення зборів, мітингів, вуличних походів та демонстрацій, а також будь-яких масових заходів, заборона страйків, обмеження руху транспортних засобів та їх догляд. У разі необхідності може бути введена комендантська година (див. Закон України «Про надзвичайний стан»).

Право на свободу пересування, вільний вибір місця проживання, вільне залишення території України (див. ст. 33 Конституції України) може тимчасово обмежуватися в разі введення надзвичайного стану, спрямованого на забезпечення безпеки громадян у разі стихійного лиха, аварій і катастроф, епідемій і епізоотій; на захист конституційного ладу при масових порушеннях правопорядку, що створюють загрозу життю і здоров'ю громадян або при спробі захоплення державної влади шляхом насильства.

Право на свободу думки, на безперешкодне дотримання своїх поглядів та на вільне вираження свого погляду (див. ст. 34 Конституції України) гарантує духовну і творчу свободу, не обмежену ніякою обов'язковою ідеологією. Воно забезпечується розгалуженою й розвинутою в державі системою засобів масової інформації, можливістю особи отримувати інформацію з різних джерел. Зважаючи на реальні об'єктивні обставини, можуть бути обмеження свободи друкованих видань, засобів масової інформації шляхом введення попередньої цензури та іншими заходами.

Право на свободу світогляду і віросповідання (див. ст. 35 Конституції України) — це право сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну

діяльність (див. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації»). Здійснення свободи сповідувати релігію або переконання гарантується й тим, що ніхто не має права вимагати від священнослужителів відомостей, одержаних ними при сповіді віруючих, і підлягає лише тим обмеженням, які необхідні для охорони громадського порядку, життя, здоров'я і моральності населення, прав і свобод інших громадян.

1.3.3. Конституційні принципи, відповідно до яких можуть бути обмежені права і свободи людини та громадянина у випадках, передбачених Конституцією

Відповідно до статті 29 Конституції України, кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше, ніж за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах і в порядку, встановлених законом. Кожна особа, яка заарештована чи затримана, має право ознайомитися з мотивами свого арешту чи затримання та своїми правами.

Недоторканність особи — загальноправовий інститут. Окрім арешту або тримання під вартою, в рамках кримінально-процесуального права можна виділити такі заходи процесуального примусу як затримання особи за підозрінням у вчиненні злочину, особистий обшук, освідування, судову експертизу, примусовий привід тощо на підставі і в порядку, передбаченому законом. Як орган дізнання оперативні підрозділи мають право здійснювати процесуальне затримання підозрюваного, яке розглядається як різновид запобіжних заходів, оскільки його основне призначення попередити ухилення підозрюваного від слідства і суду, припинення його злочинної діяльності, не допустити фальсифікації доказів, бо відповідно до п. 5 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативним підрозділам надано право проводити операції по захопленню озброєних злочинців, припиненню тяжких злочинів.

---

¹ Механізм обмеження прав і свобод людини й громадянина — див. п. 1.3.4. коментованої статті.

Застосування вказаного заходу дозволяється лише у випадках нагальної необхідності запобігти злочині або його припинити.

Відповідно до статті 30 Конституції України кожному гарантується *недоторканність житла та іншого володіння*, не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду, а у невідкладних випадках (див. ч. 3 ст. 30 Конституції) допускається інший порядок входу (проникнення) до житла та будь-якого іншого володіння.

Принцип недоторканності житла — це комплексний правовий інститут, який складається із конституційних, кримінально-процесуальних, адміністративних і оперативно-розшукових норм.

Згідно зі статтею 177 КПК України вхід до житла для обшуку проводиться з *санкції прокурора* в тих випадках, коли є достатні відомості, що знаряддя злочину або речі і цінності, здобуті злочинним шляхом, а також інші предмети і документи, які мають значення для встановлення істини по справі, знаходяться в даному приміщенні або є достатні дані про те, що в ньому приховується злочинець. Без санкції обшук проводиться у невідкладних випадках, з *обов'язковим повідомленням прокурора в добовий строк*.

Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» надає право суб'єктам ОРД відвідувати жилі та інші приміщення *за згодою їх власників або мешканців* для з'ясування обставин вчиненого або такого, що готується злочину, а також збирати відомості про протиправну діяльність підозрюваних або осіб, щодо яких провадиться перевірка.

На відміну від кримінально-процесуального законодавства, коли проникнення до житла громадянина для проведення обшуку і виїмки може здійснюватися тільки після порушення кримінальної справи, в ОРД такі заходи можуть проводитися до порушення кримінальної справи.

Керуючись конституційною нормою про те, що у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, чинне

оперативно-розшукове законодавство надає оперативним підрозділам право здійснювати *негласне проникнення в жилі приміщення громадян*. Оперативно-розшукові заходи диктуються спеціальними завданнями ОРД щодо пошуку та фіксації доказової інформації з метою документування протиправних дій.

Відповідно до статті 31 Конституції України кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочині чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо.

Згідно із Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативні підрозділи мають право негласно контролювати шляхом відбору за окремими ознаками телеграфно-поштової відправлення, якщо іншим шляхом неможливо здобути фактичні дані для забезпечення захисту суспільства і держави від злочинних посягань.

Незважаючи на негласність наведених оперативно-розшукових заходів, лише суд може дати дозвіл на їх проведення. За поданням відповідного органу, який здійснює ОРД, дізнання чи досудове слідство, розгляд матеріалів здійснюється невідкладно Верховним Судом України, обласними та прирівняними до них судами в порядку, що визначається керівництвом цих судів. Для розгляду подання суддя може витребувати від відповідного оперативно-розшукового підрозділу для ознайомлення матеріали, якими обґрунтовується необхідність обмеження конституційних прав особи. Розглянувши подання, суддя виносить постанову про надання дозволу на проведення контролю за поштово-телеграфними відправленнями або відмову в застосуванні таких заходів. Дані, одержані в результаті застосування зазначених заходів, долучаються до кримінальної справи лише у разі, якщо вони визнані доказами у справі. В такому разі до справи також долучається копія постанови судді про застосування заходів та результати, одержані в процесі проведення ОРД.

Чинне оперативно-розшукове законодавство регулює порядок прослуховування телефонних розмов

громадян, зняття іншої інформації з каналів зв'язку, негласного застосування технічних засобів отримання інформації (див. п. 9 ст. 8 коментованого Закону). Підстави до зняття інформації з каналів зв'язку можуть міститися у письмових дорученнях слідчого, прокурора, ухвалах суду по кримінальних справах, що знаходяться в їх провадженні, матеріалах дізнання, запитах інших правоохоронних органів держави.

1.3.4. Умови здійснення обмежень прав і свобод людини

Винятковість (*винятковий* — такий, що становить виняток серед загальних правил; який нечасто трапляється, особливий, надзвичайний)¹.

Оперативно-розшукові заходи здійснюються у виняткових випадках, коли отримати інформацію іншим шляхом неможливо або недоцільно.

Захисний характер (*захисний* — такий, що захищає, оберігає когось, щось від шкідливого, небажаного впливу, дії)².

Метою здійснення оперативно-розшукових заходів є захист конституційних прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави; захист та забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

Обмеженість (*обмежувати* — встановлювати певні межі чого-небудь, зв'язувати щось обмежувальними умовами; не допустити поширення чого-небудь)³.

Термін проведення оперативно-розшукових заходів із застосуванням ОТЗ обмежений законом; при наданні дозволу на застосування ОТЗ судом або прокурором вказується термін дії санкції.

Санкція суду (*санкціонувати* — давати санкцію на що-небудь, визнавати щось законним, правильним, затверджувати, схвалювати щось⁴; *санкція* (від

---

¹ Див. Новий тлумачний словник української мови. — Т. 1. — С. 317.

² Див. *Там само*. — Т. 2. — С. 110.

³ Див. *Там само*. — Т. 3. — С. 29.

⁴ Див. *Там само*. — Т. 4. — С. 147.

лат. *sanctio* — непорушна постанова): 1) схвалення; 2) затвердження відповідним державним органом якогось акту, що надає йому сили закону; 3) складова частина статті закону, в якій визначено заходи державного впливу у разі невиконання даного закону; 4) вид покарання за злочин)¹.

Тільки суд відповідно до норм законодавства дає дозвіл на застосування спеціальних ОТЗ.

Достовірність інформації, що збирається (*достовірний* — який не викликає сумніву, цілком вірний, точний)².

Інформація повинна бути об'єктивною, сприяти процесу доказування у кримінальній справі.

Надійність (*надійний* — який викликає повне довір'я, на якого цілком можна покластися, безпечний, перевірений)³.

Забезпечується науковою та практичною обґрунтованістю, ефективністю та безпечністю застосування ОТЗ, об'єктивністю самого процесу збирання інформації.

Відповідність — адекватність заходів злочинній діяльності окремих осіб.

При здійсненні оперативно-розшукових заходів з використанням ОТЗ враховується їх відповідність ступеню суспільної небезпеки злочинних посягань та загрози інтересам суспільства і держави.

Невідкладність передбачає здійснення оперативно-розшукових заходів без санкції суду, але після їх застосування оперативні підрозділи протягом 24 годин повідомляють про це прокурора.

Нерозголошеність полягає в забороні розголошувати відомості про нерозкриті злочини або такі, що можуть зашкодити слідству чи інтересам людини, безпеці України; обмеженні кола суб'єктів, які мають право проводити оперативно-розшукові заходи; забо-

---

¹ Див. Словник іншомовних слів. — К., 1999. — С. 599.

² Див. Новий тлумачний словник української мови. — Т. 1. — С. 829.

³ Див. Там само. — Т. 2. — С. 739.

роні розголошувати відомості про особисте життя особи та відомості, розголошення яких може завдати їй шкоди.

Заборонний характер використання ОТЗ (*заборона* — наказ не робити чого-небудь, наказ, за-рік)¹.

Заборонаю довільного застосування ОТЗ згідно з постановою Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна» спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації відносяться до видів майна, що не може перебувати у власності громадян, громадських об'єднань, міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав на території України. Ці засоби не можуть також перебувати у власності юридичних осіб недержавних форм власності.

Вибірковість (*вибірковий* — не суцільний, частковий, який вибирається)².

Стосується осіб, які вчинили або підозрюються у вчиненні тяжкого злочину.

Підконтрольність (*контроль* — перевірка, облік діяльності когось, чого-небудь, нагляду за кимось, чимось)³.

Передбачає здійснення відомчого контролю.

Допустимість (*допустимий* — який можна допустити, дозволити, можливий, дозволений)⁴.

Полягає у забороні застосовувати ОТЗ, які пригнічують волю людини; відповідності дій по застосуванню ОТЗ етичним і моральним нормам; забезпеченні збереження доказів та матеріальних цінностей; неприпустимості ускладнення процесу доказування.

1.3.5. Механізм поповнення порушених прав і свобод людини

Конституція України закріплює в національному законодавстві право на матеріальний захист особи —

---

¹ Див. Новий тлумачний словник української мови. — Т. 2. — С. 43.

² Див. Там само. — Т. 1. — С. 264-265.

³ Див. Там само. — Т. 2. — С. 318-319.

⁴ Див. Там само. — Т. 1. — С. 819.

принцип майнової відповідальності. У статті 56 підкреслюється, що підставою виникнення такого права є незаконні дії чи бездіяльність органів державної влади, місцевого самоврядування або їхніх службових осіб під час здійснення ними повноважень.

Проголошення Конституцією права на відшкодування моральної шкоди серед основних прав громадян є значним кроком на шляху всебічного забезпечення прав і свобод людини. Здійснене вперше в конституційній практиці, воно свідчить про реальність визначеного в рамках державної політики принципу пріоритету загальнолюдських цінностей.

Про відшкодування моральних збитків йдеться й у ч. 8 ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», а саме: у випадках порушення прав і свобод людини або юридичних осіб, а також у разі, якщо причетність до правопорушення особи, щодо якої здійснювались оперативно-розшукові заходи, не підтвердилась. У зазначених випадках Служба національної безпеки України, Міністерство внутрішніх справ України, Прикордонні війська України, Управління охорони вищих службових осіб України зобов'язані поновлювати порушені права і відшкодовувати заподіяні матеріальні і моральні збитки.

1.4. Галузеві принципи оперативно-розшукової діяльності

Галузь — те саме, що гілка. Певна ділянка виробництва, науки¹.

Частина принципів ОРД безпосередньо вказана в коментованій статті. Два конституційних (або загальноправових) принципи: законності та поваги й дотримання прав і свобод людини й громадянина. Принцип взаємодії з органами управління і населенням та інші принципи, що розглядаються нижче, напрацьовані прак-

---

¹Див. Новий тлумачний словник української мови. — Т. 1. — С. 567.

тикою ОРД, виходять із змісту норм Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», відомчих нормативних актів органів, що здійснюють ОРД.

1.4.1. Взаємодія з населенням

Взаємодія — співдія, співдіяння; взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджена дія між ким-, чим-небудь¹.

Населення — сукупність людей, які проживають на земній кулі, в якій-небудь країні, області і т. ін.².

Органи, що здійснюють ОРД, мають право на отримання безкоштовно чи за винагороду інформації, що становить оперативний інтерес, від окремих фізичних осіб, посадових осіб, спеціалістів. Такий вид сприяння реалізується при здійсненні найбільш важливих оперативно-розшукових заходів.

Крім того, громадяни зобов'язані сприяти правоохоронним органам в охороні громадського порядку і боротьбі зі злочинністю (див. ст. 6 Закону України «Про міліцію»).

1.4.2. Взаємодія з органами влади та управління

Органи державної влади і управління, їх службові особи в межах своєї компетенції згідно з Конституцією України та іншими законами й нормативно-правовими актами сприяють правоохоронній діяльності.

До об'єктів правоохоронної діяльності відносяться трудові колективи, громадські об'єднання і громадяни, які самостійно чи разом з працівниками міліції в межах своєї компетенції охороняють громадський порядок, борються зі злочинністю, а саме: постійні комісії місцевих органів влади, громадські об'єднання, трудові колективи підприємств, установ, організацій, органи громадського самоврядування за місцем проживання громадян.

---

¹Див. Новий тлумачний словник української мови. — Т. 1. — С. 259.

²Див. Там само. — Т. 2. — С. 791.

Порядок співробітництва регулюється коментованим законом, іншими законами й нормативними актами МВС України, в яких окреслено обсяг роботи, форми й методи, обов'язки й права вказаних суб'єктів правоохоронної діяльності, зокрема ОРД як особливої форми державної діяльності.

1.4.3. Поєднання гласних і негласних заходів

Поєднувати — збирати разом, складаючи, зливаючи, створювати одне ціле; об'єднувати тощо.

Попередній, пошуковий характер ОРД визначає межі її гласності. Природно, що гласність виявляється в поінформованості громадян, зокрема, з таких конкретних питань:

- ◆ мета, завдання та принципи роботи органів, що здійснюють ОРД;
- ◆ межі їх законного втручання в сферу суспільних відносин, що охороняються правом;
- ◆ права й обов'язки цих органів, з одного боку, і громадян, посадових осіб, інших державних органів і громадських організацій — з іншого;
- ◆ гарантії діяльності правоохоронних органів тільки в межах установленної компетенції.

Що стосується оперативно-розшукових заходів та їх результатів, то вони доступні для спостереження або ознайомлення далеко не завжди. Оперативні дані не підлягають розголосу, оскільки не містять у собі необхідних гарантій достовірності. Порядок їх отримання нерідко не дозволяє з метою конспірації розкрити їхнє джерело. Це у свою чергу спричиняє неможливість гласної перевірки оперативної інформації і виключає обґрунтування нею обвинувачення під час слідства та винесення вироку в суді. Це стосується і даних, отриманих за допомогою оперативних технічних засобів (фото-, кіно-, відеозйомки), якщо не можна в кримінально-процесуальній формі перевірити умови й засоби

---

¹ Див. Новий тлумачний словник української мови. — Т. 3. — С. 504.

їх отримання. Більше того, навіть установити процесуальні інтереси громадян (їхнє відношення до справи) і залучити їх до участі в процесі неприпустимо на підставі лише інформації, отриманої оперативним шляхом.

Працівники органів, що здійснюють ОРД, зобов'язані забезпечити дотримання встановлених правил, що виключають розголошення отриманих відомостей. В ОРД не приймаються рішення про винність особи. Такі рішення характерні для кримінального процесу, що розпочинається на підставі результатів ОРД. Тому й неприпустимо передчасно розголошувати отриману інформацію. Вона не є законною і в деякій мірі достовірною підставою для того, щоб поза кримінальним процесом офіційно, від імені держави, вважати особу причетною до вчиненого злочину і поводитися з нею як з підозрюваною.

1.4.4. Добровільність

Добровільний — який здійснюється, діє і т. ін. з власного бажання, доброї волі, без насилля, примусу.

У ході здійснення ОРД шляхом проведення оперативно-розшукових заходів отримується інформація від осіб, яким можуть бути відомі фактичні дані про досліджувану подію чи причетних до неї осіб. У процесі розмови питання можуть задаватися відкрито чи маскуватися, можливе також використання спеціальних прийомів вивідування. Але в будь-якому випадку участь у бесіді опитуваного громадянина може бути тільки добровільною.

При вирішенні завдань ОРД суб'єкти, які її здійснюють, можуть залучати до співробітництва окремих осіб (гласних і негласних штатних працівників) за добровільної згоди останніх.

Реалізація права громадян на таке співробітництво можлива за умови обопільної згоди, форма її виразу —

---

¹ Див. Новий тлумачний словник української мови. — Т. 1. — С. 783.

усна, письмова чи інша, мотивація співробітництва — громадський обов'язок, матеріальна зацікавленість тощо.

З метою вирішення визначених законодавством завдань і виконання обов'язків, покладених на органи, що здійснюють ОРД, використовується конфіденційне співробітництво виключно на засадах добровільності.

1.4.5. Конфіденційність

Конфіденційний — який не підлягає розголосі, довірчий, таємний, суто приватний, секретний.

Оперативно-розшукові підрозділи й оперативні працівники при досягненні мети ОРД спираються на конфіденційне сприяння окремих осіб. Для оперативних підрозділів залучення негласних співробітників до вирішення завдань ОРД є умовою реалізації конституційного обов'язку держави — дотримання й захисту прав і свобод людини й громадянина від злочинних посягань.

Для вирішення завдань і виконання обов'язків, покладених на органи, що здійснюють ОРД, використовується конфіденційне співробітництво, яке базується виключно на засадах добровільності.

1.4.6. Конспірація

Конспірація — заходи, яких уживас нелегальна організація для збереження в таємниці своєї діяльності; суворе дотримання таємниці.

Вказуючи на принцип конспірації, законодавець звертає увагу на одну з найважливіших рис ОРД — забезпечення негласності засобів і джерел отримання інформації. Стосовно осіб, що сприяють проведенню ОРД, вживається близький за змістом термін — «конфіденційність».

---

¹ Див. Новий тлумачний словник української мови. — Т. 2. — С. 320.

² Див. Там само. — Т. 2. — С. 314.

Організація ОРД на основі названого принципу обумовлена необхідністю виявлення, попередження і припинення злочинів, що готуються і що вчиняються неочевидно, як правило, приховано, таємно. Розслідування, передбачене кримінально-процесуальним законом, може початися тільки після попереднього отримання яких-небудь відомостей про вчинений злочин, інакше кажучи, при виявленні злочину. Досить часто про злочини повідомляють громадяни і посадові особи, які володіють подібною інформацією. Проте неприпустимо чекати таких повідомлень і сподіватися тільки на них. Не можна ставити початок кримінального переслідування злочинців винятково в залежність від подання відомостей поінформованими особами. Оперативно-розшукова робота для того й існує, щоб ініціативно виявляти злочинні дії, готувати умови для офіційного розслідування і тим самим забезпечувати змагальність із злочинцем, який не має наміру добровільно повідомляти про вчинений ним злочин.

1.4.7. Наступальність

*Наступати*¹ — рухатися вперед, наближатися, щільно оточувати кого-небудь.

Принцип оперативності (або наступальності) теж притаманний ОРД. Оперативність полягає в тому, що оперативні працівники й інші посадові особи зобов'язані (у межах своєї компетенції):

- ◆ проводити роботу по попередженню вчинення злочинів;
- ◆ виявляти ініціативу в їх виявленні;
- ◆ своєчасно й обґрунтовано заводити справи оперативного обліку; починати всі передбачені законодавством у галузі ОРД дії для встановлення осіб, що намагаються вчинити або вчинили злочин, з метою створення умов для наступного невідворотного застосування до них заходів, передбачених кримінально-процесуальним законодавством України;

---

¹ Див. Новий тлумачний словник української мови. — Т. 2. — С. 804-805.

♦ з'ясовувати причини вчинення злочинів і умови, що сприяли і сприяють їхньому вчиненню.

Цей принцип виявляється в спрямованості ОРД на випередження:

♦ вчинення особами суспільно небезпечних протиправних діянь;

♦ дій осіб, що вчинили незакінчений злочин;

♦ дій осіб, що чинять злочини триваючі.

У принципі оперативності (наступальності) відбита захисна функція ОРД, розкривається пошуковий та попереджувальний характер даного самостійного виду юридичної державної діяльності.

1.4.8. Цілеспрямованість

Цілеспрямований — який прагне до певної мети¹.

Перелічені в статті 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» завдання (специфічні), які властиві діяльності оперативних підрозділів — складової органів внутрішніх справ, розглядаються в контексті загальних завдань, що стоять перед міліцією. Завдання можуть бути взаємопов'язані між собою, але в більшості випадків вони є цілком самостійними. Важливо враховувати, що кожне з них може вимагати застосування специфічних сил, засобів і методів, ОРД для їх вирішення. У свою чергу вирішення кожного конкретного завдання потребує прийняття певного підсумкового рішення, оскільки спрямоване на досягнення поставленої мети, частиною якої є виявлення і розкриття злочинів та осіб, що їх готують, вчиняють або вчинили.

Завдання виявлення й розкриття злочину оперативно-розшуковим шляхом повинно розглядатися в органічному зв'язку з кримінально-процесуальною діяльністю, оскільки у випадку її успішного здійснення порушується кримінальна справа. У ряді випадків кримінальна справа може бути порушена при виявленні тільки події злочину. Проте при цьому орган, який здій-

---

¹ Див. Новий тлумачний словник української мови. — Т. 4. — С. 785.

снює ОРД, зобов'язаний встановити осіб, які вчинили злочин.

1.4.9. Об'єктивність і повнота

Об'єктивний — який існує поза людською свідомістю і незалежно від неї; незалежний від волі, бажань людини; реальний, дійсний.

Повнота — вичерпна достатність, повний склад чого-небудь².

Принцип об'єктивності і повноти в ОРД має тісний зв'язок з аналогічним принципом кримінально-процесуальної діяльності (див. ст. 22 КПК), а саме: обов'язок вжити всіх заходів для всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи.

У ході попереднього розслідування оперативні працівники збирають і фіксують фактичні дані задовго до порушення кримінальної справи. Для оперативних підрозділів фактичні дані за своїм змістом — це інформація (відомості), яка свідчить про підготовку або вчинення злочину (часто латентного), про особу підозрюваного та його співучасників, злочинні зв'язки, місця переховування знарядь злочину, об'єктів злочинного посягання тощо.

Самі факти (події, явища) не можуть бути фактичними даними, тому що їх не можна «присудити» ні до оперативної, ні до кримінальної справи. Слід вести розмову про виявлення, одержання й фіксацію гласної і негласної інформації, яка в подальшому могла б стати доказовою й використовуватися при обґрунтуванні висновків і рішень в оперативно-розшуковій або кримінальній справах, формулюванні слідчих та оперативно-розшукових версій, встановленні істини. Тому для всебічного, об'єктивного й повного дослідження події злочину, особи підозрюваного немає різниці в тому, хто отримав ці фактичні дані. Але для того, щоб вони стали доказами («інструментом» встановлення об'єк-

---

¹ Див. Новий тлумачний словник української мови. — Т. 3. — С. 10.

² Див. Там само. — Т. 3. — С. 470.

тивної істини) необхідні їх перевірка й оформлення процесуальним шляхом.

Оперативний працівник зобов'язаний здійснити всі передбачені законом оперативно-розшукові заходи для всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин події злочину, особи підозрюваного; відпрацювати як обвинувальні, так і виправдувальні оперативні версії події, що сталася; вжити заходів до встановлення причин і умов події.

Таким чином, принцип об'єктивності й повноти в ОРД — це встановлення істини конкретного факту підготовки або вчинення злочину, змістом якої є правильне, повне відповідно до дійсності відображення її у свідомості осіб, які здійснюють оперативно-розшукове документування.

1.4.10. Доцільність

Доцільний — відповідний поставленій меті, практично корисний, розумний, раціональний.

Механізм забезпечення принципу доцільності в ОРД складається з необхідних передумов встановлення істини, а саме: достовірності, належності, допустимості й достатності фактичних даних для оперативно-розшукового забезпечення розслідування злочину на досудових стадіях, а можливо й у стадії судового розгляду.

При здійсненні оперативно-розшукових заходів з метою отримати такі дані й при наступному їх використанні оперативні працівники діють переважно у відповідності з приписами даного закону, наказів, інструкцій та інших нормативних актів. У зв'язку із цим суттєвого значення набуває питання співвідношення оперативно-розшукових заходів характеру і ступеню суспільної небезпеки злочинного посягання.

Треба враховувати, що фактичні дані, отримані в результаті здійснення ОРД з грубим порушенням норм чинного оперативно-розшукового законодавства (див. коментар до ст. 9), конституційних та інших принци-

---

¹ Див. Новий тлумачний словник української мови. — Т. 1. — С. 837.

пів ОРД, або якщо вони були отримані в результаті порушення вимог нормативних актів, які визначають умови й порядок їх збирання і перевірки, завжди викликають сумнів у їх достовірності, допустимості й доцільності в кримінальному судочинстві.

Стаття 5. ПІДРОЗДІЛИ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Оперативно-розшукова діяльність здійснюється оперативними підрозділами:

♦ органів внутрішніх справ — кримінальною та спеціальною міліцією, спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю, оперативно-розшуковими підрозділами Державної автомобільної інспекції (абзац 2 частини 1 статті 5 змінено згідно із Законом N 312-XIV від 11.12.98 р.);

♦ органів Служби безпеки — розвідкою, контррозвідкою, військовою контррозвідкою, підрозділами захисту національної державності, боротьби з корупцією та організованою злочинною діяльністю, оперативно-технічним, оперативного документування; розшукової роботи;

♦ прикордонних військ — підрозділами по оперативно-розшуковій роботі;

♦ управління державної охорони — підрозділом оперативного забезпечення охорони;

♦ органів державної податкової служби — оперативними підрозділами податкової міліції (частину 1 статті 5 змінено згідно із законами: N 2932-XII від 26.01.93 р., N 3784-XII від 23.12.93 р., N 85/98-ВР від 05.02.98 р.);

♦ органів і установ Державного департаменту України з питань виконання покарань — оперативними підрозділами (частину 1 статті 5 доповнено абзацом 7 згідно із Законом N 312-XIV від 11.12.98 р.).

Проведення оперативно-розшукової діяльності іншими підрозділами зазначених органів, підрозділами інших міністерств, відомств, громадськими, приватними організаціями та особами не допускається.

Сутність поняття підрозділ — складова частина чогонебудь більшого (система МВС)¹.

Мета статті — чітко визначити коло підрозділів, які мають право займатися ОРД в повному обсязі. Доречно зауважити, що розширеному тлумаченню ця норма не підлягає і законодавець взяв на себе право розширювати чи обмежувати коло суб'єктів ОРД.

Диспозиція статті має бланкетний (відсилочний) характер. Для того, щоб з'ясувати її сутність, правозастосування, необхідно звернутися до інших законів, положень, наказів та інструкцій, які уточнюють повноваження та сферу діяльності оперативних підрозділів органів внутрішніх справ. Служби безпеки України, Прикордонних військ та державної податкової служби (див коментар до ст. 2 даного Закону).

НАУКОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ СТАТТІ

В Україні налічується п'ять суб'єктів, компетентних здійснювати ОРД. Під вказівкою законодавця про право здійснення ОРД треба розуміти єдність обов'язків, покладених на вказаних в коментованому Законі об'єктів (див. коментар до ст. 7) і можливість притягнення їх до відповідальності у випадку порушення законних приписів.

Законодавець звертає увагу на те, що в Україні ніхто, окрім вказаних суб'єктів, не може комплексно, із застосуванням всього арсеналу специфічних сил, засобів і методів, здійснювати ОРД.

1. ОРГАНИ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

1.1. Кримінальна міліція

До складу *кримінальної міліції* входять підрозділи карного розшуку, Державна служба боротьби з економічною злочинністю, підрозділи по боротьбі з незаконним обігом наркотиків, кримінальна міліція у справах неповнолітніх, а також інші оперативні підрозділи органів внутрішніх справ.

---

¹ Див. Новий тлумачний словник української мови. — Т. 3. — С. 385.

Названі оперативні підрозділи мають чіткі функції, відповідно до яких вони вживають заходів оперативно-розшукового характеру для боротьби зі злочинністю. Організаційна робота оперативних підрозділів кримінальної міліції складається з ряду завдань:

- ◆ збирання інформації;
- ◆ вивчення, оцінка оперативної обстановки, розташування сил і засобів, її оперативно-розшукові характеристики;
- ◆ здійснення взаємодії з оперативними підрозділами і службами кримінальної міліції;
- ◆ підбір, виховання і навчання оперативних працівників.

1.2. Спеціальна міліція

До складу спеціальної міліції входять підрозділи карного розшуку, державної служби по боротьбі з економічною злочинністю, а також інші оперативні підрозділи, що здійснюють ОРД на спеціальних режимних об'єктах воєнного та оборонного значення, доступ на які суворо обмежений.

1.3. Спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю

Спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю згідно зі ст. 9 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» у своїй структурі об'єднують оперативно-розшукові підрозділи та оперативно-технічні служби, інформаційно-аналітичний відділ, підрозділи швидкого реагування, кадрові та інші.

Головними завданнями спецпідрозділів є:

- ◆ виявлення і викриття організованих злочинних угруповань, які мають міжрегіональні та міжнародні корумповані зв'язки;
- ◆ попередження і припинення діяльності проти-законних груп, боротьба з бандитизмом, кримінальним

тероризмом, корупцією, кваліфікованим вимагательством;

♦ виявлення і ліквідація каналів надходження зброї, організованого збуту наркотиків тощо.

1.4. Оперативно-розшукові підрозділи Державної автомобільної інспекції

Оперативно-розшукові підрозділи Державної автомобільної інспекції виконують покладені на них загальні завдання боротьби зі злочинністю та здійснюють в межах своєї компетенції оперативно-розшукові заходи по виявленню, попередженню та розкриттю злочинів, пов'язаних з авто-, мототранспортом, угонами, крадіжками, розукомплектуванням його, розбійними нападами на водіїв та вимаганням у власників транспортних засобів, а також розшук злочинців, що зникли з місця пригоди.

1.5. Оперативно-режимні підрозділи органів і установ Державного департаменту України з питань виконання покарань

Оперативно-режимні підрозділи призначені для упорядкованого впливу на організацію і тактику здійснення ОРД в місцях позбавлення волі. Ці підрозділи зосереджують основні зусилля на боротьбі зі злочинністю серед засуджених і осіб, узятих під варту.

Оперативний підрозділ — це оперативно-розшукове, оперативно-технічне, контррозвідувальне, розвідувальне або інформаційно-аналітичне відділення (група), відділ, служба, управління, а також інший організаційно-штатний підрозділ, до функціональних обов'язків якого належить вирішення оперативно-розшукових, розвідувальних, контррозвідувальних завдань, передбачених чинним законодавством.

2. ПІДРОЗДІЛИ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

До підрозділів *Служби безпеки України*, що мають право здійснювати ОРД, згідно з чинним зако-

нодавством відносять: розвідку, контррозвідку, військову розвідку, а також підрозділи захисту національної державності, боротьби з корупцією та організованою злочинністю, оперативно-технічні та оперативного документування.

Головними завданнями оперативних підрозділів Служби безпеки України є: попередження, виявлення, розкриття та припинення тероризму, корупції, організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки, а також інших протиправних дій, які створюють загрозу інтересам України.

3. ПРИКОРДОННІ ВІЙСЬКА

Здійснення ОРД Прикордонними військами покладається чинним законодавством на підрозділи по оперативно-розшуковій роботі, яка ведеться тасмно, за допомогою оперативно-розшукових сил, засобів, методів, у поєднанні з легальною роботою з населенням у прикордонних районах, для охорони державного кордону України.

4. УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЇ ОХОРОНИ

В *Управлінні державної охорони* функція здійснення оперативно-розшукової роботи законодавством відведена підрозділу оперативного забезпечення охорони. Його завданням є безперервне забезпечення безпеки вищих посадових осіб, безпеки голів інших держав під час перебування на території України, забезпечення охорони й захисту урядових споруд.

5. ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ СЛУЖБИ

В органах державної податкової служби здійснюється ОРД для викриття порушень податкового законодавства, виявлення неплатників податків, обов'язкових платежів, зборів тощо.

Працівникам оперативних підрозділів податкової міліції надано право на законних підставах застосовувати спеціальні методи ОРД в роботі щодо виявлення порушень податкового законодавства, припиняти дія-

льність організованих угруповань, здійснювати розшук платників, які ухиляються від сплати податків, і тих, які переховуються від слідства та суду, вести досудову підготовку матеріалів за протокольною формою, а також порушувати й розслідувати кримінальні справи за фактами ухилення від оподаткування.

Стаття 6. ПІДСТАВИ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Підставами для проведення оперативно-розшукової діяльності є:

1) наявність достатньої інформації про:

- злочини, що готуються або вчинені нествореними особами;

- осіб, які готують або вчинили злочин;

- осіб, які переховуються від органів розслідування або ухиляються від відбування кримінального покарання;

- осіб, які безвісти зникли;

- розвідувально-підкривну діяльність спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб проти України;

- реальну загрозу життю, здоров'ю, житлу, майну працівників суду і правоохоронних органів у зв'язку з їх службовою діяльністю, а також особам, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членам їх сімей та близьким родичам, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя (Пункт 1 статті 6 доповнено абзацом згідно із Законом № 1381-XIV (1381-14) від 13.01.2000).

2) запити повноважних державних органів, установ та організацій про перевірку осіб у зв'язку з їх допуском до державної, військової та службової таємниці;

3) потреба в отриманні розвідувальної інформації в інтересах безпеки суспільства і держави.

Зазначені підстави можуть міститися в заявах, повідомленнях громадян, посадових осіб, громадських організацій, засобів масової інформації, у письмових дорученнях і постановах слідчого, вказівках прокурора, ухвалах суду в кримінальних справах, що знаходяться в його провадженні, матеріалах органів дізнання, інших правоохоронних органів, у запитах оперативних підрозділів міжнародних правоохоронних органів та організацій інших держав, а також запитах повноважних державних органів, установ та організацій, визначених Кабінетом Міністрів України, про перевірку осіб у зв'язку з їх допуском до державної, військової та службової таємниці.

Забороняється приймати рішення про проведення оперативно-розшукових заходів при відсутності підстав, передбачених у цій статті.

Сутність поняття підстави — те головне, на чому базується, засновується що-небудь¹.

Мета статті — в узагальненому та систематизованому вигляді навести підстави для проведення оперативно-розшукових заходів. Слід відмітити їх обмежувальний характер щодо застосування сил, засобів і методів ОРД. Разом з тим, неможливо не відмітити, що значна частина підстав для проведення оперативно-розшукових заходів відсутня, зокрема для попереджувальної та пошукової роботи. Не має чіткої визначеності поняття, яке стоїть достатньої інформації.

Диспозиція статті має бланкетний (відсилочний) характер. Перш за все, для правильного з'ясування її змісту необхідно звернутися до законів України «Про інформацію», «Про державну таємницю», до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів і міжнародних угод, суб'єктом яких є Україна.

НАУКОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ СТАТТІ

Під підставами для проведення оперативно-розшукових заходів у коментованому Законі слід розуміти приводи для початку ОРД. Оперативно-розшу-

---

¹ Див. Новий тлумачний словник української мови. — Т. 3. — С. 391.

кові заходи можуть проводитися лише при наявності фактичних даних — виробленої практикою і закріпленої у відомчих актах сукупності відомостей про ознаки дій і подій, що входять до предмета ОРД та юридичних основ, тобто, у законних вказівках про можливість здійснення ОРД за наявності відповідного кола ознак. В оперативно-розшуковій практиці фактичні дані іноді визначають через достатність даних для проведення відповідних оперативно-розшукових заходів.

Наявність порушеної кримінальної справи, доручення слідчого або органу дізнання, вказівки прокурора, ухвали суду по кримінальних справах, що знаходяться в їхньому провадженні, є підставою для проведення оперативно-розшукових заходів, не залежно від того, хто цю справу порушив: слідчий, прокурор, суддя чи орган дізнання. Порядок і підстави порушення кримінальної справи визначені в ст. 94, 98 КПК України.

Якщо кримінальна справа порушена слідчим, прокурором або суддею, то органи, що здійснюють оперативно-розшукові заходи, можуть їх проводити лише за наявності даного їм відповідного письмового доручення чи вказівки (див. ч. 3 ст. 114 КПК України). У цьому документі викладаються (в необхідному для виконання доручення обсязі) обставини кримінальної справи, а також ті фактичні дані, які необхідно добути оперативним шляхом. Вибір конкретного оперативно-розшукового заходу — справа працівників, що його здійснюють.

Доручення або вказівка слідчого щодо проведення оперативно-розшукових заходів направляється до органу, в компетенцію якого входить здійснення ОРД, з метою виявлення, попередження й розкриття суспільно-небезпечних дій.

Виходячи із цього, слідчі можуть давати оперативним підрозділам цих органів доручення щодо проведення оперативно-розшукових заходів тільки у справах, що знаходяться в їхньому провадженні.

При цьому треба враховувати, що органи дізнання загальної компетенції, вичерпний перелік яких наведено в ст. 101 КПК України, можуть здійснювати оперативно-розшукові заходи щодо виявлення, попе-

редження й розкриття тих злочинів, провадження по яких є виключно прерогативою слідчих органів.

Вжиття оперативно-розшукових заходів з метою виявлення ознак злочину й осіб, що його вчинили, є однією з основних функцій органів дізнання (див. ст. 103 КПК України). Причому цю функцію виконують не всі органи дізнання, а лише ті з них, які мають у своєму складі відповідні оперативні підрозділи (див. коментар до ст. 5).

Не будучи процесуальною, ОРД поєднується з нею при провадженні дізнання й досудового слідства. Завдяки вжиттю оперативно-розшукових заходів можуть бути знайдені предмети й документи, відомості, які мають важливе інформаційне забезпечення та допомагають намітити слідчі версії, виявити свідків і потерпілих, причетних до вчинення злочину осіб, встановити місця зберігання предметів і документів, важливих для слідства й суду.

Отримані в результаті таких заходів дані передаються слідчому, прокурору або судді з додержанням зазначених у законодавстві умов, якщо будуть оформлені, перевірені й оцінені в порядку, передбаченому ст. 67 КПК України, з дотриманням, насамперед, норм Конституції.

Джерелами інформації про ознаки протиправних діянь, що готуються або вчиняються, а також про осіб, які їх готують або вчиняють, якщо немає достатніх даних для вирішення питання про порушення кримінальної справи і про події чи дії, що створюють загрозу державній, військовій, економічній або екологічній безпеці держави, є:

- ◆ аналіз і оцінка оперативної обстановки, вивчення способу життя осіб, схильних, виходячи з поведінки в минулому, до скоєння злочинів;
- ◆ розгляд причин і умов скоєння вже розслідуваних злочинів;
- ◆ аналіз матеріалів кримінальних справ, повідомлень засобів масової інформації та інших;
- ◆ результати оперативно-розшукових заходів, підсумок діяльності інших державних органів.

1. НАЯВНІСТЬ ДОСТАТНЬОЇ ІНФОРМАЦІЇ

1.1. Наявність достатньої інформації про злочини, що готуються або вчинені нествановленими особами

Інформацію про підготовку або вчинення *невстановленими особами* злочину можна вважати достатньою, якщо визначеними є:

- ◆ події злочину (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення злочину);
- ◆ винність звинуваченого у вчиненні злочину і мотиви злочину;
- ◆ обставини, що впливають на ступінь і характер відповідальності звинуваченого;
- ◆ характер і розмір шкоди, завданої злочином.

Необхідність і правомірність здійснення оперативно-розшукових дій обумовлена й тим, що на практиці цілий ряд злочинів вчиняється за умов неочевидності: вони б залишилися невідомими, якби для цього не було вжито спеціальних заходів щодо розшуку осіб і фактів, які викликають оперативний інтерес.

1.2. Наявність достатньої інформації про осіб, які готують або вчинили злочин

До осіб, які готують злочин, можна віднести тих, хто чинить умисні дії щодо створення умов для здійснення злочину: підшуковують засоби й знаряддя злочину, співучасників, розробляють плани, визначають спосіб, місце й час його вчинення, а також пошук підмовників, посібників та осіб, які обіцяли сховати злочинця, знаряддя й засоби вчинення злочину.

1.3. Наявність достатньої інформації про осіб, які переховуються від органів розслідування або ухиляються від кримінального покарання

До осіб, які переховуються від органів розслідування або ухиляються від відбування кримінального покарання, відносять тих, хто перебуває в розшуку за вчинення особливо небезпечних злочинів проти держави; обвинувачених та підсудних, які ухилилися від

слідства та суду; засуджених, які втекли з установ по виконанню покарань, слідчих ізоляторів; осіб, які ухилились від адміністративного нагляду, та ін.

1.4. Наявність достатньої інформації про осіб, які безвісти зникли

До осіб, які безвісти зникли, відносять тих, хто зник без видимих причин, стосовно яких в органи внутрішніх справ надійшли заява чи повідомлення про зникнення і є підстави вважати, що вони стали жертвами злочину чи нещасного випадку.

1.5. Наявність достатньої інформації про розвідувально-підривну діяльність спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб проти України

Розвідувально-підривна діяльність — це передача, збирання або викрадення відомостей, що становлять державну чи військову таємницю, а так само їх передача й збирання за завданням іноземної розвідки.

1.6. Наявність достатньої інформації про реальну загрозу життю, здоров'ю, житлу, майну окремих категорій працівників

У разі встановлення даних, що свідчать про реальну небезпеку посягання на працівників суду й правоохоронних органів у зв'язку з їх службовою діяльністю, а також на осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві вживаються спеціальні заходи забезпечення безпеки (див. коментар до ст. 7). При необхідності житло і майно осіб, взятих під захист, за рахунок коштів місцевого бюджету обладнуються засобами протипожежної і охоронної сигналізації, замінюються номери їхніх квартирних телефонів і державні номерні знаки належних їм транспортних засобів. Можуть застосовуватися ОТЗ відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (див. ст. 6 Закону Ук-

раїни «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»).

Відповідно до статті 2 цього Закону правоохоронними органами є органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, митні органи, органи охорони державного кордону, органи державної податкової служби, державної контрольно-ревізійної служби, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

Відповідно до цього Закону захисту підлягають названі працівники суду і правоохоронних органів, а також працівники Антимонопольного комітету України, які беруть безпосередню участь у таких заходах:

- ◆ розгляді судових справ у всіх інстанціях;
- ◆ провадженні і розслідуванні кримінальних справ та справ про адміністративні правопорушення;
- ◆ оперативно-розшуковій діяльності;
- ◆ охороні громадського порядку і громадської безпеки;
- ◆ виконанні вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів дізнання і попереднього слідства і прокурорів;
- ◆ контролі за переміщенням людей, транспортних засобів, товарів та інших предметів чи речовин через державний і митний кордон України;
- ◆ нагляді і контролі за виконанням законів.

За такої підстави, як виникнення реальної загрози життю, здоров'ю, житлу, майну працівників суду і правоохоронних органів у зв'язку з їхньою службовою діяльністю, а також особам, що беруть участь у кримінальному судочинстві, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» делегує підрозділам, що здійснюють ОРД, повноваження щодо проведення оперативно-розшукових заходів, надає можливість використання сил, засобів і методів ОРД.

З огляду на ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (див. коментар до цієї статті), та ст. 18 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» і ст. 6 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які бе-

руть участь у кримінальному судочинстві» органи, до компетенції яких входить здійснення ОРД, мають право:

- ♦ витребувати необхідні матеріали й одержувати пояснення без провадження слідчих дій за заявами та повідомленнями про реальну загрозу безпеці вищеназваних осіб, взятих під захист;

- ♦ вимагати від органів, які здійснюють заходи безпеки, застосування додаткових заходів;

- ♦ скасовувати здійснювані заходи повністю або частково;

- ♦ негайно реагувати на кожен випадок протиправних дій, що став їм відомим, щодо названих осіб;

- ♦ дотримуватися законності й ставитися з повагою до прав та свобод громадян.

Відомості про заходи безпеки та осіб, взятих під захист, є інформацією з обмеженим доступом.

2. ЗАПИТИ ПОВНОВАЖНИХ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ, УСТАНОВ ТА ОРГАНІЗАЦІЙ ПРО ПЕРЕВІРКУ ОСІБ

У зв'язку з допущенням до державної, службової чи військової таємниці проводиться перевірка осіб у ході здійснення оперативно-розшукових заходів, що обумовлюється необхідністю підтримувати порядок збереження державних таємних відомостей.

3. РОЗВІДУВАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ

Розвідувальна інформація — це дані про військово-економічний потенціал імовірного противника, його політичні, військові та інші плани, наміри, військові сили, економічні й моральні можливості країни.

Стаття 7. ОБОВ'ЯЗКИ ПІДРОЗДІЛІВ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, зобов'язані:

- 1) виконувати письмові доручення слідчого, вказівки прокурора та ухвали суду і запити повно-

важних державних органів, установ та організацій про проведення оперативно-розшукових заходів;

2) виконувати запити відповідних міжнародних правоохоронних організацій та правоохоронних органів інших держав на підставі договорів і угод;

3) своєчасно інформувати найвищі органи державної влади України про відомі їм факти і дані, що свідчать про загрозу безпеці суспільства і держави;

4) здійснювати взаємодію між собою та іншими правоохоронними органами з метою швидкого і повного розкриття злочинів та викриття винних;

5) забезпечувати із залученням інших підрозділів безпеку працівників суду і правоохоронних органів, осіб, які надають допомогу, сприяють оперативно-розшуковій діяльності, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів цих осіб.

(Пункт 5 статті 7 в редакції Закону № 1381-XIV (1381-14) від 13.01.2000).

Сутність поняття обов'язок — те, чого треба беззастережно дотримуватися, що слід безвідмовно виконувати відповідно до вимог суспільства або, виходячи з власного сумління¹.

Мета статті — підкреслити важливість приписів, які зобов'язують оперативні підрозділи, з одного боку, виконувати обов'язки, покладені на них, а з іншого — систематизувати їх для кращого усвідомлення та виконання.

Диспозиція статті має бланкетний (відсилочний) характер. Для кращого усвідомлення її змісту й правильного дотримання необхідно звернутися до інших законів і нормативних актів закритого характеру, а також міжнародних угод, учасником яких є Україна.

НАУКОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ СТАТТІ

Конституція України, визнаючи людину, її права й свободи вищою цінністю, підкреслює, що визнання, дотримання та захист прав і свобод людини і громадя-

---

¹ Див. Новий тлумачний словник української мови. — Т. 3. — С. 34.

нина — обов'язок держави і всіх її органів. Виходячи з цього конституційного положення, одним з перших обов'язків органів, що здійснюють ОРД, виступає обов'язок здійснювати в межах повноважень усі необхідні заходи для захисту конституційних прав і свобод людини й громадянина, власності, а також по забезпеченню безпеки суспільства й держави.

Відповідно до статті 64 Конституції України права та свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім передбачених нею випадків у тій мірі, в якій це необхідно з метою захисту основ конституційного ладу, моральності, здоров'я, прав і законних інтересів інших осіб, забезпечення оборони країни й безпеки держави.

Крім того, Конституцією забороняється створення та функціонування будь-яких збройних формувань, не передбачених законом, утворення й діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету й територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права й свободи людини, здоров'я населення, забороняються (див. ч. 1 ст. 37 Конституції України).

Межі повноважень відповідних державних органів закріплені в законах, що визначають їхнє призначення (див. коментар ст. 3).

1. ВИКОНАННЯ ДОРУЧЕНЬ

Державні органи, що здійснюють ОРД, повинні виконувати в межах своїх повноважень доручення органу дізнання, слідчого, вказівки прокурора й рішення суду про проведення оперативно-розшукових заходів у кримінальних справах, прийнятих ними до свого провадження. Такі доручення, вказівки й рішення суду повинні бути видані в письмовій формі й містити по-

силання на конкретну кримінальну справу, що знаходиться в провадженні органу дізнання, слідчого, прокурора або суду.

Вид оперативно-розшукових заходів і тактику їхнього проведення визначає орган, який їх здійснює. Він же відповідає за законність і обґрунтованість проведення відповідних оперативно-розшукових заходів.

Доручення, вказівки й рішення органів дізнання, слідчого, прокурора або суду повинні направлятися органам, що здійснюють ОРД, з урахуванням повноважень останніх.

Запити повноважних державних органів, установ та організацій щодо проведення оперативно-розшукових заходів є підставою для їх проведення. Такі запити направляються в порядку, передбаченому законами.

2. ВИКОНАННЯ ЗАПИТІВ

Запити міжнародних правоохоронних організацій та правоохоронних органів інших держав є підставою для проведення оперативно-розшукових заходів. Такі запити направляються в порядку, передбаченому міжнародними договорами, і конкретизуються у відомчих нормативних актах. У зв'язку із цим виконання їх є одним з обов'язків органів, що здійснюють ОРД.

Україна уклала ряд міжнародних багатосторонніх і двосторонніх угод про боротьбу зі злочинністю.

Співробітництво здійснюється шляхом виконання запитів, що стосуються оперативно-розшукових заходів. Як правило, такі запити направляються в письмовому вигляді. У деяких міждержавних угодах визначено, що в невідкладних випадках запити можуть передаватися усно, проте згодом вони повинні бути підтверджені письмово. При виникненні сумнівів у достовірності запиту або щодо його змісту може бути запитане його підтвердження.

Звичайно відповідним міжнародним договором передбачається, що запит про надання сприяння повинен містити ряд даних: найменування органу, що запитує сприяння, і органу, до якого звернений запит; виклад су-

ті справи; вказівка мети й обґрунтування запиту; зміст запитуваного сприяння; імена та прізвища, прізвиська, громадянство осіб, що мають відношення до справи, дати й місця їхнього народження, заняття, місця проживання та перебування; назви й місця перебування фірм і організацій, що мають відношення до справи; опис діяння або події, а по кримінальних справах — кваліфікація діяння відповідно до законодавства запитуваної держави і текст застосовуваного закону; перелік питань, на котрі необхідно одержати відповідь; опис особливого порядку, якого необхідно дотримуватися при виконанні запиту, й обґрунтування цієї необхідності; будь-яку іншу інформацію, що може бути корисна для полегшення виконання запиту.

Крім того, договорами, як правило, передбачаються випадки, коли в наданні сприяння може бути відмовлено повністю або частково. Такими підставами найчастіше називаються: можливість завдання шкоди інтересам держави; протиріччя законодавству держави або її міжнародним зобов'язанням, а також якщо діяння, у зв'язку з яким надійшов запит, не є злочином за законодавством запитуваної держави.

У міжнародних договорах, звичайно, передбачається порядок дій при неможливості виконання запиту. Як правило, в таких випадках про відмову у виконанні запиту письмово повідомляється його ініціатор. Якщо виконання запиту не входить в повноваження органу, що одержав його, то запит передається відповідному компетентному органу й про це сповіщається ініціатор запиту. При наявності обставин, що перешкоджають або істотно затримують виконання запиту, про це сповіщається орган, що запитує. При необхідності орган, що виконує звернення про надання допомоги, вправі запросити додаткові відомості, необхідні, на його думку, для виконання запиту.

У міжнародному співробітництві Україна виходить із принципу, відповідно до якого при виконанні запиту застосовується законодавство держави-запитуваної, проте на прохання сторони, що запитує, може бути застосоване законодавство її держави, якщо це не суперечить законодавству власної держави або її міжнародним зобов'язанням.

Передача результатів ОРД правоохоронним органам іншої держави повинна здійснюватися таким чином і в такому обсязі, щоб виключити розголошення відомостей, що складають державну таємницю.

Якщо орган, який виконує запит, вважає, що його виконання може перешкоджати кримінальному переслідуванню чи іншому провадженню, він може відкласти виконання запиту або виконувати його з дотриманням відповідних умов. Якщо допомога на таких умовах приймається, то взаємодіючі правоохоронні органи повинні дотримуватися їх.

За наявності прохання іноземного партнера правоохоронний орган, який виконує міжнародний запит, вживає всіх необхідних заходів для забезпечення конфіденційності запиту та його змісту. В разі неможливості дотриматися такої умови про це інформується ініціатор запиту і наступне виконання здійснюється тільки після консультації з ним.

Іноземного партнера інформують також про хід виконання запиту і в максимально короткі терміни — про його результати.

Як правило, в рамках співробітництва з органами держав СНД як робоча мова спілкування використовується російська мова.

Інформація, одержана стороною, що її запитала, в результаті проведення оперативно-розшукових заходів, здійснюваних на підставі міждержавних або міжвідомчих угод, може використовуватися її правоохоронними органами, як правило, лише з оперативно-розшуковою метою або бути підставою для формування запиту щодо проведення слідчих дій в рамках договорів про надання правової допомоги й правові відносини.

Оскільки Україна є членом Інтерполу, то обмін інформацією з правоохоронними органами інших держав — членів Інтерполу здійснюється через Національне бюро Інтерполу в Україні, що є структурним підрозділом МВС України.

На підставі й у порядку, передбаченими законодавством, та на принципі взаємності співробітники правоохоронних органів інших держав можуть прибути на територію України для координації дій при проведенні запитуваних оперативно-розшукових заходів. Проте

їхня участь у таких заходах виключається. На території України ОРД можуть здійснювати тільки спеціально уповноважені на це чинним законом державні органи (див. коментар до ст. 5).

3. СВОЄЧАСНЕ ІНФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

У процесі оперативно-розшукової діяльності в поле зору органів, її здійснюючих, потрапляє інформація про злочини, виявлення, попередження й розкриття яких входить до компетенції інших органів, що володіють необхідними силами, технічними засобами й іншими можливостями для більш оптимального вирішення цього завдання. У зв'язку із цим п. 4 коментованої статті встановлює обов'язок інформувати інші правоохоронні органи про виявлені факти протиправної діяльності й надавати цим органам необхідну допомогу.

Коло питань, з яких здійснюється взаємне інформування, його порядок, а також підстави й процедура використання можливостей інших органів для вирішення завдань ОРД та спільного проведення заходів визначаються міжвідомчими нормативними актами правоохоронних органів.

Обмін інформацією необхідний і у зв'язку з тим, що здійснення оперативно-розшукових заходів (пов'язаних із контролем поштових відправлень, телеграфних та інших повідомлень тощо) проводиться з використанням оперативно-технічних сил і засобів інших оперативних підрозділів. Порядок і обсяги надання необхідної для проведення таких заходів інформації, а також обмін отриманими результатами визначаються міжвідомчими нормативними актами або угодами між відповідними органами, що здійснюють ОРД.

Обмін інформацією також може здійснюватися безпосередньо між підрозділами одного державного органу, що здійснює ОРД. Така необхідність виникає в тих випадках, коли в процесі проведення ОРД одержано інформацію, що потребує дій, які не входять до компетенції відповідного підрозділу.

Обмін інформацією може бути організований на постійній основі або мати разовий характер.

4. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ОСІБ

Одним із обов'язків органів, що здійснюють ОРД, є сприяння в забезпеченні особистої безпеки співробітників, членів їхніх сімей і близьких родичів, захист майна зазначених осіб у зв'язку з виконанням співробітниками своїх службових обов'язків у боротьбі зі злочинністю, а також осіб, які подають допомогу і сприяють ОРД, та їхніх близьких; після порушення кримінальної справи — учасників процесу, інших осіб, які беруть участь у справі, та членів їхніх сімей. Відповідно до коментованого Закону і Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» в кожному з органів, що здійснюють ОРД, створюються спецпідрозділи по забезпеченню власної безпеки та безпеки названих у коментованій статті осіб.

Підставою для надання допомоги може бути звернення спеціального підрозділу або вказівка керівництва. Обсяг заходів, необхідних для забезпечення безпеки, визначається в кожному конкретному випадку з урахуванням обстановки, що склалася.

Сприяння органу, який здійснює ОРД, у забезпеченні безпеки співробітників або їхніх близьких може полягати в здійсненні (спільно зі спеціальними підрозділами або самостійно) передбачених законом заходів безпеки.

Приводом для застосування заходів безпеки стосовно співробітника, його близьких або інших осіб є, як правило, їхні заяви (рапорти) або безпосереднє отримання оперативної чи іншої інформації про наявність загрози безпеці зазначених осіб.

У разі схвалення рішення про застосування заходів безпеки органом, що її забезпечує, вноситься мотивована постанова з вказівкою конкретних заходів безпеки, термінів їх здійснення.

Згідно зі ст. 2 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» право на забезпечення охорони та безпеки при наявності відповідних підстав мають:

- ♦ особа, яка заявила до правоохоронного органу про злочини або в іншій формі брала участь чи сприяла у виявленні, попередженні, припиненні і розкритті злочинів;

- ♦ потерпілий та його представник у кримінальній справі;

- ♦ підозрюваний, обвинувачений, захисники і законні представники;

- ♦ цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники у справі про відшкодування шкоди, завданої злочинцем;

- ♦ свідок;

- ♦ експерт, спеціаліст, перекладач чи понятий;

- ♦ члени сімей та близькі родичі осіб, перелічених у попередніх шести пунктах, якщо шляхом погроз або інших протиправних дій щодо них робляться спроби вплинути на учасників кримінального судочинства.

Заходами забезпечення безпеки відповідно до ст. 7 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» є: особиста охорона, охорона житла і майна; використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів; візуальне спостереження; заміна документів та заміна зовнішності; зміна місця роботи або навчання; переселення в інше місце проживання.

Порядок проведення заходів захисту, здійснення оперативно-розшукових заходів, порядок взаємодії з іншими підрозділами визначаються відомчими нормативними актами.

Стаття 8. ПРАВА ПІДРОЗДІЛІВ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності при наяв-

ності передбачених статтею 6 цього Закону підстав надається право:

1) опитувати осіб за їх згодою, використовувати їх добровільну допомогу;

2) проводити контрольні закупки товарів з метою виявлення фактів протиправної діяльності;

3) брати участь у перевірці фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій та окремих осіб;

4) витребувати, збирати і вивчати документи та дані, що характеризують діяльність підприємств, установ, організацій, а також спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у підготовці або вчиненні злочину, джерело та розміри їх доходів;

5) проводити операції по захопленню озброєних злочинців, припиненню тяжких злочинів, розвідувально-підривної діяльності спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб;

6) відвідувати жилі та інші приміщення за згодою їх власників або мешканців для з'ясування обставин вчиненого або такого, що готується, злочину, а також збирати відомості про протиправну діяльність підозрюваних або осіб, щодо яких провадиться перевірка;

7) негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, чи одержувати розвідувальну інформацію, у тому числі шляхом проникнення оперативного працівника в приміщення, транспортні засоби, на земельні ділянки;

8) здійснювати проникнення в злочинну групу негласного працівника оперативного підрозділу або особи, яка співробітничас з ним, із збереженням в таємниці достовірних даних щодо їх особистості. Зазначені особи не несуть відповідальності, якщо вони діяли в стані необхідної оборони або крайньої необхідності;

9) знімати інформацію з каналів зв'язку, застосовувати інші технічні засоби отримання інформації;

10) контролювати шляхом відбору за окремими ознаками телеграфно-поштової відправлення;

11) здійснювати візуальне спостереження в громадських місцях із застосуванням фото, кіно і відео зйомки, оптичних та радіоприладів, інших технічних засобів;

12) мати гласних і негласних штатних працівників;

13) встановлювати конфіденційне співробітництво з особами на засадах добровільності;

14) отримувати від юридичних та фізичних осіб безкоштовно або за винагороду інформацію про злочини, які готуються або вчинені, та загрозу безпеці суспільства і держави;

15) використовувати за згодою адміністрації службові приміщення, транспортні засоби та інше майно підприємств, установ, організацій, а так само за згодою осіб — житло, інші приміщення, транспортні засоби і майно, які їм належать;

16) створювати з метою конспірації підприємства, організації, використовувати документи, які зашифровують особу чи відомчу належність працівників, приміщень і транспортних засобів оперативних підрозділів;

17) створювати і застосовувати автоматизовані інформаційні системи;

18) застосовувати засоби фізичного впливу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю на підставах і в порядку, встановлених законами про міліцію, Службу національної безпеки, Прикордонні війська, Управління охорони вищих посадових осіб України.

Негласне проникнення в жилі приміщення, візуальне спостереження в них може мати місце лише з санкції Генерального прокурора України та його заступників. Зняття інформації з каналів зв'язку, застосування інших технічних засобів отримання інформації та контроль телеграфно-поштових відправлень проводяться як виняткові заходи з санкції Генерального прокурора України, його заступників, прокурорів Республіки Крим, областей, міста Києва та прирівняних до них прокурорів у разі, якщо ін-

шим способом неможливо здобути фактичні дані для забезпечення захисту суспільства і держави від злочинних посягань.

Виключно з метою отримання розвідувальної інформації для забезпечення зовнішньої безпеки України, запобігання і припинення розвідувально-підбивних посягань спеціальних служб іноземних держав та іноземних організацій зазначені заходи можуть здійснюватись в порядку, узгодженому з Генеральним прокурором України.

Для виконання окремих доручень в ході проведення оперативно-розшукової діяльності можуть залучатись працівники інших підрозділів.

(змінено згідно із Законом № 2549-ХІІ від 07.07.92 р.)

Сутність поняття право — законодавство; здійснювана державою форма законодавства, залежна від соціального устрою країни; юриспруденція¹.

Мета статті — сконцентрувати нормативні приписи щодо прав органів, які здійснюють ОРД і систематизувати їх для більш ефективного сприйняття та застосування. Більше того, законодавець максимально визначає права оперативних підрозділів, їхню ефективність у тому чи іншому випадку.

Диспозиція статті має бланкетний (відсилочний) характер. Для її з'ясування необхідно усвідомити велику кількість законів України, знання різних галузей права, низку нормативних актів закритого характеру. У ній наведений виключний перелік повноважень відповідних державних органів у сфері оперативно-розшукового й оперативно-технічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності.

НАУКОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ СТАТТІ

Відповідно до принципів правової держави державні органи мають право здійснювати лише ті дії, стосовно яких законодавство дає пряму вказівку щодо можливості їхнього проведення конкретним органом (причому з дотриманням закріплених у законодавстві процедур). Саме це положення знайшло своє відображення в коментованій статті. У ній дано вичерпний перелік повноважень відповідних державних органів

¹ Див. Новий тлумачний словник української мови. — Т. 3. — С. 659.

у сфері ОРД. Проте повноваження цих органів у сфері адміністративної та кримінально-процесуальної діяльності визначаються коментованим Законом (див., наприклад, Закони України «Про міліцію», «Про державну податкову службу в Україні», Кодекс про адміністративні правопорушення та ін.).

Органи, уповноважені здійснювати ОРД, мають право проводити її *гласно* й *негласно* (див. коментар до ст. 2).

Під *гласними оперативно-розшуковими заходами* слід розуміти такі, що проводяться оперативними працівниками без приховування від сторонніх осіб своєї особи, відомчої належності, мети й характеру здійснюваних дій для вирішення оперативних завдань.

Під *негласними оперативно-розшуковими заходами* слід розуміти такі, що проводяться оперативними працівниками з приховуванням від сторонніх осіб своєї особистості, відомчої належності, мети й характеру здійснюваних заходів для вирішення оперативних завдань.

Приховування забезпечується системою оперативних, режимних, адміністративно-правових, виховних та інших заходів для збереження в таємниці здійснюваних оперативно-розшукових заходів.

1. ОПИТУВАННЯ ОСІБ ЗА ЇХ ЗГОДОЮ, ВИКОРИСТАННЯ ДОБРОВІЛЬНОЇ ДОПОМОГИ

Опитування громадян — це отримання інформації з відповідей на питання в ході розмови з особами, яким можуть бути відомі фактичні дані про досліджувану подію чи причетних до неї осіб. У процесі розмови питання можуть ставитися відкрито чи маскуватися, можливе також використання спеціальних прийомів вивідання. Але в будь-якому випадку участь у бесіді опитуваного громадянина може бути тільки *добровільною*. Результати фіксуються в рапорті чи довідці, що складаються оперативним працівником по закінченню бесіди, до них може додаватись аудіоплівка із записом розмови, пояснень, що даються опитуваним.

Опитування може проводитися *конфіденційно*. Причому ініціатива може виходити як від оперативного працівника, так і від опитуваної особи.

Якщо суб'єкти ОРД зацікавлені зберегти в таємниці факт бесіди чи її зміст, то про це необхідно попередити громадянина до початку бесіди. У разі незгоди опитуваного громадянина взяти на себе зобов'язання нерозголошувати такі відомості, оперативний працівник вносить необхідні корективи у хід опитування або відмовляється від його проведення.

Опитування — самостійний оперативно-розшуковий захід, і його не можна ототожнювати з процесом отримання відомостей від особи, яка здійснює за завданням правоохоронних органів нагляд за конкретними особами чи подіями.

2. КОНТРОЛЬНІ ЗАКУПКИ ТОВАРІВ

Контрольна закупка — це здійснювана в процесі ОРД закупка товарів, предметів або речей з метою виявлення фактів протиправної діяльності: перевірки дотримання правил торгівлі, ведення фінансової, господарської чи підприємницької діяльності, а також виявлення фактів поширення, збуту предметів і речей, обіг яких обмежено або заборонено (дорогоцінні метали, наркотичні речовини, зброя).

Контрольну закупку можуть здійснювати безпосередньо оперативні працівники чи за їх завданням особи, що сприяють у вирішенні завдань ОРД.

Контрольна закупка предметів, речей і продукції, вільна реалізація яких заборонена чи обіг яких обмежений, проводиться на підставі постанови, затвердженої керівником органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність. При проведенні такого заходу можуть використовуватися технічні засоби фіксації її ходу. Про результати проведення закупки посадова особа складає акт.

3. УЧАСТЬ У ПЕРЕВІРЦІ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Участь у перевірці фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій та окремих осіб.

При здійсненні заходів боротьби зі злочинністю відповідно до ст. 12 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» спеціальні підрозділи на письмову вимогу їхніх керівників *мають право* одержувати від банків, а також кредитних, митних, фінансових та інших установ, підприємств, організацій:

- ♦ інформацію і документи про операції, рахунки, вклади, внутрішні та зовнішні економічні угоди фізичних і юридичних осіб;

- ♦ залучати до проведення перевірок, ревізій та експертиз кваліфікованих спеціалістів установ, організацій контрольних і фінансових органів;

- ♦ входити за службовими посвідченнями на територію, в приміщення, склади та сховища підприємств, організацій, установ (крім іноземних, дипломатичних представництв), незалежно від їхньої відомчої належності та форм власності, на контрольно-пропускні пункти прикордонних військ і митниць, а також у виробничі приміщення громадян, які займаються підприємницькою діяльністю.

4. ВИТРЕБУВАННЯ, ЗБИРАННЯ Й ВИВЧЕННЯ НЕОБХІДНИХ ДОКУМЕНТІВ І ДАНИХ

Для вирішення завдань ОРД, підрозділи, до компетенції яких входить проведення оперативно-розшукових заходів, отримують необхідні дані від підприємств, установ, організацій, органів державної влади чи місцевого самоврядування, громадських організацій та громадян.

Довідки отримують з криміналістичних, оперативних й інших обліків й інформаційних систем правоохоронних органів, а також алфавітних картотек, дактилоскопічних обліків, картотек невпізнаних трупів, обліків втраченої (краденої) зброї, обліків злочинців за зовнішніми ознаками (фотоальбомів) і за способами вчинення злочину.

На підставі міжнародних двосторонніх і багатосторонніх угод правоохоронні органи можуть зверта-

тися у відповідні органи інших держав з проханням про наведення довідок на території запитуваної держави.

Повноваження державних органів по добуванню інформації обмежуються завданнями, що стоять перед ними й визначаються в нормативних актах, які регулюють їх діяльність.

Витребувати, вивчати й збирати інформацію оперативні підрозділи мають право тільки з метою забезпечення безпеки осіб та боротьби зі злочинністю, а також вирішення інших, віднесених до їхніх повноважень, завдань. Поряд із цим, звертаючись за довідками до посадових осіб і громадян про надання інформації, треба мати на увазі, що деякі категорії осіб повинні зберігати в таємниці певні відомості. Законодавець спеціально не оговорює їхнього обов'язку повідомляти правоохоронним органам дані, які становлять для них інтерес. До таких осіб відносяться священнослужителі, журналісти, адвокати, нотаріуси, лікарі тощо.

Наведення довідок може здійснюватись як шляхом безпосереднього звернення оперативного працівника до організацій, підприємств, посадових осіб і громадян, так і шляхом направлення письмових запитів. Результати даного оперативно-розшукового заходу оформляються довідкою чи рапортом оперативного працівника, в яких зазначається у зв'язку з чим, де, за яких умов наводилася довідка.

5. ОПЕРАЦІЇ ПО ЗАХОПЛЕННЮ ОЗБРОЄНИХ ЗЛОЧИНЦІВ, ПРИПИНЕННЮ ТЯЖКИХ ЗЛОЧИНІВ

Проведення операцій по захопленню озброєних злочинців, припиненню тяжких злочинів пов'язано з виконанням різного роду дій, застосуванням сил, засобів і методів, які передбачені спеціальними відомчими наказами, інструкціями та настановами. Ці нормативні акти містять типовий план дій оперативних підрозділів й інших, їх координації та взаємодії в разі припинення тяжких злочинів і протиправних дій озброєних злочинців, що загрожують безпеці громадян, суспільства й дер-

жави. Для їх проведення залучаються військові сили, спецпідрозділи «Сокіл», «Беркут», інші підрозділи органів внутрішніх справ, а також громадяни.

6. ВІДВІДУВАННЯ ПРИМІЩЕНЬ ЗА ЗГОДОЮ ВЛАСНИКІВ; ЗБИРАННЯ ВІДОМОСТЕЙ ПРО ПРОТИПРАВНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Відвідування жилих та інших приміщень здійснюється за згодою їх власників або мешканців для з'ясування обставин вчиненого злочину, а також збирання відомостей про протиправну діяльність підозрюваних або осіб, щодо яких провадиться перевірка.

У процесі ОРД оперативні працівники безпосередньо або за участю спеціалістів здійснюють відвідування (огляд) жилих та інших приміщень з метою виявлення знарядь і засобів вчинення злочинів, грошей і цінностей, добутих злочинним шляхом, товарів і предметів, обіг яких заборонений чи обмежений, інших предметів і документів, які можуть мати відношення до злочинної діяльності, а також отримання інших відомостей, необхідних для вирішення завдань ОРД.

Огляд помешкань, здійснюваний співробітниками оперативних підрозділів правоохоронних органів, допускається на підставі судового рішення за вмотивованою постановою відповідного керівника органу, який здійснює ОРД, при наявності достовірної інформації. Огляд у процесі ОРД нежилых приміщень, будівель, споруд регламентується відомчими нормативними актами і здійснюється поза судовим порядком.

Результати огляду оформляються рапортом чи довідкою оперативного працівника, в яких відмічається хід огляду, виявлені при цьому предмети, використані технічні засоби, інші оперативно важливі обставини.

7. НЕГЛАСНЕ ВИЯВЛЕННЯ ТА ФІКСУВАННЯ СЛІДІВ ТЯЖКОГО ЗЛОЧИНУ

Реалізовувати право негласно виявляти й фіксувати сліди тяжкого злочину, документи та інші предмети, які можуть бути доказами підготовки чи вчинення тяжкого злочину, отримувати розвідувальну інформа-

цію, в тому числі шляхом проникнення оперативного працівника в приміщення, транспортні засоби доцільно з використанням технічних засобів фіксації. Застосування таких засобів, у випадках проникнення в злочинну групу негласного працівника підрозділу чи особи, що співробітничав з ним, з метою одержання розвідувальної інформації, є важливим заходом.

Дані, отримані за допомогою технічних засобів фіксації, досить переконливі за рахунок простоти сприйняття зафіксованих обставин. Критерієм переконливості є зміст, а не факт його фіксації, оцінка таких даних проводиться за загальними правилами доказування і ніяких переваг перед іншими доказами вони не мають.

8. ПРОНИКНЕННЯ В ЗЛОЧИННУ ГРУПУ

Проникнення в злочинну групу негласного працівника оперативного підрозділу або особи, яка співробітничав з ним, здійснюється із збереженням в таємниці достовірних даних щодо їх особи. Зазначені особи не несуть відповідальності, якщо вони діяли в стані необхідної оборони або крайньої необхідності.

Оперативне проникнення — це здійснювана з метою вирішення завдань ОРД сукупність взаємопов'язаних дій по впровадженню працівника правоохоронних органів чи особи, яка сприяє у вирішенні покладених на них завдань, у злочинну групу.

Як правило, оперативне проникнення проводиться в рамках спеціальної операції, об'єктами якої є стійкі злочинні угруповання осіб, які створюють підвищену суспільну небезпеку й раніше об'єдналися для вчинення одного або декількох небезпечних, особливо тяжких злочинів; організовані групи; незаконні озброєні формування, формування, що планують здійснення насильницького захоплення влади, утримання влади, зміну конституційного ладу.

Операції по проникненню проводяться у випадках, коли застосування інших форм і методів ОРД не дозволяє ефективно забезпечити виконання покладених законодавством на правоохоронні органи завдань боротьби зі злочинністю.

Підрозділи, які безпосередньо здійснюють операцію по оперативному проникненню, в рамках своїх повноважень здійснюють координацію заходів, що проводяться, в необхідних випадках організовують взаємодію органів, які беруть у них участь.

Пропозиція щодо проведення операції проникнення подається керівникові органу рапортом із планом операції. Сама операція здійснюється за планом, затвердженим керівником органу, уповноваженого на проведення ОРД, і в порядку, передбаченому планом операції. У плані має бути викладено:

- ◆ коротке обґрунтування необхідності проникнення й можливостей щодо його здійснення;
- ◆ вирішувані при цьому завдання;
- ◆ лінія поведінки та заходи безпеки особи, яка проникає;
- ◆ інші необхідні відомості.

У випадку вимушеного спричинення шкоди інтересам, що охороняються особою, яка проникала, її дії можуть бути визнані правомірними й вона може бути звільнена від кримінальної відповідальності.

9. ЗНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ З КАНАЛІВ ЗВ'ЯЗКУ

Зняття інформації з каналів зв'язку — отримання інформації шляхом контролю технічними засобами за електромагнітними полями, що виникають при її передачі по електронних комп'ютерних мережах зв'язку, баз даних, телекомунікаційних, інформаційних систем, які здійснюють збирання, обробку, накопичення, збереження, пошук і розповсюдження інформації.

Зняття інформації з технічних каналів здійснюється на підставі подання, оформленого керівником органу, уповноваженого на проведення ОРД за постановою судді.

10. КОНТРОЛЬ ТЕЛЕГРАФНО-ПОШТОВИХ ВІДПРАВЛЕНЬ

Контроль поштових відправлень, телеграфних й інших повідомлень — отримання інформації шляхом перлюстрації кореспонденції, яка проводиться за зав-

данням оперативних працівників спецпідрозділами правоохоронних органів у порядку, визначеному міжвідомчими нормативними актами чи угодами між органами, що здійснюють ОРД.

Обмеження конституційних прав громадян на таємницю поштових відправлень, телеграфних й інших повідомлень допускається на підставі судового рішення, ухваленого за вмотивованим поданням відповідного керівника органу, що здійснює ОРД. У відповідності із законодавством контроль поштових відправлень та інших повідомлень в інтересах органів, що здійснюють ОРД.

Результати проведеного контролю оформляються відповідними процесуальними документами.

11. ВИЗУАЛЬНЕ СПОСТЕРЕЖЕННЯ В ГРОМАДСЬКИХ МІСЦЯХ

Візуальне спостереження — це здійснюване в процесі ОРД цілеспрямоване, безпосереднє візуальне чи опосередковане (з використанням ОТЗ) сприйняття й фіксація явищ, подій та фактів, що становлять оперативний інтерес. Візуальне спостереження може здійснюватися безпосередньо оперативним працівником чи за його завданням співробітниками спецпідрозділів правоохоронних органів чи особами, які співробітничать з ними, в тому числі й на конфіденційній основі.

Результати візуального спостереження оформляються довідкою, до якої додаються фотографії, кіно-, відео- і аудіоплівки, отримані у процесі його здійснення.

12. ГЛАСНІ І НЕГЛАСНІ ШТАТНІ ПРАЦІВНИКИ

При вирішенні завдань ОРД суб'єкти, які її здійснюють, можуть залучати до співробітництва окремих осіб — *гласних і негласних штатних працівників* за добровільної їхньої згоди.

Реалізація права громадян на таке співробітництво можлива *за умови обопільної згоди*, форма її виразу —

усна, письмова чи інша, *мотивація співробітництва* — громадський обов'язок, матеріальна зацікавленість тощо. При цьому сприяння громадян має індивідуальний характер і здійснюється на разовій або тривалій основі залежно від термінів вирішення конкретних завдань. За бажанням громадян їхня участь у підготовці чи проведенні ОРД може мати *гласний* або *негласний* характер.

Залучення громадян до підготовки чи проведення ОРД на гласній основі здійснюється для наведення довідок, ототожнення особи тощо. У будь-якому випадку зміст співробітництва має таємний характер.

Негласне співробітництво обумовлюється:

- ◆ наявністю реальних загроз державній, військовій, економічній безпеці;
- ◆ потайним характером підготовки й вчинення злочину та приховуванню його слідів;
- ◆ специфічним змістом завдань, які вирішують органи, що здійснюють ОРД, по виявленню прихованих погроз безпеці України, ознак підготовлюваних, вчинюваних злочинів, своєчасному попередженню та припиненню.

Волевиявлення громадян України у встановленні співробітництва з органами, що здійснюють ОРД, може оформлятися у письмовій формі у вигляді угоди. Порядок встановлення співробітництва й умови його документального оформлення через таємний характер визначаються відомчими нормативними актами.

13. КОНФІДЕНЦІЙНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

Конфіденційне співробітництво — це відносини між уповноваженими на те законом державними органами, їх посадовими особами та громадянами, що виявили згоду співробітничати на негласній основі і за визначених умов. Ці умови встановлені відомчими нормативними актами.

Конфіденційне співробітництво використовується виключно з метою вирішення визначених законодавством завдань і виконання обов'язків, покладених на органи, що здійснюють ОРД.

Відносини конфіденційного співробітництва з громадянами встановлюються тільки уповноваженими на те посадовими особами. Працівники, наділені правом встановлювати конфіденційне співробітництво з громадянами і проводити роботу з ними, несуть відповідальність за законне й цілеспрямоване використання конфіденційної допомоги громадян.

Оперативний співробітник у разі незгоди з вказівками безпосереднього начальника, що стосуються роботи з громадянами, залученими на конфіденційній основі до співробітництва з правоохоронними органами, вправі оскаржити дії та рішення керівника у встановленому порядку.

При порушенні особою взятих на себе зобов'язань, працівник підрозділу, що здійснює ОРД, має право вносити пропозиції про зміни визначених раніше умов співробітництва або про його припинення.

Безпосередні керівники оперативних працівників, що працюють з громадянами, зобов'язані і вправі контролювати діяльність своїх підлеглих і надавати їм допомогу.

14. ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ЗЛОЧИНИ

Органи, що здійснюють ОРД, мають право отримувати безкоштовно чи за винагороду інформацію, що становить оперативний інтерес, від окремих фізичних осіб, посадових осіб, спеціалістів. Такий вид сприяння реалізується при підготовці найбільш значимих за своєю організацією оперативно-розшукових заходів.

15. ВИКОРИСТАННЯ ПРИМІЩЕНЬ, ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ ТА ІНШОГО МАЙНА

Органи, що здійснюють ОРД, можуть використовувати в ході проведення оперативно-розшукових заходів службові приміщення, майно підприємств, установ, організацій, а також житлові та інші приміщення, транспортні засоби й майно приватних осіб — за зго-

дою. Вона може бути виражена власником в усній або письмовій формі (простій чи нотаріальній), виходячи з положень цивільного законодавства.

Усний договір вважається укладеним у тому випадку, коли в поведінці особи простежується її воля на відповідне встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків. Мовчання визнається виразом волі вступити в договір у випадках, передбачених законом або угодою сторін.

Договір у письмовій формі укладається шляхом оформлення документу, що підписується особою або особами, які вступають у відносини.

16. КОНСПРАТИВНІ ЗАХОДИ

Компетентним органам надається право залучати до конспіративних заходів підприємства, організації, використовувати документи, що зашифровують особу, відомчу належність підрозділів, організацій, приміщень і транспортних засобів.

Головне призначення цих заходів полягає в прихованні від сторонніх осіб дійсної служби посадової особи (дійсної належності підрозділу, організації, приміщення й транспортного засобу). Зашифровка забезпечується системою оперативних, режимних, адміністративно-правових, виховних та інших заходів для збереження в таємниці всіх проведених оперативно-розшукових заходів.

З метою реалізації завдань ОРД органи, що її здійснюють, мають право створювати в установленому законодавством порядку підприємства, установи, організації. Порядок їх створення визначається цивільним законодавством. Засновані організація або підприємство, як і всі юридичні особи, повинні мати у власності або оперативному управлінні відповідне майно і відповідати цим майном за зобов'язання. Відповідно до закону засноване підприємство підлягає державній реєстрації в органах юстиції в порядку, встановленому законом. Дані державної реєстрації включаються в єдиний державний реєстр юридичних осіб, відкритий для загального ознайомлення.

Законодавство передбачає можливість створення юридичними особами представництв і філій.

17. СТВОРЕННЯ І ЗАСТОСОВУВАННЯ АВТОМАТИЗОВАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ

З метою реалізації завдань ОРД органи, уповноважені на її здійснення, наділені правом створювати й використовувати інформаційні системи. Вони створюються для збирання, збереження й поширення необхідних відповідним підрозділам відомостей, зокрема, про ознаки підготовлюваного, вчинюваного протиправного діяння; способи, засоби і знаряддя вчинення злочину; вогнепальну зброю; осіб, які переховуються від органів дізнання, слідства та суду; осіб, що пропали безвісти; інші факти, предмети й особи.

Підстави і порядок використання інформаційних систем регламентуються відомчими та міжвідомчими нормативними актами.

18. ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ ФІЗИЧНОГО ВПЛИВУ, СПЕЦЗАСОБІВ ТА ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

Працівники міліції, в тому числі співробітники оперативних підрозділів, що здійснюють ОРД, мають право застосовувати *засоби фізичного впливу*, зокрема, прийоми рукопашного бою, для припинення правопорушень, якщо іншими способами не забезпечили виконання покладених на них обов'язків (див. ст. 13 Закону України «Про міліцію»).

Вид спеціальних засобів (наручники, гумові кийки, засоби зв'язування, сльозоточиві речовини), час початку та інтенсивність їх застосування визначаються з урахуванням обставини, що склалися, характеру правопорушення й особи правопорушника (див. ст. 14 Закону України «Про міліцію»).

Оперативні працівники, як крайній захід, мають право застосовувати вогнепальну зброю. Умови й порядок її застосування визначаються ст. 15, 15' Закону України «Про міліцію».

Стаття 9. ГАРАНТІЇ ЗАКОННОСТІ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У кожному випадку наявності підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності заводиться оперативно-розшукова справа. Постанова про заведення такої справи підлягає затвердженню начальником органу внутрішніх справ, національної безпеки, прикордонних військ, охорони вищих посадових осіб, оперативного підрозділу податкової міліції, органу, установи виконання покарань. (частину 1 статті 9 змінено згідно із Законами: № 85/98-ВР від 05.02.98 р., № 312-XIV від 11.12.98 р.).

Контроль за оперативно-розшуковою діяльністю здійснюється Міністерством внутрішніх справ України, Службою національної безпеки України, Державним комітетом по охороні державного кордону України, Управлінням охорони вищих посадових осіб України, Державною податковою адміністрацією України, Державним департаментом України з питань виконання покарань. (частину 2 статті 9 змінено згідно із Законами: № 85/98-ВР від 05.02.98 р., № 312-XIV від 11.12.98 р.)

На особу, яка підозрюється в підготовці або вчиненні злочину, переховується від органів розслідування або ухиляється від відбування кримінального покарання, безвісти зникла, ведеться тільки одна оперативно-розшукова справа. Якщо протягом шести місяців не встановлено даних, що вказують на ознаки злочину в діях особи, щодо якої здійснювались оперативно-розшукові заходи, така справа підлягає знищенню.

При перевірці осіб у зв'язку з їх допуском до державної, військової та службової таємниці оперативно-розшукова справа не заводиться.

Під час здійснення оперативно-розшукової діяльності не допускається порушення прав і свобод людини та юридичних осіб. Окремі обмеження цих прав і свобод мають винятковий і тимчасовий характер і можуть застосовуватись лише з санкції про-

курора щодо особи, в діях якої є ознаки злочину, та у випадках, передбачених законодавством України, з метою захисту прав і свобод інших осіб, безпеки суспільства.

При наявності достатніх підстав дозвіл на проведення оперативно-розшукової діяльності дає керівник відповідного оперативного підрозділу, який несе відповідальність за законність здійснюваних заходів відповідно до чинного законодавства.

При застосуванні оперативно-розшукових заходів працівники оперативних підрозділів зобов'язані враховувати їх відповідність ступеню суспільної небезпеки злочинних посягань та загрозі інтересам суспільства і держави.

У випадках порушення прав і свобод людини або юридичних осіб, а також у разі, якщо причетність до правопорушення особи, щодо якої здійснювались оперативно-розшукові заходи, не підтвердилась, Служба національної безпеки України, Міністерство внутрішніх справ України, Прикордонні війська України, Управління охорони вищих посадових осіб України, Державна податкова адміністрація України, Державний департамент України з питань виконання покарань зобов'язані поновити порушені права і відшкодувати занодіяні матеріальні та моральні збитки.

(частину 8 статті 9 змінено згідно із Законами: № 85/98-ВР від 05.02.98 р., № 312-XIV від 11.12.98 р.)

Громадяни України та інші особи мають право у встановленому законом порядку одержати від органів, на які покладено здійснення оперативно-розшукової діяльності, письмове пояснення з приводу обмеження їх прав і свобод та оскаржити ці дії.

Забороняється передавати і розголошувати відомості про заходи безпеки та осіб, взятих під захист, нерозкриті злочини або такі, що можуть зашкодити слідству чи інтересам людини, безпеці України. (Частина десята статті 9 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1381-XIV (1381-14) від 13.01.2000).

Підрозділи, що використовують автоматизовані інформаційні системи в оперативно-розшуковій ді-

яльності, повинні забезпечити можливість видавати дані про особу на запит органів розслідування, прокуратури, суду. В місцях зберігання інформації повинна бути гарантована її достовірність та надійність охорони.

Одержані внаслідок оперативно-розшукової діяльності відомості, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини, якщо вони не містять інформації про вчинення заборонених законом дій, зберігання не підлягають і повинні бути знищені.

Не підлягають передачі і розголошенню результати оперативно-розшукової діяльності, які відповідно до законодавства України становлять державну, військову і службову таємницю, а також відомості, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини. За передачу і розголошення цих відомостей працівники оперативних підрозділів, а також особи, яким ці відомості були довірені при здійсненні оперативно-розшукової діяльності чи стали відомі по службі або роботі, підлягають відповідальності згідно з чинним законодавством, крім випадків розголошення інформації про незаконні дії, що порушують права людини.

Оперативно-розшукові заходи, пов'язані з тимчасовим обмеженням прав людини, проводяться з санкції прокурора з метою запобігання тяжких злочинів, їх припинення і розкриття, розшуку осіб, які ухиляються від відбування кримінального покарання або безвісти зникли, захисту життя, здоров'я, житла і майна працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, припинення розвідувально-підривної діяльності проти України. У разі оперативної необхідності невідкладного здійснення цих заходів оперативно-розшукові підрозділи зобов'язані протягом 24 годин повідомити прокурора про застосування та підстави для їх проведення. (Частина чотирнадцята статті 9 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1381–XIV (1381–14) від 13.01.2000).

Візуальне спостереження може проводитися з метою встановлення даних про особу та її зв'язки у

випадках, коли є факти, які підтверджують, що нею готується або вчинено тяжкий злочин, для отримання відомостей, які вказують на ознаки такого злочину, а також для забезпечення безпеки працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів цих осіб. (Частина п'ятнадцята статті 9 в редакції Закону № 1381–XIV–14 від 13. 01. 2000).

Для одержання інформації забороняється застосовувати технічні засоби, психотронні, хімічні та інші речовини, які пригнічують волю або завдають шкоди здоров'ю людей та навколишньому середовищу.

Сутність поняття гарантії — це забезпечення, запорука¹.

Мета статті — законодавець намагається дати максимум концептуальних положень, що мають або обмежувальний характер як за часом так і за колом осіб, стосовно яких може здійснюватись оперативно-розшукова діяльність, а також містять спеціальний механізм поновлення порушених прав та свобод громадян.

Диспозиція статті має бланкетний (відсилючий) характер. Крім того, основні положення гарантій містяться в самій статті, але значна частина повноважень міститься в інших законах, підзаконних нормативних актах і постановках Пленуму Верховного Суду України, які передбачають поновлення порушених прав при незаконному застосуванні сили, засобів і методів оперативно-розшукової діяльності.

НАУКОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ СТАТТІ

У даній статті розкриваються окремі положення, що впливають із принципів ОРД. Одні з них являють собою загальні правила меж ОРД й конкретизують вимоги ст. 1 і 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», інші встановлюють норми, пов'язані з відновленням порушених прав і свобод людини.

---

¹ Див. Новий тлумачний словник української мови. — Т. 1. — С. 572.

Заборона використовувати ОРД інакше як для досягнення цілей і завдань, зазначених у дійсному законі, є важливою гарантією прав і свобод людини. Цей припис вагомий для громадян, тому що будь-яке обмеження їхніх конституційних та інших передбачених законодавством прав при здійсненні ОРД може бути визнано законним і обґрунтованим, якщо воно так чи інакше пов'язано з необхідністю виявлення, попередження, припинення та розкриття злочинних посягань.

Не є винятками випадки, коли ОРД проводиться для виявлення осіб, які переховуються від органів дізнання, слідства чи суду; для розшуку громадян, що безвісти зникли; встановлення неізнаних трупів; а також для прийняття рішень про допуск до державної таємниці. Необхідність оперативно-розшукових заходів у подібних ситуаціях може бути обумовлена виключно завданнями виявлення й попередження вже вчинених злочинів або таких, що готуються, усунення обставин, які могли б сприяти вчиненню злочинів певними особами.

ОРД не повинна заміняти собою кримінальне судочинство. На підставі її результатів особу не можна визнати винною у вчиненні злочинів, і не можна поводитись як із злочинцем. За жодних обставин оперативна інформація не може замінити доказів у кримінальній справі, що можуть бути отримані тільки в результаті розслідування в порядку, передбаченому кримінально-процесуальним законодавством. Оперативна інформація може вказувати на можливі докази й створювати умови для застосування кримінально-процесуального закону. У зв'язку з цим ОРД є самостійним видом оперативно-розшукового процесу, який забезпечує судочинство важливою інформацією.

1. СУБ'ЄКТИ, ЩО ЗДІЙСНЮЮТЬ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ

В Україні налічується п'ять суб'єктів, компетентних здійснювати ОРД (див. коментар до ст. 5).

Законодавець у коментованому Законі звертає увагу на те, що в Україні ніхто, крім зазначених суб'єк-

тів, не взмозі комплексно, із застосуванням усього арсеналу специфічних сил, засобів і методів здійснювати ОРД, і встановив спеціальний режим проведення оперативно-розшукових заходів оперативними підрозділами (див. ч. 3 коментованої статті). Перелік органів, що здійснюють ОРД, може бути змінений або доповнений тільки законом. Цей припис набирає ще більшої ваги, якщо зважити на виключний характер наділення тих чи інших суб'єктів правами у здійсненні такого специфічного виду державної діяльності як оперативно-розшукова.

2. ВНУТРІШНЬОВІДОМЧИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Установлення в законодавчому порядку відомчого контролю обумовлено специфікою оперативно-розшукової діяльності, в ході якої вирішення оперативних завдань здійснюється за допомогою проведення негласних заходів, у тому числі й тих, що обмежують права й свободи громадян.

Законодавець покладе на керівників органів, які здійснюють ОРД, контроль за дотриманням законності при організації та проведенні оперативно-розшукового заходу, недопущення порушень прав і свобод особи, заподіяння шкоди громадським і державним інтересам. Керівники зазначених органів несуть персональну відповідальність за правильність і ефективність використання сил, засобів і методів. Вони несуть відповідальність як в цілому за організацію ОРД, так і за дотримання законності при проведенні конкретних оперативно-розшукових заходів.

Відомчий контроль здійснюється з метою:

- ◆ визначення обгрунтованості і законності при організації і проведенні оперативно-розшукових заходів у відповідності до вимог законів та відомчих нормативних актів;

- ◆ своєчасне виявлення недоліків під час організації і проведення оперативно-розшукових заходів та попередження можливих порушень законів і відомчих нормативних актів;

◆ притягнення до відповідальності осіб, які допустили порушення під час проведення оперативно-розшукових заходів.

3. ОБМЕЖЕННЯ СТРОКІВ ВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Для систематизації матеріалів оперативно-розшукових заходів, перевірки й оцінки отриманих у процесі їх проведення відомостей, а також для прийняття на цій основі рішення підрозділи, що їх здійснюють, мають право заводити оперативно-розшукові справи. Факт заведення такої справи не може бути підставою для обмеження конституційних прав і свобод, а також законних інтересів людини й громадянина.

Категорії оперативно-розшукових справ, мета, порядок і строки їх ведення (див. ч. 2 коментованої статті) встановлюються відомчими нормативними актами.

Робота в оперативно-розшуковій справі проводиться під контролем керівника органу, який здійснює ОРД. Цей контроль полягає в затвердженні постанов і планів, перевірки оперативно-службових документів і дачі вказівок про напрям перевірки й виконання відповідних оперативно-розшукових заходів.

Постанови, плани, рапорти, довідки та інші документи щодо проведення оперативно-розшукових заходів долучаються до справи й зберігаються в ній.

4. ТИМЧАСОВИЙ ХАРАКТЕР ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ОСОБИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ

Проведення оперативно-розшукових заходів пов'язане з певним обмеженням конституційних прав, свобод і законних інтересів людини. Конституція України передбачає випадки, коли конституційні права і свободи людини й громадянина можуть бути обмежені, а саме:

◆ проникнення до житла чи до іншого володіння особи за вмотивованим рішенням суду (ст. 30 Конституції України);

◆ передбачені законом і встановлені судом випадки порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, якщо іншими способами одержати інформацію не можливо (ст. 31 Конституції України);

◆ передбачені Конституцією України випадки втручання в особисте життя, збирання, зберігання, використання та поширення інформації про особу без її згоди у випадках, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини (ч. 1, 2 ст. 32 Конституції України).

При цьому треба мати на увазі, що *незаконне* порушення недоторканності житла, вчинене посадовою особою, тягне за собою *кримінальну відповідальність* (ст. 130 КК України), а незаконне порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфних й інших повідомлень громадян тягне за собою *кримінальну відповідальність* за ст. 131 КК України, а ст. 47 Закону України «Про інформацію» визначає, що порушення законодавства про інформацію тягне за собою дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність.

У статті 56 Конституції України особі надається право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

5. ВІДПОВІДНІСТЬ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ ХАРАКТЕРУ І СТУПЕНЮ СУСПІЛЬНОЇ НЕБЕЗПЕКИ ЗЛОЧИННОГО ПОСЯГАННЯ

ОРД згідно зі ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» включає в себе проведення оперативно-розшукових заходів з метою виявлення й фіксації фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб і груп, розвідувально-підривну діяльність спецслужб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень і в інтересах кримінального судочинства.

Об'єктивним є те, що значна частина злочинів виявляється й розкривається оперативно-розшуковим шляхом. Це означає, що дані про ці злочини та осіб, які їх вчинили, отримуються до порушення кримінальної справи. При здійсненні оперативно-розшукових заходів з метою отримати такі дані і при наступному їх використанні оперативні працівники діють на підставі даного закону, наказів, інструкцій та інших відомчих актів.

У зв'язку із цим суттєвого значення набуває питання відповідності оперативно-розшукових заходів характеру і ступеню суспільної небезпеки злочинного посягання, співвідношення законності та гласності. Законність чи незаконність діяння — теж оціночна категорія, яку треба розглядати з урахуванням вимог до поведінки особи, виходячи з правових норм (законів та інших загальнозобов'язуючих правових актів).

6. ОБОВ'ЯЗКОВЕ ПОНОВЛЕННЯ МОРАЛЬНИХ І МАТЕРІАЛЬНИХ ЗБИТКІВ

Державні органи, що здійснюють ОРД, можуть підлягати цивільно-правовій відповідальності. Вона полягає в застосуванні до правопорушника (державного органу) встановлених законом або визначених договором заходів впливу. Такі заходи можуть спричинити для державного органу невігідні наслідки майнового характеру (відшкодування збитків), а також наслідки компенсації моральних втрат. Вимога щодо останніх може, зокрема, подаватися громадянами при поширенні недостовірних відомостей, що ганьблять їхню честь, гідність, ділову репутацію тощо.

7. НЕРОЗГОЛОШЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ПРО ОСОБИСТЕ ЖИТТЯ ОСОБИ

У Законі України «Про інформацію» викладено положення, що регламентують порядок доступу громадян і організацій до інформації про них, захисту інформації та права на доступ до неї.

Наприклад, відповідно до ч. 3 ст. 31 цього Закону забороняється доступ сторонніх осіб до відомостей про іншу особу; в ч.4 ст. 31 Закону вказується, що зберігання інформації про громадян не повинно тривати довше, ніж це необхідно для встановленої законом мети, та інші норми.

Інформація про громадян, персональні дані (відомості про факти, події та обставини життя громадянина, які дозволяють ототожнити його особу, належать до категорії конфіденційної інформації. Недопустимим є збирання, зберігання, використання й розповсюдження інформації, що стосується приватного життя особи, порушує особисту, сімейну таємницю.

Протизаконним є й неправомірне обмеження конституційних прав особи на таємницю телефонних переговорів, поштово-телеграфних повідомлень (див. коментар до ст. 8.

8. ПРИТЯГНЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОННОСТІ

Оперативно-розшукові заходи можуть бути оскаржені, якщо в результаті їх здійснення відбулося пряме порушення прав і свобод громадянина, створення перешкод у реалізації громадянином його прав і свобод. Для подання скарги особі достатньо вважати, що дії, які були здійснені, є незаконними. Задоволення скарги залежить від того, наскільки вона буде обґрунтована й мотивована.

Скарги на дії та рішення органів, що здійснюють ОРД, можуть подаватися у вищестоящі органи, прокуратуру чи суд.

Право особи витребувати відомості про характер отриманої стосовно неї інформації відповідає принципу ч. 3 ст. 32 Конституції України про забезпечення кожному можливості ознайомлюватися з документами і матеріалами, які безпосередньо торкаються його прав і свобод, якщо інше не передбачено законом. Оскільки відомості про осіб, впроваджених в організовані злочинні групи, про штатних негласних співробітників, а

також дані про організацію і тактику оперативно-розшукових заходів становлять державну таємницю, то матеріали оперативної перевірки й інші документи або їхні копії, що відображають ОРД, не можуть бути вручені зацікавленій особі для ознайомлення. Їй повідомляють тільки відомості про отриману стосовно неї інформацію; іншими словами — відомості про існування матеріалів, що характеризують особу й поведінку заявника.

Суддя, який розглядає скаргу особи на відмову в наданні названих вище відомостей або надання їх не в повному обсязі, має право ознайомитися з оригіналами оперативно-службових документів. Водночас він не вправі знайомити з ними заявника. У судовому рішенні про задоволення скарги органу, що здійснює ОРД, ставиться за обов'язок надати заявнику раніше нерозкриті відомості. Наскільки такі відомості мають бути конкретними й деталізованими, визначає суд.

9. ЗАБОРОНА ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ, ЯКІ ПРИГНІЧУЮТЬ ВОЛЮ ЛЮДИНИ

Застосування виняткових заходів без дозволу суду до осіб, які перевіряються на причетність до вчинення тяжких злочинів, що розробляються оперативними підрозділами, а також розшукуваних осіб *забороняється*. Категорично *забороняється* застосовувати до осіб психотропні, хімічні та інші речовини, які пригнічують волю людини або можуть завдати шкоди її здоров'ю, а також до осіб, з якими вони проживають, спілкуються і які не мають відношення до протиправних дій.

Забороняється також застосовувати речовини, що можуть завдати шкоди навколишньому середовищу й призвести до екологічної катастрофи.

10. ОСОБЛИВИЙ ПОРЯДОК ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ

Право здійснювати необхідні оперативно-розшукові заходи згідно зі ст. 103 КПК України виступає правовою підставою для застосування в ОРД оперативно-технічних засобів.

Згідно з п. 10 ст. 11 Закону України «Про міліцію» міліції надається право здійснювати на підставах і в порядку, встановленому законом, гласні та негласні оперативно-розшукові заходи, фото-, кіно-, відеозйомку і звукозапис, прослуховування телефонних розмов з метою розкриття злочинів.

Стаття 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (див. коментар до ст. 2) визначає ОРД як систему гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів. Закон, встановлюючи допустимість застосування ОТЗ, не визначає їх конкретні найменування, а лише вказує на дії, що виконуються за допомогою цих засобів. Так згідно зі ст. 8 цього Закону оперативним підрозділам надається право:

- ◆ негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, чи одержувати розвідувальну інформацію, у тому числі шляхом проникнення оперативного працівника в приміщення, транспортні засоби, на земельні ділянки;

- ◆ знімати інформацію з каналів зв'язку, застосовувати інші технічні засоби отримання інформації;

- ◆ контролювати шляхом відбору за окремими ознаками телеграфно-поштової відправлення;

- ◆ здійснювати візуальне спостереження в громадських місцях із застосуванням фото-, кіно- і відеозйомки, оптичних та радіоприладів, інших технічних засобів.

II. САНКЦІОНАННЯ ОКРЕМИХ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ

Окремі оперативно-розшукові заходи проводяться з *санкції суду*: негласне проникнення в житлові приміщення, візуальне спостереження в них, зняття інформації з каналів зв'язку, контроль телеграфно-поштових відправлень, застосування інших технічних засобів отримання інформації.

Докази, які були отримані з порушенням закону, не в усіх випадках можуть бути використані при здійсненні правосуддя (наприклад, прослуховування телефонних переговорів підозрюваного, проведене без відповідного дозволу). Якщо при розслідуванні кримінальної справи фонограма таких переговорів буде долучена до справи як речовий доказ, суд зобов'язаний буде виключити її з числа доказів як незаконно отриману.

До кримінальної відповідальності можуть бути притягнуті посадові особи, що здійснюють ОРД, а також судді і прокурори (у зв'язку з порушенням правил санкціонування оперативно-розшукових дій) за вчинення посадових злочинів.

Стаття 10. ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Матеріали оперативно-розшукової діяльності використовуються:

1) як приводи та підстави для порушення кримінальної справи або проведення невідкладних слідчих дій;

2) для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальній справі;

3) для попередження, припинення і розслідування злочинів, розвідувально-підбивних посягань проти України, розшуку злочинців та осіб, які безвісно зникли;

4) для забезпечення безпеки працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів цих осіб;

(Статтю 10 доповнено пунктом 4 згідно із Законом № 1381-XIV (1381-14) від 13. 01. 2000)

5) для взаємного інформування підрозділів, уповноважених здійснювати оперативно-розшукову діяльність, та інших правоохоронних органів;

6) для інформування державних органів відповідно до їх компетенції.

Сутність поняття використовувати застосовувати, вживати що-небудь з користю, користуватися чимсь¹.

Мета статті — визначення та формулювання конкретних напрямків, по яких можуть бути використані матеріали ОРД в інтересах кримінального судочинства, а також в інтересах захисту життя, здоров'я, прав і свобод громадян, безпеки суспільства та держави.

Диспозиція статті має бланкетний (відсилочний) характер. У першу чергу, законодавець відсилає суб'єктів ОРД до норм кримінально-процесуального права в частині порядку закріплення речових доказів, умови використання матеріалів ОРД та тих, які здобути за допомогою оперативно-технічних засобів.

НАУКОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ СТАТТІ

У контексті коментованої статті результатами ОРД слід вважати дані (відомості, інформацію) про обставини вчинення злочину та осіб, причетних до цього, отримані в ході проведення оперативно-розшукових заходів у межах конкретної справи оперативного обліку, а також конфіденційно зафіксовані в оперативно-службових матеріалах:

- ◆ довідках (рапортах) оперативних працівників;
- ◆ повідомленнях конфіденційних джерел;
- ◆ висновках спеціалістів;
- ◆ документах, витребуваних оперативним працівником від підприємств, установ, організацій, посадових осіб;
- ◆ матеріалах фото-, кінозйомки, звуко-, відеозаписів.

Ці відомості повинні відображати обставини вчиненого злочину, а також інші обставини, що мають значення для швидкого й повного розкриття злочину кримінально-процесуальними засобами.

Надання результатів ОРД означає передачу в установленому законом, а також відомчими нормативними актами порядку в розпорядження органу дізнання, слідчого, прокурора або в суд конкретних оперативно-службових матеріалів. Після визначення значимості

---

¹ Див. Новий тлумачний словник української мови. — Т. 1. — С. 297.

їх для кримінальної справи подані оперативно-службові матеріали обов'язково мають бути долучені до кримінальної справи.

Можливі ситуації, при яких оперативно-службові матеріали подаються органам і посадовим особам, що здійснюють кримінально-процесуальну діяльність.

По-перше, у разі, коли такі матеріали є вихідними для виникнення і розвитку кримінально-процесуальних правовідносин. У подібних ситуаціях подані органу дізнання, слідчому або прокурору відомості оперативно-розшукового характеру є приводом і підставою для порушення кримінальної справи й використовуються для підготовки та здійснення слідчих дій, а також змісту деяких видів доказів.

По-друге, у разі, коли кримінальна справа порушена за фактом вчинення злочину й ОРД здійснюється паралельно з розслідуванням кримінальної справи. У цих ситуаціях орган, що здійснює ОРД, може направити слідчому оперативно-розшукові дані, які можуть бути використані ним тільки для підготовки й проведення слідчих дій, а також змісту окремих видів доказів.

Нарешті, можлива така ситуація: оперативний підрозділ як орган дізнання самостійно порушує кримінальну справу по виконанню невідкладних слідчих дій, передає слідчому справу, але по ній не вдається виявити особу, що вчинила злочин. Відповідно до закону орган дізнання продовжує проводити оперативно-розшукові заходи для встановлення злочинця, повідомляє слідчого про результати (див. ч. 3 ст. 104 КПК України).

Про надання результатів ОРД органу дізнання, слідчому або в суд керівник органу, що її здійснює, виносить постанову. Така вимога закону обумовлена важливістю вирішуваного завдання як для органів, що здійснюють ОРД, так і для державних органів і посадових осіб, що здійснюють кримінально-процесуальну діяльність.

Прийняття такого рішення повинен передувати ретельний аналіз матеріалів оперативно-розшукової справи з метою цілковитої упевненості в тому, що ре-

зультати ОРД цілком надійні й достатні для забезпечення швидкого та повного розкриття злочину засобами карного судочинства, а їх використання в гласному карному процесі не завдасть шкоди ОРД.

Якщо слідчий (дознавач, прокурор, суддя) вважає, що подані оперативно-службові матеріали не мають значення для кримінальної справи або з яких-небудь об'єктивних причин не можуть бути використані в його інтересах, він повертає такі матеріали в оперативний підрозділ.

І. ПРИВОДИ ТА ПІДСТАВИ ДЛЯ ПОРУШЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ АБО ПРОВЕДЕННЯ НЕВІДКЛАДНИХ СЛІДЧИХ ДІЙ

Положення Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» про використання результатів ОРД для приводів і підстав до порушення кримінальної справи узгоджується з п. 5 ч. 1 ст. 94 КПК України, що передбачає одним з приводів до порушення кримінальної справи — безпосереднє виявлення органом дізнання ознак злочину, тобто в ході ОРД.

Виявлення таких ознак варто розцінювати як специфічний юридичний факт, котрий в силу принципу публічності зобов'язує компетентний орган реагувати на нього кримінально-процесуальним шляхом — винести постанову про порушення кримінальної справи. Важливо також враховувати, що при виявленні ознак злочину оперативно-розшуковим шляхом відповідний орган, що здійснює ОРД, повною мірою відповідає за якість тих відомостей, що розцінюються як юридичний факт, і приймає рішення. Даний вид діяльності можна назвати негласним розслідуванням або оперативним документуванням злочинної діяльності.

Можливість використання результатів ОРД при провадженні в кримінальних справах для підготовки й здійснення слідчих дій заснована на кримінально-процесуальному законі. У більшості випадків дані, що є підставами для провадження слідчих дій, носять ймовірний характер.

Підстави для провадження деяких слідчих дій повинні знаходитися тільки в матеріалах кримінальної справи, тобто мати процесуальний характер (очна ставка, слідчий експеримент, пред'явлення для впізнання, проведення експертизи). Поряд із цим кримінально-процесуальний закон допускає використання як підстави для проведення деяких слідчих дій непроцесуальну інформацію, тобто таку, що отримана в процесі застосування негласних заходів: оперативної закушівлі наркотичних речовин тощо. Наприклад, підставою для виклику свідка на допит можуть служити дані, які дають можливість припустити те, що йому відомі які-небудь обставини, що підлягають встановленню по даній справі (див. ст. 167 КПК України). Аналогічний характер підстав вбачається в законі щодо обшуку (див. ст. 177 КПК України) і затримання в результаті проведення розшуку підозрюваного у вчиненні злочину (див. ст. 106 КПК України).

З наведених приписів закону випливає, що підставами для провадження деяких важливих слідчих дій може служити непроцесуальна інформація, в тому числі отримана оперативно-розшуковим шляхом в результаті оперативного документування. Це зумовлено об'єктивними обставинами: на момент порушення кримінальної справи слідчий не може володіти процесуальними даними, що могли б стати підставами для провадження слідчих дій. Тому нерідко буває так, що достатні дані, що вказують на ознаки злочину (підстави для порушення кримінальної справи), одночасно є підставами для проведення слідчих дій (затримання підозрюваного у вчиненні злочину, обшуку, виїмки та ін.), здобуті негласним шляхом.

Дані, отримані оперативно-розшуковим шляхом, дозволяють не тільки своєчасно й обґрунтовано виконати слідчі дії, а й ретельно підготуватися до них. Така інформація багато в чому забезпечує успішне проведення слідчих дій. Наприклад, оперативно-розшукові дані дають можливість передбачити місце проведення обшуку, особи обшукуваного й членів його сім'ї. Це дозволяє правильно визначити час проведення даної слідчої дії, підготувати оперативно-слідчу групу, технічні

засоби, намітити послідовність дій на місці обшуку і тактику розшукових дій, попередити можливий напад на учасників слідчої дії. Такі дані можна отримати також за допомогою оперативно-технічного документування.

Коментована стаття допускає використання результатів ОРД для підготовки до проведення не тільки слідчих дій, а й судових. Суд виносить постанову, в якій доручає органу, що здійснює ОРД, одержати відомості, необхідні для успішного розгляду кримінальної справи в суді, здійснити оперативне супроводження. Проте слід зазначити, що чинний кримінально-процесуальний закон прямо не передбачає процесуальних відносин суду з органами, що здійснюють ОРД, спрямованих на вирішення аналізованого питання. Закон припускає можливість дачі судом цим органам лише двох доручень:

◆ перше — відповідно до ч. 4 ст. 29 і ст. 247 КПК України суд при провадженні в кримінальній справі про злочин, за який може бути застосоване покарання у вигляді конфіскації майна, зобов'язаний вжити заходів до забезпечення можливої конфіскації майна обвинуваченого. Реалізація такого розпорядження судом припускає дачу їм доручення органу, що здійснює ОРД, виявити таке майно і вжити заходів до його збереження з тим, щоб у наступному забезпечити накладення арешту. Таке доручення вправі дати органу, що здійснює ОРД, і суддя в межах компетенції до судового розгляду справи;

◆ друге — про привід підсудного в суд, якщо він не з'явився без поважної причини (див. ч. 2 ст. 288 КПК України).

2. ОТРИМАННЯ ФАКТИЧНИХ ДАНИХ, ЯКІ МОЖУТЬ БУТИ ДОКАЗАМИ У КРИМІНАЛЬНІЙ СПРАВІ

Використання результатів ОРД для доказування в кримінальних справах відповідно до положень кримінально-процесуального закону, що регламентують використання даних і матеріалів оперативного збирання, перевірку й оцінку доказів, зовсім не означає розшукового

характеру у кримінальних справах. Такі дані й матеріали необхідно чітко відрізнити від процесуальних засобів доказування — доказів у кримінальних справах (див. ст. 65 КПК України).

Речовими доказами в кримінальній справі можуть бути матеріальні предмети, вилучені оперативними працівниками в ході проведення оперативно-розшукових заходів, оперативної розробки.

При вирішенні завдань ОРД органи, уповноважені її здійснювати, мають право проводити гласно й негласно оперативно-розшукові заходи по виявленню та фіксації слідів тяжкого злочину, документів та інших предметів, що можуть бути доказами підготовки й вчинення злочину чи одержувати розвідувальну інформацію. Вилучення в ході проведення оперативно-розшукових заходів матеріальних предметів і документів, пов'язаних зі злочином, здійснюється в рамках порушеної кримінальної справи шляхом проведення слідчих дій (див. ст. 167, 172, 174, 175, 177, 178, 184, 196 КПК України). В результаті формуються такі види доказів, як речові докази (див. ст. 78, ст. 79 КПК України) та інші документи (див. ст. 82, 83, КПК України).

Для практичних працівників постає питання: при проведенні яких оперативно-розшукових заходів можна вилучати предмети, документи, повідомлення, якщо не порушена кримінальна справа? Вважається, що вилучення матеріальних предметів і документів можливе, насамперед, при проведенні огляду помешкань, будинків, споруд, ділянок місцевості й транспортних засобів, а також конфіденційним джерелом при виконанні завдань ОРД.

У правозастосовчій діяльності неодмінно необхідно дотримуватися правила: якщо є необхідні правові передумови для вилучення матеріальних предметів і документів засобами кримінального процесу, то вчинення цих дій у ході оперативно-розшукових заходів є бажаним. Тому в ході ОРД, насамперед, необхідно створювати реальні умови для вирішення даного питання саме оперативно-розшуковим шляхом.

З аналізованої норми закону випливає, що вилучення предметів, матеріалів і повідомлень при прове-

денні оперативно-розшукових заходів можливе тільки тоді, коли є явні ознаки злочину, що створює загрозу життю і здоров'ю особи, а також загрозу державній, військовій, економічній або екологічній безпеці України. Проте за їх наявності повинна порушуватися кримінальна справа, і тоді вилучення предметів і документів буде здійснено шляхом проведення відповідних слідчих дій.

Таким чином, при правильному розумінні послання оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної діяльності можна уникнути порушень при вилученні матеріальних предметів і документів при проведенні оперативно-розшукових заходів. Прагнути цього потрібно завжди. Проте це не завжди можливе. Іноді виникають ситуації, коли з метою запобігання безпосередній загрозі життю і здоров'ю особи, а також загрозі безпеці України необхідно вилучити певні матеріальні предмети (як правило, це знаряддя і засоби вчинення злочину), але порушувати кримінальну справу й здійснювати ці дії процесуальним шляхом явно не доцільно, оскільки необхідно продовжити оперативно-розшукову діяльність із метою виявлення всіх учасників злочинної групи. У такому випадку доцільно здійснювати негласне розслідування. Тоді негласне вилучення предметів і матеріалів оперативним працівником є припустимим при проведенні негласного обстеження або особою, з якою встановлено конфіденційні відносини.

Такі предмети й матеріали повинні бути пов'язані зі злочином або бути його слідами. Тому після порушення кримінальної справи вони мають бути включені до процесу доказування по кримінальній справі. Орган, що здійснював ОРД, повинен направити вилучені в ході проведення оперативно-розшукових заходів матеріальні предмети слідчому, у провадженні якого знаходиться кримінальна справа. Після їх огляду і призначення до кримінальної справи матеріальні предмети набувають статусу речових доказів. Але ускладнення може виникнути при виконанні вимоги закону ретельно і всебічно оцінити й перевірити отримані речові докази (див. ст. 67 КПК України). Це припускає розкриття за-

собу одержання матеріальних предметів, тобто змісту конкретного оперативно-розшукового заходу, а особа (особи), що його проводила, підлягає допиту як свідок. Цілком очевидно, що все це пов'язано з розголошенням тієї сторони ОРД, що складає державну таємницю.

Варто враховувати й те, що в даній ситуації слідчому і суду складніше доказувати наявність об'єктивних зв'язків матеріальних предметів, вилучених при проведенні оперативно-розшукових заходів, пов'язаних із вчиненням злочином. Злочинці скоріше за все відмовлятимуться від цих предметів, речей, документів. Тому й потребує узаконення негласний процес, у результаті якого можна вилучати, отримувати й документально закріплювати речові докази.

У матеріалах оперативно-розшукових справ можуть знаходитися різноманітні офіційні документи, що відповідають усім вимогам документа в його правовому значенні. Вони цілком можуть бути використані як засоби доказування в кримінальних справах у процесуальному режимі такого виду доказів, як «інші документи» (див. п. 2 ст. 65 КПК України). Для цього відповідні документи повинні бути офіційно направлені слідчому або витребувані ним з оперативного підрозділу і приєднані до матеріалів кримінальної справи (див. ст. 78, 79 КПК України).

Слід зазначити, що оперативний підрозділ, який здійснює ОРД, не вправі складати будь-які документи з викладом у них даних, отриманих оперативно-розшуковим шляхом, для використання їх як доказів у кримінальних справах, так само, як і слідчий не має права складати будь-які довідки на підставі оперативних матеріалів.

Питання про можливість використання в кримінальному процесі результатів контролю поштових відправлень, телеграфних та інших повідомлень має вирішуватися по-іншому. (див. коментар до ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»).

У ході оперативно-розшукових заходів за допомогою відповідних технічних засобів, а також у письмовій формі можуть бути зафіксовані відомості, що мають значення для кримінальної справи. Відомості

можуть фіксуватися за допомогою фото-, відеозйомки при проведенні таких оперативно-розшукових заходів, як спостереження, обстеження помешкань, будинків і т. ін. (див. п. 7, 8, 9, 10, 11, ст. 8 коментованого Закону). Отримані в такий спосіб відомості можуть бути використані для доказування в кримінальній справі в тому випадку, якщо їхні матеріальні носії набудуть статусу речових доказів. Даний висновок не суперечить нормам доказового права. У ст. 65 КПК України дається визначення доказів у кримінальній справі, й до числа самостійних видів доказів відносяться речові докази, тобто різноманітні матеріальні предмети, на яких внаслідок об'єктивних причин відбилися, зафіксувалися сліди злочину.

Окрім того, у ст. 78 КПК України перераховуються предмети, що можуть бути речовими доказами. Перелік таких предметів не є вичерпним, оскільки в даній нормі закону зазначено: «...всі інші предмети, які можуть бути засобами для розкриття злочину і виявлення винних або для спростування обвинувачення чи пом'якшення відповідальності». Такими «іншими предметами» цілком можуть бути відеозапис і кіно-, фотоматеріали, отримані в ході проведення оперативно-розшукових заходів (див. п. 3 ст. 15 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»).

Справа в тому, що для використання цих предметів як доказів не має значення, в результаті яких дій вони отримані. Головне, щоб за допомогою технічних засобів обставини вчинення злочину були зафіксовані й стали доступними для слідчого й суду. Але при цьому органам попереднього розслідування і судам варто точно дотримуватися вимог процесуального закону щодо речових доказів. Вони мають бути введені в кримінальний процес законними засобами, оглянуті при поняттях, і результати огляду повинні бути відображені у відповідних процесуальних документах.

Слідству й суду необхідно досліджувати всі обставини, пов'язані з отриманням аналізованих предметів, тому співробітник оперативного підрозділу або інша особа, яка проводила фото-, відеозйомку або ві-

деозапис у ході ОРД, повинна бути допитана як свідок. Такий допит дозволяє з'ясувати походження застосованих технічних засобів, встановити їхні об'єктивні зв'язки з обставинами розслідуваного злочину.

3. ПОПЕРЕДЖЕННЯ, ПРИПИНЕННЯ І РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, РОЗВІДУВАЛЬНО-ПІДРИВНИХ ПОСЯГАНЬ ПРОТИ УКРАЇНИ, РОЗШУК ЗЛОЧИНЦІВ ТА ОСІБ, ЯКІ БЕЗВІСНО ЗНИКЛИ

Положення коментованої статті про можливість використання результатів ОРД для проведення оперативно-розшукових заходів щодо виявлення, попередження, припинення й розкриття злочинів, виявлення й встановлення осіб, які їх готують або вчинили, викликає вимогу обґрунтованості проведення таких заходів.

Перед тим, як проводити той чи інший оперативно-технічний захід, оперативний працівник повинен володіти даними, що з найбільшою ймовірністю вказували б на можливість досягнення безпосередньої мети запланованого заходу. Наприклад, необґрунтовано здійснювати контроль поштових відправлень, виходячи з якихось абстрактних або інтуїтивних спонукань. Для прийняття такого рішення необхідно мати достатньо перевірені дані про те, що в поштових відправленнях конкретної особи можуть міститися відомості, необхідні для успішного вирішення завдань ОРД. Такий підхід повинен застосовуватися до кожної оперативно-розшукової дії. Особливо ретельним має бути аналіз підстав для проведення тих оперативно-розшукових заходів, що стосуються обмежень конституційних прав громадян (проникнення до житла, прослуховування телефонних переговорів і т. ін.)

Підставами для здійснення конкретних оперативно-розшукових заходів можуть бути будь-які дані, отримані в ході ОРД. Ці початкові відомості про ознаки злочину містяться в листах, заявах і повідомленнях громадян, посадових осіб, підприємств, установ і організацій, а також у засобах масової інформації. Як підстави для проведення оперативно-розшукових заходів можуть вважатися також відомості, що містяться в до-

рученнях і вказівках слідчих щодо проведення певних розшукових дій, постановах про оголошення розшуку й прислудуваних матеріалах тощо (див. ст. 6 коментованого Закону).

Нарешті, такими підставами можуть бути відомості, отримані в результаті проведення самих оперативно-розшукових заходів. Наприклад, відомості, отримані під час опитування громадян, можуть стати підставами для проведення спостереження, ототожнення особистості й ін. Такі заходи здійснюються відповідно до закону.

Відомості, отримані оперативно-розшуковим шляхом, що вказують на місцезнаходження осіб, які переходять від органів дізнання, слідства й суду, використовуються для затримання цих осіб, застосування до них раніше обраного запобіжного заходу та доставлення до органу, що виніс постанову про оголошення розшуку обвинувачуваного. На підставі таких відомостей слідчий (орган дізнання, суд) виносить постанову про поновлення провадження в кримінальній справі. Вони також можуть бути підставами для проведення додаткових слідчих дій.

Втеча з місць позбавлення волі, попереднього ув'язнення або з-під варти й ухилення від відбування покарання є самостійними складами злочинів. Тому відомості оперативно-розшукового характеру про осіб, які вчинили такі дії, є підставою не тільки для їх затримання і доставки у виправно-трудові установи, а й для порушення кримінальних справ і проведення слідчих дій.

Як було сказано раніше, мотиви зацікавлених осіб одержати відомості про громадян, які безвісно зникли, містяться, насамперед, в їхньому бажанні переконатися — жива чи мертва дана особа й визнати в судовому порядку її безвісно відсутньою або оголосити мертвою. Для встановлення цих юридичних фактів зацікавлена особа повинна звернутися із заявою в суд за місцем проживання заявника. Відповідно до вимог цивільного процесуального закону в заяві мають бути викладені обставини, що підтверджують безвісну відсутність громадянина, або обставини, що загрожували безвісно зниклому смертю, або підстави припущення

його загибелі від конкретного нещасного випадку. Тому відомості щодо перерахованих обставин, отримані оперативно-розшуковим шляхом, використовуються зацікавленими особами для обґрунтування їхніх заяв до суду. Заради одержання таких відомостей в основному й звертаються зацікавлені особи в органи, що здійснюють ОРД. Через те зведення оперативно-розшукового характеру повинні бути достатньо повними, якісними й переконливими.

4. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПРАЦІВНИКІВ СУДУ І ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ТА ОСІБ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

У результаті отримання оперативної та іншої інформації про наявність загрози життю, здоров'ю, житлу і майну *працівників суду, правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їхніх сімей та близьких родичів*, орган що здійснює ОРД, орган дізнання, слідчий, прокурор, суд, одержавши таку заяву або повідомлення, зобов'язані перевірити і в строк не більше трьох діб, а в невідкладних випадках — негайно прийняти рішення про застосування або про відмову у застосуванні заходів безпеки. На своє рішення вони приймають мотивовану постанову чи ухвалу й передають її для виконання органу, на який покладено здійснення заходів безпеки. Ця постанова чи ухвала є обов'язковою для виконання вказаними органами.

У разі наявності в заяві (повідомленні) про загрозу безпеці особи відомостей про злочин орган дізнання, слідчий, прокурор, суд або суддя в порядку, передбаченому кримінально-процесуальним законодавством, приймає рішення про порушення чи відмову в порушенні кримінальної справи або про передачу заяви (повідомлення) за підслідністю чи підсудністю.

5. ВЗАЄМНЕ ІНФОРМУВАННЯ

Дані, отримані в результаті ОРД, можуть бути підставами для прийняття відповідними посадовими осо-

бами рішень про відмову в допуску конкретних осіб до відомостей, що складають державну таємницю; в допуску до робіт, пов'язаних з експлуатацією об'єктів підвищеної небезпеки для життя і здоров'я людей, а також для навколишнього середовища; в допуску до участі в ОРД або в доступі до матеріалів, отриманих в результаті її здійснення; у встановленні або підтримці з особою відносин співробітництва при підготовці та проведенні оперативно-розшукових заходів; у видачі дозволів на охоронну діяльність. З огляду на призначення такої інформації вона повинна бути старанно перевірена й достовірна.

Хоч у коментованій статті прямо про це не сказано, але з положень Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» випливає, що результати оперативно-розшукової діяльності можуть бути використані також для вжиття необхідних заходів щодо забезпечення власної безпеки органів, які здійснюють ОРД.

6. ІНФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ВІДПОВІДНО ДО ЇХ КОМПЕТЕНЦІЇ

Результати ОРД, отримані органом, що здійснює цю діяльність, можуть бути спрямовані і використані іншим державним органом, що здійснює ОРД. Це відбувається у випадках, коли використання отриманої інформації не входить у компетенцію органу, що її отримав.

Стаття 11. СПРИЯННЯ ЗДІЙСНЕННЮ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Державні органи зобов'язані сприяти оперативним підрозділам у вирішенні завдань оперативно-розшукової діяльності.

За бажанням осіб їх співробітництво з оперативним підрозділом може бути оформлено письмовою угодою з гарантуванням конфіденційності співробітництва. Угоду про сприяння оперативним підрозділам в оперативно-розшуковій діяльності може бути

укладено з дієздатною особою. Порядок укладання угоди визначається Кабінетом Міністрів України.

Особи, які залучаються до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, зобов'язані зберігати таємницю, що стала їм відома. Розголошення цієї таємниці тягне за собою відповідальність за чинним законодавством, крім випадків розголошення інформації про незаконні дії, що порушують права людини.

Забороняється залучати до виконання оперативно-розшукових завдань медичних працівників, священнослужителів, адвокатів, якщо особа, щодо якої вони мають здійснювати оперативно-розшукові заходи, є їх пацієнтом чи клієнтом.

Сутність поняття сприяти — позитивно впливати на що-небудь. Створювати відповідні умови для здійснення виконання. Подавати допомогу в чому-небудь¹.

Мета статті — системно викласти умови та вимоги, які встановлюють загальний порядок залучення громадян до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності.

Диспозиція статті має бланкетний (відсилюючий характер). Синонімом слова «сприяння» є «здійснення» оперативно-розшукових заходів, які тлумачаться в законах України, нормативних актах закритого типу.

НАУКОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ СТАТТІ

У коментованій статті закріплені загальні положення про сприяння громадян органам, що здійснюють ОРД. Фіксація на рівні закону цих положень — важливий крок у нормотворчій діяльності в порівнянні з практикою минулого, коли залучення громадян до конфіденційного співробітництва здійснювалося на основі закритих нормативних актів органів виконавчої влади.

Коментована стаття закріплює за громадянами можливість реалізації їхніх конституційних прав на захист від злочинних посягань шляхом надання можливості сприяти органам, що здійснюють ОРД.

---

¹ Див. Новий тлумачний словник української мови. — Т. 4. — С. 353.

1. СПІВРОБІТНИЦТВО ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ З ДЕРЖАВНИМИ ОРГАНАМИ ТА ПРИВАТНИМИ ОСОБАМИ

При вирішенні завдань ОРД суб'єкти, які її здійснюють, можуть залучати до співробітництва окремих осіб (за добровільною згодою останніх). Конфіденційне співробітництво громадян з органом, що здійснює ОРД, повинно мати виключно добровільний, усвідомлений характер і виявлятися у стверджувальній формі згоди.

Реалізація права громадян на таке сприяння можлива тільки за умови обопільної згоди. Форма вираження згоди на надання сприяння в підготовці або проведенні оперативно-розшукових заходів може бути усною, письмовою.

Мотивація співробітництва осіб з органами, що здійснюють ОРД, як правило, має різноманітну основу (виконання громадянського обов'язку, матеріальну зацікавленість і т. ін.). При цьому конфіденційне сприяння громадян має індивідуальний характер і здійснюється на разовій або довгостроковій основах залежно від термінів вирішення конкретних завдань ОРД.

Крім того, в ході залучення громадян до конфіденційного співробітництва з боку органів, що здійснюють ОРД, не допускається застосування щодо осіб методів залякування, психічного впливу або насильства.

За бажанням громадян їх участь у підготовці або проведенні оперативно-розшукових заходів може бути як гласною, так і негласною. Залучення громадян до підготовки і проведення оперативно-розшукових заходів на гласній основі може здійснюватися для паведення довідок, ототожнення особи тощо. Незалежно від цього, зміст співробітництва повинен носити винятково таємний характер, що обумовлюється особливими умовами оперативно-розшукової діяльності. Надалі отримана оперативна інформація може бути піддана гласності, а особи, які сприяли її отриманню, можуть стати заявниками і свідками по конкретній кримінальній справі. Слід зазначити, що за бажанням громадян співробітництво може здійснюватися у вигляді негласної діяльності.

Негласне співробітництво громадян з органами, що здійснюють ОРД, обумовлюється:

- ♦ наявністю реальних загроз державній, військовій, економічній та екологічній безпеці України, що виникають і реалізуються у вигляді конспіративної протиправної діяльності;

- ♦ таємним характером підготовки і вчинення злочину й приховуванням його слідів;

- ♦ специфічним змістом завдань, які вирішують органи, що здійснюють ОРД, — виявлення скритих погроз безпеці України, ознак готування та вчинення злочинів, а також їх своєчасне попередження й припинення.

Небезпечний характер злочинних посягань, використання конспіративних методів при підготовці та скоєнні злочинів змушують органи, що здійснюють ОРД, переважно залучати громадян до негласної форми співробітництва. До негласного співробітництва залучаються громадяни залежно від компетенції органів, що здійснюють ОРД, і використовуються ними для вирішення завдань з конкретних напрямів ОРД. Причому органам, що здійснюють ОРД, категорично забороняється використовувати конфіденційне співробітництво громадян з метою, не зазначеною в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Конфіденційні відносини встановлюються з фізичними особами незалежно від їхнього громадянства, національності, статі, соціального, посадового і майнового становища, належності до громадських об'єднань, політичних і релігійних переконань, якщо інше не обговорено приписами Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». До співробітництва можуть залучатися:

- ♦ громадяни України, які є такими або були визнані громадянами України відповідно до Закону України «Про громадянство»;

- ♦ особи, які мають подвійне громадянство;

- ♦ особи без громадянства (не є громадянами України чи інших держав) та іноземці (громадяни іноземної держави).

В оперативній практиці неприпустимо залучення до конфіденційного співробітництва недієздатних осіб, які за станом здоров'я не спроможні брати участь у заходах ОРД або мають психічне захворювання.

Волевиявлення громадян у встановленні конфіденційних відносин з органами, що здійснюють ОРД, може здійснюватися в письмовій формі, у вигляді угоди зі взаємними зобов'язаннями для договірних сторін. Угода може укладатися органом, що здійснює ОРД, тільки з повнолітньою дієздатною особою, спроможною самостійно здійснювати в повному обсязі свої права й обов'язки. Громадянин набуває таких прав і обов'язків із 18-літнього віку. З цього віку громадянин одержує не тільки права, але й має юридичні обов'язки.

Отже, органи, що здійснюють ОРД, вступають з окремими громадянами в специфічні правові відносини. Угода виступає юридичною гарантією для цієї категорії громадян. Звідси випливає, що угода як різновид договору має певні правові наслідки для обох сторін, а тому вона повинна відповідати юридично значимим вимогам. Так, в угоді обов'язково мають бути визначені його загальні положення. Крім договірних сторін, повинні бути зазначені порядок, умови й підстави продовження термінів дії контракту або внесення в нього змін у разі необхідності.

В угоді повинно бути загалом зазначено, які зобов'язання беруть на себе сторони у вирішенні завдань ОРД і термін, на який вона укладесться. Визначаються особливості дій сторін. Зокрема, для співробітників вказується, в чому полягає їхнє сприяння при підготовці або проведенні оперативно-розшукових заходів. Зміст цих зведень має індивідуальний характер і залежить від особистих і ділових якостей співробітника, характеру виконуваних ним завдань, а також реальних можливостей у вирішенні завдань ОРД. При цьому в угоді забороняється зазначати відомості, що складають державну таємницю.

У правах і обов'язках договірних сторін, у першу чергу, мають бути обумовлені вимоги до предмету договору, в тому числі в якій формі (усній, письмовій) співробітник подаватиме інформацію про участь у про-

веденні оперативно-розшукових заходів; зобов'язання органу, що здійснює ОРД, у створенні необхідних сприятливих умов для виконання оперативно-розшукових завдань; зобов'язання органу, що здійснює ОРД, в організації для співробітника окремих видів підготовки (спеціальної, психологічної тощо). Серед особливостей прав і обов'язків сторін необхідно зазначити межі використання оперативної інформації, а також зобов'язання, пов'язані із забезпеченням особистої безпеки співробітника, членів його сім'ї і т. ін.

В угоді необхідно відобразити вид, розмір і порядок винагороди співробітнику за виконання взятих ним зобов'язань. Крім того, в угоді можуть бути зазначені інші види розрахунків залежно від підстав мотивації конфіденційного співробітництва.

В угоді можуть обумовлюватися особливі умови, пов'язані з результатами участі у проведенні оперативно-розшукових заходів, зокрема, нерозголошення відомостей, що становлять державну таємницю. У цьому зв'язку угодою можуть встановлюватися конкретні вимоги до співробітника, наприклад, пов'язані з обмеженням його прав виїзду.

Дія угоди припиняється з ініціативи однієї зі сторін і може бути оскаржена на загальних підставах у встановленому законом порядку. Дострокове розірвання угоди здійснюється при невиконанні її умов або інших зобов'язань. Наприклад, підставами для дострокового розірвання контракту про конфіденційне співробітництво з боку органу, що здійснює ОРД, є:

- ◆ розголошення відомостей про конфіденційне співробітництво;
- ◆ втрата співробітником можливості сприяти органам, що здійснюють ОРД;
- ◆ придбання співробітником статусу народного депутата, судді, прокурора, адвоката, священнослужителя;
- ◆ вчинення співробітником злочину (зокрема, вступ співробітника у злочинну змову з особами, підозрюваними в підготовці, вчиненні й прихованні слідів злочину);

- ◆ використання конфіденційного співробітництва для приховання злочинної діяльності;
- ◆ розголошення відомостей конфіденційного характеру, поєднаних із заподіянням шкоди ОРД;
- ◆ навмисне надання явно помилкової інформації, приховання або її навмисне перекручування;
- ◆ відхилення від співробітництва в різноманітній формі;
- ◆ грубе порушення вимог конспірації;
- ◆ наявність психічного захворювання;
- ◆ інші порушення умов угоди про конфіденційне співробітництво.

Більш детально порядок укладення угоди з особами, що беруть участь у проведенні оперативно-розшукових заходів викладається у відомчих нормативних актах органів, що здійснюють ОРД.

Особи, які залучаються до виконання завдань ОРД, зобов'язані зберігати таємницю, що стала їм відома. Розголошення цієї таємниці тягне за собою відповідальність за чинним законодавством, крім випадків розголошення інформації про незаконні дії, що порушують права людини.

Невід'ємною умовою конфіденційного співробітництва громадян з органами, що здійснюють ОРД, є їх обов'язок зберігати в таємниці відомості, отримані в ході підготовки й проведення оперативно-розшукових заходів. Дана умова, з одного боку, впливає із самої суті конфіденційного співробітництва, що складається, по-перше, у негласному характері діяльності органів, що здійснюють ОРД, і, по-друге, у змісті відомостей, що становлять державну таємницю, розголошення яких переслідується за законом. З іншого боку, особи, які сприяють органам, що здійснюють ОРД, як правило, мають відомості, розголошення яких може завдати непоправної шкоди як у підготовці й проведенні заходів ОРД, так і в цілому безпеці України. Тому інформація про ОРД не обмежується відомостями, що становлять державну таємницю в області ОРД (див. Закон України «Про державну таємницю»), а передбачає більш широке коло даних конфіденційного характеру, які необхідно зберігати в таємниці.

У процесі сприяння громадян органам, що здійснюють ОРД, вони зобов'язані повідомляти об'єктивну оперативно значиму інформацію. Надана негласними співробітниками інформація не повинна бути помилковою.

Негласні співробітники в ході участі в оперативно-розшукових заходах можуть мати у своєму розпорядженні достовірну інформацію про злочини, що готуються або вчинені, проте в силу різноманітних обставин можуть навмисно приховувати відомості про відомі їм злочини від органів, що здійснюють ОРД. У цьому зв'язку дії негласних співробітників, пов'язані з прихованням інформації про злочини, можуть служити підставою для припинення з ними співробітництва.

У коментованій статті наведено вичерпний перелік осіб, залучення яких до негласного співробітництва на контрактній основі заборонено. У цьому переліку законодавець виділяє: адвокатів, священнослужителів, медичних працівників, якщо особа, щодо якої вони мають здійснювати оперативно-розшукові заходи, є їх пацієнтом чи клієнтом.

Що стосується заборони органам, що здійснюють ОРД, використовувати конфіденційне співробітництво адвокатів, священнослужителів і медичних працівників, то слід зазначити, що, крім адвокатів, йдеться про особливу категорію громадян, що зведені в духовний сан і в такий спосіб наділені канонічним правом самостійно чинити богослужіння, обряди й таїнства, в тому числі сповідь.

Заборонні санкції на залучення до співробітництва зазначеної групи громадян значною мірою обумовлені етичними міркуваннями. Зокрема, з етичних норм неприпустимо використання органом, що здійснює ОРД, специфічних трудових і цивільно-правових відносин з адвокатами, священнослужителями медичними працівниками для отримання інформації, наприклад, що стала їм відома в процесі таємниці сповіді віруючого, захисту підозрюваного, обвинувачуваного і т. ін.

Положення коментованої статті не виключають можливості для органів, що здійснюють ОРД, залучати до конфіденційного співробітництва зазначеної групи громадян з їхньої добровільної згоди й на будь-якій іншій основі.

Стаття 12. СОЦІАЛЬНИЙ І ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАЦІВНИКІВ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ

На працівників, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, поширюються гарантії правового і соціального захисту, передбачені законами України про ці органи.

Працівникам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, надаються додаткові пільги в питаннях соціально-побутового та фінансового забезпечення в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

При наявності даних про загрозу життю, здоров'ю або майну працівника та його близьких родичів у зв'язку із здійсненням ним оперативно-розшукової діяльності в інтересах безпеки України, або по розкриттю тяжкого злочину, або викриттю організованої злочинної групи оперативний підрозділ зобов'язаний вжити спеціальних заходів для забезпечення їх безпеки — зміна даних про осіб, зміна місця проживання, роботи і навчання, інших даних у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Не несе відповідальності працівник оперативного підрозділу, який заподіяв шкоду правам, свободам людини, інтересам держави під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, перебуваючи у стані необхідної оборони, крайньої необхідності або професійного ризику, а так само у зв'язку із затриманням особи, в діях якої є ознаки злочину.

Сутність понять:

Соціальний — пов'язаний із життям і стосунками людей у суспільстві, суспільний. Породжений умовами суспільного життя, певного середовища¹.

Правовий — заснований на нормах права; такий, що відповідає системі встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил (норм) поведінки².

Захист — охорона, заступництво, підтримка³.

Мета статті — законодавчо закріпити надійну й ефективну систему соціальних і правових гарантій працівників оперативних підрозділів, які здійснюють ОРД.

Диспозиція статті має бланкетний (відсилочний) характер, оскільки основні норми соціального й правового захисту працівників оперативних підрозділів насамперед закріплені в Конституції України, Кримінальному та Кримінально-процесуальному кодексах України, законах України «Про міліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про Службу безпеки України», «Про Прикордонні війська України», «Про охорону державних посадових осіб» та інших законах та нормативних актах.

НАУКОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ СТАТТІ

Посадові особи, що здійснюють ОРД, самостійно вирішують покладені на них завдання, керуючись при цьому Конституцією України, коментованим Законом, іншими законами, а також відомчими правовими актами (див. коментар до ст. 3 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»). Вони самостійно приймають рішення щодо ведення справ оперативного обліку, висувають і перевіряють оперативні версії, планують оперативно-розшукові заходи, організують тактику їх проведення, приймають інші рішення та несуть відповідальність за свої дії.

Посадові особи й органи, що здійснюють ОРД, при виконанні своїх службових обов'язків є представниками влади і перебувають під захистом держави. Їхня діяльність має публічний характер, оскільки вони захищають особу, суспільство й державу від злочинних

---

¹ Див. Новий тлумачний словник української мови. — Т. 4. — С. 306.

² Див. Там само. — Т. 3. — С. 660.

³ Див. Там само. — Т. 2. — С. 110.

посягань. Виконання таких функцій є важливим і відповідальним завданням органів, що здійснюють ОРД.

Публічний характер ОРД передбачає прийняття в оперативно-розшукових справах обґрунтованих рішень, підготовку необхідних умов для своєчасного порушення кримінальної справи, сприяння слідчому в швидкому й повному розкритті злочину. Нарешті, з публічністю пов'язана необхідність у ході цієї діяльності надійної забезпеченості прав і свобод громадян. Ці обов'язки є для працівників оперативних підрозділів обов'язковими, і вони не можуть відмовитися від їх виконання.

Ніхто не має права в будь-якій формі здійснювати вплив на їхні законні дії, крім спеціально уповноважених осіб, або перешкоджати здійсненню ОРД, а також змушувати посадових осіб виконувати дії, не передбачені законом. Законні рішення й вимоги органів і посадових осіб, що здійснюють ОРД, обов'язкові для виконання всіма підприємствами, установами, організаціями, посадовими особами та громадянами. Невиконання цих рішень або вимог тягнуть за собою відповідальність, передбачену законодавством України.

Посадові особи, уповноважені виконувати оперативно-розшукову роботу, підпорядковуються тільки своєму безпосередньому керівникові. При отриманні наказу чи вказівки, що суперечать закону, вказана посадова особа повинна керуватися приписами закону. У тих випадках, коли в ході виконання оперативно-розшукових заходів беруть участь представники декількох відомств, наприклад, при контрольованій поставці, старшим повинен бути співробітник того відомства, до прямої компетенції котрого входить вирішуване питання.

Стаття 7 Закону України «Про міліцію» визначає, що міліція у своїй діяльності підпорядковується Міністерству внутрішніх справ України. А Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» встановив систему особливих заходів державного захисту працівників міліції від перешкод щодо виконання покладених на них Законом обов'язків і здійснення наданих прав, а також від посягань на життя, здоров'я, майно зазначених осіб та близьких родичів у зв'язку із службовою діяльністю. Близькі ро-

дичі, які відповідно до цього Закону підлягають захисту, — це батьки, дружина (чоловік), діти, рідні брати й сестри, дід, баба, онуки (див. ч. 2 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»).

1. ГАРАНТІЇ ПРАВОВОГО І СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПРАЦІВНИКІВ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Гарантії правового й соціального захисту посадових осіб, що здійснюють ОРД, покликані забезпечувати ефективне виконання ними покладених завдань. Згідно з ч. 1 коментованої статті, на цих посадових осіб розповсюджуються гарантії правового і соціального захисту співробітників тих правоохоронних органів і спецслужб, до складу яких вони входять.

У ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» міститься перелік підрозділів та служб, яким надано право здійснювати ОРД на території України. З її змісту вишиває, що перелічені підрозділи входять до складу органів внутрішніх справ, Служби безпеки України, Прикордонних військ, Управління державної охорони, органів Державної податкової служби. А отже, детальні правові приписи, що стосуються правового й соціального захисту підрозділів, які здійснюють ОРД, містяться в нормативно-правових актах, які регламентують організацію та діяльність названих державних органів (див. коментар до ст. 3 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»).

Гарантії правового захисту працівників міліції закріплено у статті 21 Закону України «Про міліцію», а саме:

Працівник міліції перебуває під захистом закону. Це означає, що чинне законодавство: кримінальне, адміністративне, цивільне та трудове — гарантує захист його життя, здоров'я, честі та гідності, а також майна від злочинних посягань.

Законом гарантується захист життя, здоров'я, честі, гідності, майна працівника міліції та членів його

го сім'ї від злочинних посягань та інших протиправних дій. До злочинних посягань слід віднести злочини, відповідальність за які передбачена ст. 188-1', 189-1 — 189-5, 190-1 КК; до інших протиправних діянь — правопорушення, передбачені ст. 185 і 185-7 КпАП.

Образа працівника міліції, опір, погроза, насильство та інші дії, які перешкоджають виконанню покладених на працівника міліції завдань, тягнуть за собою встановлену законом відповідальність.

Відповідальність за злочини, передбачені ст. 188-1, 189-1 — 189-5, 190-1 КК, розглядається у Науково-практичному коментарі Кримінального кодексу України.

Правопорушення щодо пенсіонера міліції, членів його сім'ї, вчинені у зв'язку з його попередньою службовою діяльністю, а так само щодо особи, яка сприяє міліції в охороні громадського порядку і боротьбі зі злочинністю, та членів її сім'ї тягнуть за собою відповідальність за законом.

Працівник міліції має право оскаржити у судовому порядку прийняті щодо нього рішення службових осіб органів внутрішніх справ, якщо вважає, що вони порушують його гідність і особисті права, які не пов'язані із службовою діяльністю.

Звільнення працівника міліції зі служби у зв'язку з обвинуваченням у вчиненні злочину допускається тільки після набуття звинувачувальним вироком законної сили.

У разі затримання працівника міліції за підозрою у вчиненні злочину або обрання щодо нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою його тримають у призначених для цього установах органів внутрішніх справ окремо від інших осіб або на гарнізонній гаупвахті.

Гарантії соціального захисту працівників міліції передбачено у статті 22 Закону України «Про міліцію», а саме:

Працівники міліції користуються пільгами при розподілі житла, встановленні квартирних телефонів, влаштуванні дітей у дошкільні заклади, вирішенні

інших питань соціально-побутового забезпечення у порядку, передбаченому законодавством України.

Жила площа працівникам міліції, в тому числі працюючим на транспорті, надається місцевими Радами народних депутатів, відповідними міністерствами та відомствами у першочерговому порядку.

Працівники міліції, які живуть і працюють у сільській місцевості та селищах міського типу, і члени їх сімей, які проживають з ними, забезпечуються безплатно житлом з опаленням, освітленням за встановленими нормами, а також користуються іншими пільгами, передбаченими законодавством.

За працівниками міліції, звільненими зі служби за віком, хворобою або вислугою років, зберігається право на пільги, встановлені законом.

Працівники міліції мають право на одержання кредитів на індивідуальне і кооперативне житлове будівництво в розстрочку на 20 років з погашенням 50- $\%$ наданої позики за рахунок відповідних фондів Міністерства внутрішніх справ України і місцевих бюджетів.

Місцеві Ради народних депутатів можуть продавати на пільгових умовах житло працівниками міліції із знижкою до 50 $\%$ його вартості.

Міліція може мати службовий житловий фонд.

Працівникам міліції, які використовують у службових цілях особистий транспорт, виплачується грошова компенсація у встановлених розмірах.

Для працівників міліції встановлюється 41-годинний робочий тиждень. У необхідних випадках особи рядового і начальницького складу несуть службу понад встановлену тривалість робочого часу, а також у вихідні та святкові дні.

Оплата праці в надурочний і нічний час, у вихідні та святкові дні провадиться відповідно до вимог законодавства.

Місцеві Ради народних депутатів можуть встановлювати й інші, не передбачені цим Законом, гарантії соціальної захищеності працівників міліції.

Працівники міліції підлягають державному страхуванню, а їхнім сім'ям відшкодовується шкода у разі загибелі або каліцтва працівника (див. ст. 23 Закону України «Про міліцію»).

1.1. Фінансування міліції

Ефективність функціонування підрозділів внутрішніх справ, у тому числі оперативних, залежить від управління фінансуванням. Під фінансуванням міліції слід розуміти економічно-фінансові відносини, які пов'язані з безповоротним, безплатним користуванням грошовими коштами з державного й місцевих бюджетів, а також коштами, що надходять на підставі договорів від міністерств, відомств, установ, організацій і громадян та використовуються Міністерством внутрішніх справ, управліннями (відділами) та іншими структурними підрозділами для виконання своїх функцій. У цілому фінансування та матеріально-технічне забезпечення МВС України регламентується відповідними законодавчими та нормативними актами різних рівнів (див. ст. 24 Закону України «Про міліцію»).

2. ДОДАТКОВІ ПІЛЬГИ ПРАЦІВНИКАМ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Відповідно до законодавства, зокрема Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» працівники суду і правоохоронних органів та їх близькі родичі мають право:

- ◆ застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і зброю з метою забезпечення виконання правомірних наказів і усних вимог, що добровільно не виконуються, для захисту власної безпеки, безпеки близьких родичів, а також свого житла і майна;

- ◆ вимагати і одержувати допомогу у виконанні покладених на них обов'язків, а в разі необхідності — для особистого захисту, а також свого житла і майна з боку відповідних правоохоронних та інших державних органів;

♦ здійснювати спеціальні заходи забезпечення безпеки;

♦ отримувати матеріальну компенсацію в разі загибелі працівника, каліцтва або іншого ушкодження здоров'я чи пошкодження житла і майна у зв'язку з виконанням службових обов'язків.

Згідно Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» фінансування та матеріально-технічне забезпечення боротьби з організованою злочинністю здійснюється за рахунок державного бюджету. Розміри необхідних для цього коштів, у тому числі валютних, щорічно встановлюються Верховною Радою України при затвердженні бюджету відповідно до національної програми боротьби зі злочинністю.

Структура, штатна чисельність і фонд оплати праці працівників спеціалізованих підрозділів Міністерства внутрішніх справ України і Служби безпеки України затверджуються їх керівниками у межах встановлених асигнувань за погодженням з Комісією Верховної Ради України з питань боротьби з корупцією та організованою злочинністю.

Матеріально-технічне забезпечення спеціальних підрозділів, що здійснюють боротьбу з організованою злочинністю, здійснюється централізовано за заявками Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, інших правоохоронних органів, міністерств і відомств.

Зміцнення матеріально-технічної бази, оснащення сучасними засобами зв'язку та спеціальною технікою органів і підрозділів, що ведуть боротьбу з організованою злочинністю, заохочення співробітників і громадян, які сприяли викриттю організованих злочинних угруповань, здійснюється також за рахунок коштів Фонду сприяння боротьбі зі злочинністю, положення про який затверджується Верховною Радою України.

Інші органи та установи, їх працівники, а також громадяни, які виявили незаконні майнові або фінансові угоди чи операції, мають право на одержання за

рішенням суду до 10 відсотків від суми угоди чи операції, стягненої в дохід держави або суми штрафу, накладеного за незаконну угоду чи операцію.

3. СПЕЦІАЛЬНІ ЗАХОДИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПРАЦІВНИКА ТА ЙОГО БЛИЗЬКИХ РОДИЧІВ

Для забезпечення безпеки працівників у зв'язку з здійсненням ними ОРД та їх близьких родичів, а також збереження їхнього майна з урахуванням конкретних обставин можуть застосовуватися відповідно до законодавства такі заходи:

- ◆ Особиста охорона, охорона житла і майна.

У разі необхідності житло і майно перелічених осіб береться під захист, за рахунок коштів місцевого бюджету обладнується засобами протипожежної і охоронної сигналізації, змінюються номери їхніх квартирних телефонів і державні номерні знаки належних їм транспортних засобів. Можуть також застосовуватись ОТЗ у відповідності до положень коментованого закону.

- ◆ Залежно від ступеня загрози для життя й здоров'я працівникам та їхнім близьким родичам з дотриманням вимог чинного законодавства можуть видаватися зброя, спеціальні засоби індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку.

- ◆ У разі загрози вчинення насильства або інших протиправних дій щодо осіб, взятих під захист, за письмовими заявами або згодою цих осіб може проводитися прослуховування телефонних розмов та інших переговорів. У ході такого прослуховування може застосовуватись звукозапис.

- ◆ У разі необхідності перелічені особи та їх неповнолітні діти, інші близькі родичі можуть бути за їхньою згодою тимчасово розміщені у місцях, що гарантують їх безпеку, в тому числі дошкільних виховних закладах або установах органів соціального захисту населення України.

◆ За рішенням органів, що забезпечують безпеку, прийнятими відповідно до їх компетенції, може бути накладено тимчасову або постійну заборону на видачу відомостей про місце проживання осіб, взятих під захист, та інших відомостей про них адресними бюро, паспортними службами, підрозділами державтоінспекції, довідковими службами АТС та іншими офіційними інформаційно-довідковими службами.

В окремих випадках відомості можуть вилучатися в порядку, встановленому законодавством.

◆ За клопотанням або за згодою осіб, взятих під захист, якщо їх безпека не може бути забезпечена іншими заходами, вони тимчасово або постійно переводяться на іншу роботу, направляються на навчання, переселяються в інше місце проживання, можуть бути змінені їх зовнішність, анкетні дані з видачею відповідних особистих документів.

При тимчасовому переселенні в інше місце проживання житлова площа за постійним місцем проживання підлягає бронюванню.

Порядок реалізації заходів безпеки й питання поновлення прав осіб, взятих під захист, регулюються спеціальними нормативними актами.

4. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКА ОПЕРАТИВНОГО ПІДРОЗДІЛУ

Якщо працівник оперативного підрозділу заподіяв шкоду правам, свободам людини, інтересам держави у стані необхідної оборони, то така шкода не підлягає відшкодуванню за умови, якщо не були перевищені межі необхідної оборони. Шкода, заподіяна у стані крайньої необхідності, повинна бути відшкодована особою, яка її завдала. Враховуючи обставини, за яких була завдана така шкода, суд може покласти обов'язок її відшкодувати на третю особу, в інтересах якої діяв працівник оперативного підрозділу, або звільнити від відшкодування.

Кримінальна відповідальність настає у випадках, коли працівник оперативного підрозділу:

♦ використовував фізичний вплив, спецзасоби, вогнепальну зброю для скоєння злочину (за відповідними статтями КК України);

♦ порушив вимоги закону про необхідну оборону і крайню необхідність. Перевищенням меж необхідної оборони вважається перевищення повноважень по застосуванню сили.

Стаття 13. СОЦІАЛЬНИЙ І ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ОСОБИ, ЯКА ЗАЛУЧАЄТЬСЯ ДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Особа, яка залучається до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, перебуває під захистом держави.

Співробітництво особи з оперативним підрозділом зараховується до її загального трудового стажу в разі укладення з нею трудової угоди. Якщо у зв'язку з виконанням такою особою завдань оперативно-розшукової діяльності настала її інвалідність або смерть, на неї поширюються пільги, передбачені у таких випадках для працівників оперативних підрозділів.

У разі виникнення загрози життю, здоров'ю або майну особи, яка залучається до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, її захист забезпечується в порядку, передбаченому частиною третьою статті 12 цього Закону.

Сутність понять:

Соціальний — пов'язаний із життям і стосунками людей у суспільстві, суспільний. Породжений умовам суспільного життя, певного середовища¹.

---

¹ Див. Новий, тлумачний словник української мови. — Т. 4. — С. 306.

Правовий — заснований на нормах права; такий, що відповідає системі встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил (норм) поведінки¹.

Виконання — здійснення чого-небудь, реалізація завдання, наказу, задуму².

Мета статті — визначити та сформулювати основні положення соціального та правового захисту осіб, які залучаються до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності.

Диспозиція статті має бланкетний (відсилочний) характер, оскільки реалізація її приписів передбачає звернення до інших законів, підзаконних нормативних актів, у тому числі, до тасмних.

НАУКОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ СТАТТІ

У коментованій статті держава гарантує особам, які виявили згоду сприяти органам, що здійснюють ОРД, не тільки виконання своїх зобов'язань, передбачених угодою, а й правовий захист, пов'язаний з правомірним виконанням цими особами громадського обов'язку і покладених на них обов'язків; сформульоване нове положення, що передбачає умови звільнення від кримінальної відповідальності особи з числа злочинної групи; передбачено видачу винагороди й інших виплат особам, які надають допомогу органам, що здійснюють ОРД; уточнено проведення спецзаходів з метою забезпечення безпеки будь-яких осіб, які співробітничать з органами, що здійснюють ОРД, і членів їхніх сімей, а не тільки осіб, що співробітничать із цими органами.

Соціальний і правовий захист громадян, які сприяють органам, що здійснюють ОРД, реально сприяє ефективному виконанню ними добровільно узятих на себе обов'язків. Коментований закон у загальних рисах встановлює статус осіб, які сприяють на негласній основі органам, що здійснюють ОРД. Цей статус має особливості, обумовлені специфікою виконуваних громадянами обов'язків.

---

¹ Див. Новий тлумачний словник української мови. — Т. 3. — С. 660.

² Див. Там само. — Т. 1. — С. 297.

Статус громадян, які сприяють органам, у здійсненні ОРД, містить у собі сукупність їх прав, обов'язків і відповідальності, а також положення, адресовані державі, що торкаються соціального і правового захисту цих громадян.

Такі особи й органи знаходяться в правових відносинах. Відносини конфіденційного й іншого співробітництва контролюються й охороняються державою. Конфіденційний характер взаємовідносин особи і державного органу в процесі ОРД не означає зменшення яких-небудь прав і свобод негласного співробітника або їх обмеження крім випадків, прямо передбачених законом.

1. ЗАХИСТ ОСОБИ, ЯКА ЗАЛУЧАЄТЬСЯ ДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Особа, яка сприяє органам, що здійснюють ОРД, перебуває під захистом держави. Це означає, що вона в особі своїх представників (відповідних державних органів) зобов'язана точно виконувати всі передбачені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» приписи, спрямовані на забезпечення законних інтересів громадян, які сприяють органам, що здійснюють ОРД (як на основі угоди, так і за усною домовленістю).

Найважливіший обов'язок держави — гарантувати захист громадян, які сприяють органам, що здійснюють ОРД, і членів їхніх сімей від насильства, погроз застосування насильства, посягань на їхнє життя, здоров'я, честь, гідність, житло, майно й від інших неправомірних дій, що можуть бути в зв'язку з наданням ними такої допомоги.

Недоторканність життя, здоров'я, житла й інших соціальних цінностей громадян, які сприяють органам, що здійснюють ОРД, і членів їхніх сімей забезпечується, насамперед, суворою конфіденційністю відносин даних громадян із цими органами, а також беззастережного виконання принципу конспірації при під-

готовці і проведенні оперативно-розшукових заходів. Тому з метою попередження протиправних посягань на громадян, які сприяють органам, що здійснюють ОРД, і членів їхніх сімей ці органи повинні створювати необхідні умови, що надійно забезпечували б негласний характер співробітництва.

Громадянам необхідно детально роз'яснити характер і зміст вирішуваних за їхньою допомогою оперативно-розшукових завдань, їх роль і лінію поведінки при проведенні оперативно-розшукових заходів, варіанти можливої поведінки тощо. При необхідності їм мають бути надані також умови для здобуття спеціальної фахової підготовки або набуття потрібних практичних навичок. Таким громадянам з метою конспірації можуть бути надані для використання документи, що зашифровують особу.

Органи, що здійснюють ОРД, повинні постійно аналізувати стан безпеки громадян, що безпосередньо надають допомогу на негласній основі. При отриманні даних, що дають підставу припускати реальну загрозу життю, здоров'ю, майну таких громадян, а також членів їхніх сімей або близьких, органи, що здійснюють ОРД, зобов'язані вжити діючих і ефективних заходів щодо запобігання протиправних дій. Якщо ж такі дії вчинені, то органи, що здійснюють ОРД, зобов'язані сприяти встановленню винних і притягненню їх до відповідальності. Це може бути досягнуте шляхом вжиття необхідних оперативно-розшукових, кримінально-процесуальних та інших заходів.

Відомості про осіб, які сприяють на негласній основі органам у здійсненні ОРД, є державною таємницею, яка охороняється законодавством: Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», Законом України «Про державну таємницю», КК України та ін.

Розголошення відомостей про осіб, які сприяють органам, що здійснюють ОРД, неприпустимо при використанні результатів оперативно-розшукової діяльності (див. коментар до ст. 10 коментованого Закону).

Оперативно-службові матеріали, що містять відомості, отримані за допомогою громадян, зазначених у коментованій статті, не можуть бути присдані до кримінальної справи.

Посадові особи органів, що здійснюють ОРД, і громадяни, які безпосередньо співробітничать на негласній основі, а також всі інші посадові особи, яким відомі такі факти, зобов'язані зберігати їх у таємниці. У разі порушення ними норм чинного закону вони несуть кримінальну, адміністративну, цивільно-правову або дисциплінарну відповідальність.

Факт надання громадянином на конфіденційній основі допомоги органу, що здійснює ОРД, може піддаватися гласності тільки за наявності на те його згоди (в письмовому вигляді).

Зокрема, при розслідуванні й судовому розгляді кримінальної справи про злочин, вчинений особою при наданні негласного сприяння, обставини таємного співробітництва можуть бути відбиті в матеріалах справи і використані у встановленому законом порядку. Проте й у цій ситуації коло інформованих про участь особи в оперативно-розшуковій діяльності буде обмежене. Оскільки в кримінальній справі міститимуться відомості, що становлять державну таємницю, то вона має бути розглянута в закритому судовому засіданні.

Якщо особа з числа членів злочинного угруповання, перебуваючи у його складі, вчинила протиправне діяння, що не спричинило тяжких наслідків, залучається до співробітництва органом, що здійснює ОРД, і активно сприяє розкриттю злочинів, вона звільняється від кримінальної відповідальності повністю або частково.

Сприяння в розкритті злочину виявляється в прагненні особи, яка вчинила злочин, допомогти правоохоронним органам у виявленні всіх обставин його вчинення, пошуку доказів злочинної діяльності, встановленні осіб, причетних до цього, місць перебування засобів і знарядь вчинення злочину, а також грошових цінностей, інших матеріальних благ або прав на них.

2. СПІВРОБІТНИЦТВО ОСОБИ З ОПЕРАТИВНИМ ПІДРОЗДІЛОМ

Співробітництво громадян з органами, що здійснюють ОРД за угодою, як правило, є їх основним родом занять. Тому період такого співробітництва включається у трудовий стаж відповідних громадян. При цьому їм може встановлюватися пільгове обчислення трудового стажу.

Громадяни, які співробітничать з органами, що здійснюють ОРД, мають також право на пенсійне забезпечення. Проте їм забезпечується пенсія не військових, а осіб цивільного персоналу. Порядок такого пенсійного забезпечення визначається законодавством про державні пенсії.

Оформлення трудового стажу і пенсій не повинно призводити до розголошення відомостей про осіб, що співробітничали з органами, які здійснюють ОРД на основі угоди. Порядок підготовки й оформлення необхідних для органів соціального забезпечення документів визначається підзаконними актами.

Якщо особи сприяють державним органам, що здійснюють ОРД, на основі угоди, то держава зобов'язана гарантувати виконання зобов'язань, передбачених угодою. У випадку невиконання таких зобов'язань особи вправі за власною ініціативою розірвати угоду.

Частина 2 коментованої статті передбачає соціальне забезпечення громадян, які співробітничать за угодою з органами, що здійснюють ОРД, та одержали інвалідність, тобто стійкий розлад функцій організму, що призводить до повної або значної втрати фахової працездатності чи істотних ускладнень у житті.

Варто враховувати, що за своїм змістом право на соціальне забезпечення таких осіб містить у собі не тільки право на отримання грошової винагороди, а й право на соціальне обслуговування, покликане задовольнити особливі потреби людей, зумовлені розладом здоров'я (допомога у веденні домашнього господарства, забезпечення спеціальними засобами пересування, утримання в будинках-інтернатах тощо).

Крім інвалідності, громадяни, які співробітничать за угодою з органами, що здійснюють ОРД, у

зв'язку з їхньою участю в проведенні оперативно-розшукових заходів можуть одержати травму і через неї порушення стану здоров'я, що спричиняє тимчасову втрату працездатності, тобто необхідність припинення співробітництва за угодою протягом нетривалого періоду. У подібних випадках їм також гарантується соціальне забезпечення.

Одноразова допомога, пенсія, а також допомога або пенсія сім'ї у випадку загибелі особи виплачуються у випадках, коли травма, поранення, каліцтво чи загибель наступали, у зв'язку з участю громадянина в проведенні оперативно-розшукових заходів і між його загибеллю (каліцтвом) існує прямий або непрямий причинно-наслідковий зв'язок, що підтверджується оперативно-службовими документами.

Порядок підготовки й оформлення необхідних документів для отримання допомоги і пенсій визначається підзаконними нормативними актами.

3. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ОСІБ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, тобто у виявленні, попередженні, припиненні, розкритті або розслідуванні злочинів, а також судовому розгляді кримінальних справ, — це здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя (див. ст. 1 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»).

Заходами забезпечення безпеки є:

- ◆ особиста охорона, охорона житла і майна;
- ◆ видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку;
- ◆ використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження;

- ◆ заміна документів та зміна зовнішності;
- ◆ зміна місця роботи або навчання;
- ◆ переселення в інше місце проживання;
- ◆ влаштування до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення;
- ◆ забезпечення конфіденційності відомостей про особу;
- ◆ закритий судовий розгляд.

Детальніше про заходи забезпечення безпеки осіб, що надають допомогу у здійсненні оперативно-розшукових заходів, йдеться у статті 12 коментованого Закону.

Спеціальні заходи, спрямовані на забезпечення безпеки осіб, які співробітничать з органами, що здійснюють ОРД, і членів їх сімей (див. ч. 3 ст. 13 коментованого Закону), встановлюються Урядом України. Такі заходи правомірно проводити також із метою забезпечення безпеки осіб, що співробітничать з органами, які здійснюють ОРД, на безконтрактній основі.

Стаття 14. НАГЛЯД ЗА ДОТРИМАННЯМ ЗАКОНІВ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті визначено, що нагляд за дотриманням законів при проведенні оперативно-розшукової діяльності здійснюється Генеральним прокурором України і підпорядкованими йому прокурорами Кримської АР, областей, міст Києва і Севастополя.

Сутність поняття наглядати — пильнувати, слідкувати за ким-, чим-небудь для контролю, забезпечення порядку. Стежити, спостерігати з метою нагляду¹.

Мета статті — визначити предмет прокурорського нагляду за ОРД в межах установлених законодавчими актами в усіх сферах правовідносин, що виникають у правозастосовчій сфері.

Диспозиція статті має бланкетний (відсилочний) характер, у першу чергу, законодавець відсилає нас до Конституції України, в якій сказано про те, що прокуратура здійснює нагляд

¹ Див. Новий тлумачний словник української мови. — Т. 2. — С. 729.

за дотриманням законів органами, які проводять ОРД, дізнання, досудове слідство (див. п. 3. ст. 121 Конституції України, Закон України «Про прокуратуру»).

НАУКОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ СТАТТІ

Нагляд за виконанням законів органами, що здійснюють ОРД, здійснює Генеральний прокурор і уповноважені ним прокурори.

Предметом прокурорського нагляду є беззастережне виконання органами, що здійснюють ОРД, Конституції, Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», інших законів, які містять норми, що відносяться до цієї діяльності (див. коментар до ст. 3), а також наказів і вказівок Генерального прокурора.

Відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» вона певною мірою регламентується нормативними актами органів, що її здійснюють. Це стосується наділення відповідних керівників даних органів повноваженнями на винесення мотивованих постанов про проведення оперативно-розшукових заходів, що обмежують конституційні права громадян, визначення переліку справ оперативного обліку і порядку їх ведення, а також порядку використання результатів ОРД органом дізнання, слідчим або судом. Тому прокурорський нагляд повинен включати беззастережне дотримання органами, що здійснюють ОРД, відомчих нормативних актів. Він повинен сприяти успішному вирішенню завдань і досягненню мети даного виду діяльності.

Згідно зі ст. 29 Закону України «Про прокуратуру» нагляд має своїм завданням сприяти:

- ◆ розкриттю злочинів, захисту особи, її прав, свобод, власності, захисту прав підприємств, установ, організацій від злочинних посягань;
- ◆ виконанню вимог закону про невідворотність відповідальності за вчинений злочин;
- ◆ запобіганню незаконному притягненню особи до кримінальної відповідальності;
- ◆ охороні прав і законних інтересів громадян, які перебувають під слідством;
- ◆ здійсненню заходів щодо запобігання злочинам, усуненню причин і умов, що сприяють їх вчиненню.

У предмет прокурорського нагляду не входять відомості про організацію і тактику, методи й засоби здійснення ОРД. Відомості про впроваджених в організовану злочинну групу осіб, про штатних негласних співробітників, а також про тих, хто надає допомогу на конфіденційній основі, подаються прокурору тільки за їх письмовою згодою.

На підставі аналізу положень ст. 29 Закону України «Про Прокуратуру», а також положень коментованого Закону правомірно виділяти й окремо розглядати найважливіші елементи предмету прокурорського нагляду в галузі ОРД, що має своїм завданням боротьбу зі злочинністю.

Значна частина прокурорського нагляду стосується дотримання прав і свобод людини і громадянина, а також юридичних осіб у ході ОРД. Прокурори зобов'язані за власною ініціативою виявляти порушення органом (посадовою особою), що здійснює ОРД, прав і законних інтересів юридичних і фізичних осіб, а також у зв'язку зі скаргами і заявами, що надходять до них. Засобами прокурорського нагляду прокурори повинні припиняти порушення прав і законних інтересів громадян, підприємств, установ та організацій і вживати заходів притягнення винних до встановленої законом відповідальності.

Прокурор розглядає скарги на дію органу (посадової особи), що здійснює ОРД, які не підвідомчі суду. Такі скарги повинні розглядатися не пізніше місячного терміну. Скарги на порушення конституційних прав громадян Генеральна прокуратура рекомендує розглядати в п'ятиденний термін.

Прокурор дає на скаргу мотивовану відповідь. У випадку відмови в задоволенні скарги громадянину повинні бути пояснені порядок оскарження прийнятого рішення, а також право звернення в суд, якщо воно передбачено законом.

У випадку розгляду скарг судом прокурори беруть участь у судових засіданнях за умови, якщо цього потребують інтереси захисту прав і свобод особи, безпеки суспільства, держави і необхідність такої участі визнана судом.

Режим законності в ОРД багато в чому залежить від суворого дотримання порядку проведення оперативно-розшукових заходів і законності прийнятих при цьому рішень. Прокурори, насамперед, повинні звертати увагу на те, щоб при здійсненні ОРД проводилися тільки ті оперативно-розшукові заходи, перелік яких визначено коментованим Законом. Такий перелік може бути змінений і доповнений лише Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність». Отже, жодна посадова особа органу, що здійснює ОРД, ні в якій формі робити цього не вправі.

Особливо пильну увагу прокурори повинні приділяти загальним правовим підставам проведення оперативно-розшукових заходів. Оскільки такі підстави перелічені в коментованому Законі (див. ст. 6), то правомірним є висновок, що перелік їх також є вичерпним.

Поряд із загальними правовими основами правомірно говорити про фактичні підстави проведення кожного оперативно-розшукового заходу. Такими підставами є інформація, що свідчить про можливість і необхідність проведення конкретного оперативно-розшукового заходу з метою успішного вирішення завдань ОРД. Наприклад, із санкції суду про здійснення негласного огляду помешкання або приміщення, будинку, транспортного засобу необхідно мати у своєму розпорядженні достовірні дані про те, що в помешканні, будинку або в транспортному засобі можуть знаходитися сліди злочинної діяльності, зняття вчинення злочину, інші предмети й документи, які, можливо, мають відношення до злочинної діяльності. Такий підхід повинен застосовуватися до кожного оперативно-розшукового заходу. Вони не повинні здійснюватися, виходячи з якихось абстрактних або інтуїтивних спонукань. Прокурорський нагляд у даному напрямку повинен бути важливою умовою ефективності ОРД.

Істотна сторона прокурорського нагляду — нагляд за правильним й обґрунтованим використанням результатів ОРД. Особливість положень Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» у тому, що вони відображають безпосередній зв'язок двох видів діяльності: оперативно-розшукової і кримінально-про-

цесуальної. Тому для реалізації таких положень необхідні надійні знання відповідних інститутів і норм кримінально-процесуального права, а також положень ОРД. Важливо також враховувати, що ці положення Закону представляють особливу складність і при їхній реалізації. Зокрема, це стосується положення, яке наділяє органи, уповноважені здійснювати ОРД, правом у ході оперативно-розшукових заходів вилучати предмети, матеріали і повідомлення, у випадку виникнення безпосередньої загрози життю і здоров'ю особи, а також державній, військовій, економічній та екологічній безпеці України. Прокурорський нагляд повинен спрямовувати оперативно-розшукову практику на те, що при наявності вказаних ознак, як правило, має бути порушена кримінальна справа, і тоді вилучення документів здійснюватиметься шляхом проведення відповідних слідчих дій.

У такому разі прокурорський нагляд допоможе уникнути однієї істотної складності. Предмети, матеріали і повідомлення, пов'язані зі злочином, є його слідами. Тому вони можуть бути введені в процес доказування в кримінальній справі і стати відповідними доказами. Це можливо й у випадках вилучення при проведенні оперативно-розшукових заходів, коли орган, що здійснює ОРД, направляє такі матеріальні предмети і документи слідчому або до суду, у провадженні яких знаходиться конкретна кримінальна справа. Але складність полягає в тому, що для надання матеріалам статусу відповідних видів доказів необхідно розкрити шлях їх отримання, тобто зміст конкретного оперативно-розшукового заходу. Особи, які його здійснювали, підлягають допиту як свідки. Очевидно, що це не може поєднуватись із розголошенням тієї сторони ОРД, яка складає державну таємницю.

Прокурорський нагляд можливий не тільки у зв'язку з розглядом матеріалів, які надійшли в прокуратуру, інформацією та зверненнями громадян про порушення законів органами, що здійснюють цю діяльність, але й за власною ініціативою уповноважених прокурорів. Без цього прокурорський нагляд за виконанням законів у сфері ОРД носив би епізодичний,

односторонній характер і був би вкрай неефективним. Вимога здійснення систематичного прокурорського нагляду за виконанням законів органами, що здійснюють ОРД, впливає також із відомчих актів Генеральної прокуратури.

Прокурор повинен своєчасно виявляти будь-які порушення прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, допущені при здійсненні ОРД, він також зобов'язаний вживати заходів до відновлення порушених прав й інтересів фізичних і юридичних осіб, відшкодування заподіяної шкоди і за наявності підстав притягувати винних до встановленої законом відповідальності.

Особа, яка вважає, що дії органів, які здійснюють ОРД, призвели до порушення її прав і свобод, має право оскаржити ці дії прокурору. Тому значну частину прокурорського нагляду складає належна перевірка скарг і заяв громадян та посадових осіб на дії органів, що здійснюють ОРД. Прокурори повинні припиняти порушення прав і законних інтересів громадян, підприємств, установ і організацій засобами такого нагляду і вжити заходів по притягненню винних до встановленої законом відповідальності.

У зв'язку зі скаргами громадян, а також за власною ініціативою прокурор у межах своєї компетенції повинен перевіряти законність дій посадових осіб, що здійснюють ОРД, а також осіб, що керують ними.

Уповноважений прокурор у зв'язку з матеріалами, що надійшли в прокуратуру, інформацією та зверненнями громадян про порушення законів при проведенні оперативно-розшукових заходів і законності прийнятих при цьому рішень, за власною ініціативою вправі вимагати від керівника органу, що здійснює ОРД, надання необхідних оперативно-службових матеріалів. Такі матеріали йому повинні бути надані. Виняток складають матеріали, які містять відомості про осіб, впроваджених в організовані злочинні групи, про штатних негласних співробітників органів, що здійснюють ОРД, а також про осіб, які надають допомогу цим органам на конфіденційній основі, а також документи, що зашифру-

ють особу громадянина. Оперативно-службові матеріали з цими відомостями можуть бути подані прокурору тільки з письмової згоди названих осіб.

Керівник органу, який здійснює ОРД, вправі не надавати прокуророві оперативно-службові документи, що стосуються частини цієї діяльності, яка не входить у предмет прокурорського нагляду.

Всі питання, пов'язані з віднесенням тієї або іншої частини оперативно-службових документів до державної таємниці, а також ознайомленням з ними прокурора, вирішує керівник органу, що здійснює ОРД. При цьому він керується Конституцією, коментованим Законом, Законом України «Про державну таємницю», іншими законами, а також відомчими нормативними актами.

Засоби реагування прокурора на порушення законів, допущені в ОРД, залежать від предмету перевірки. Важливим засобом такого реагування може бути подання прокурора про усунення порушень закону, допущених у ході здійснення ОРД. Прокурор вносить подання до органу або посадової особи, в компетенції яких — усунення порушення закону. Не пізніше, ніж у місячний термін, повинні бути прийняті конкретні заходи щодо усунення порушень закону, причин і умов, які сприяли цьому, і про результати повідомлено прокурору в письмовій формі. Прокурор має право опротестовувати накази і вказівки керівників органів, що здійснюють ОРД, які суперечать закону.

За наявності достатніх підстав прокурор може винести мотивовану постанову про порушення кримінальної справи або провадження адміністративного правопорушення, а також вимагати притягнення осіб, які порушили закон, до іншої, встановленої законом відповідальності. При здійсненні нагляду прокурор не вправі вирішувати по суті ніяких питань ОРД або давати вказівки про проведення тих чи інших конкретних оперативно-розшукових заходів.

У зв'язку зі здійсненням перевірки виконання законів органами, що здійснюють ОРД, прокурор порушує наглядові справи. У них можуть міститися скарги, прийняті ним до розгляду, документи, що стали під-

ставою для перевірки оперативно-розшукових заходів, а також по інших питаннях оперативно-розшукової діяльності. Важливо забезпечити таке становище, щоб у наглядних справах знаходилися тільки необхідні матеріали і документи і не було таких, які проведені перевірки не стосуються.

В органах прокуратури повинно бути забезпечене належне діловодство по документах ОРД, які містять таємну інформацію, що виключало б втрату або розголошення цих відомостей.

ПІСЛЯМОВА

Науково-практичний коментар Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» спрямований на вдосконалення професійних знань оперативних працівників, правової культури громадян, що будуватиметься на демократичних принципах діяльності правоохоронних органів.

У коментарі розглянуто та прокоментовано всі статті цього Закону, дано їх юридичне тлумачення з позиції дотримання Конституції, законів та інших нормативних актів, які складають правову основу оперативно-розшукової діяльності. Відповідно до цих законів та нормативно-правових актів головним завданням оперативно-розшукової діяльності є забезпечення безпеки, прав і свобод, у першу чергу, громадян, суспільства та державних інтересів. Отже, інтереси громадянина є найголовнішою цінністю для держави та її правоохоронних органів, які повинні захищатися як гласними заходами, так і негласними оперативно-розшуковими заходами.

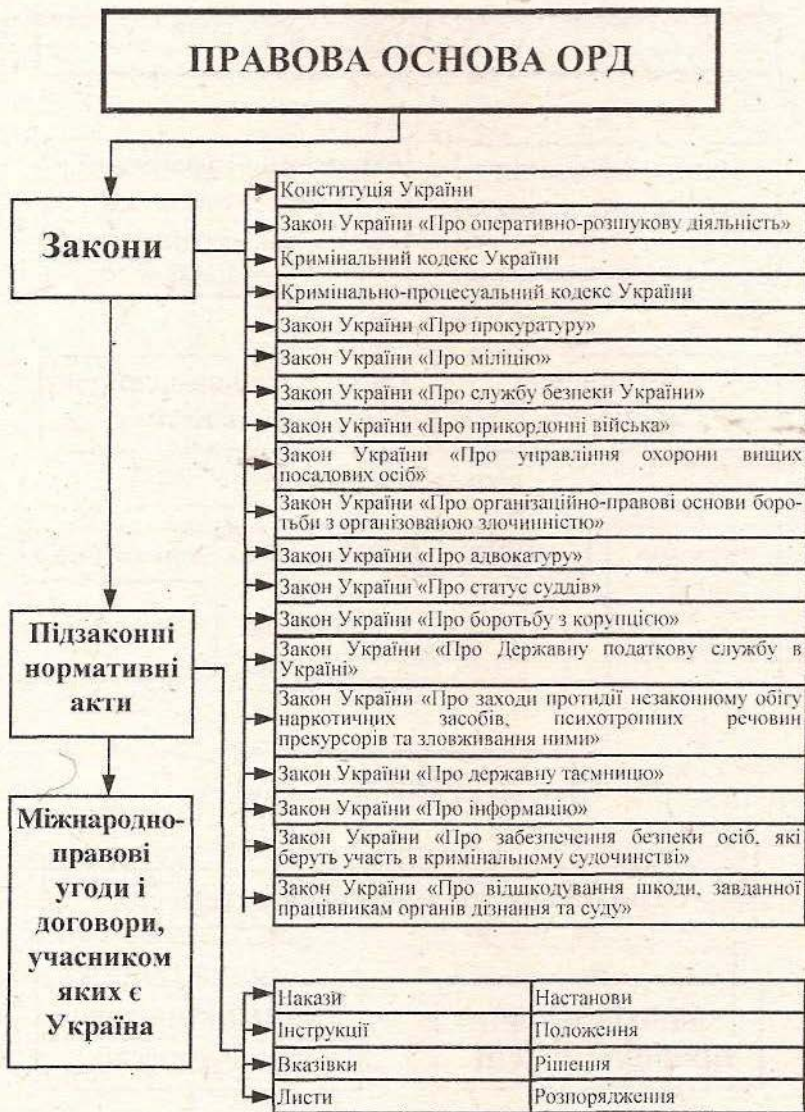
Цьому повинні сприяти без винятку всі державні органи, установи, організації, посадові особи держави та громадяни. При перевірці осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів, оперативні підрозділи повинні точно дотримуватись вимог Конституції, законів України та нормативних актів, які регулюють порядок застосування сил, засобів, методів оперативно-розшукової діяльності. На захисті прав, свобод та законних інтересів громадян стоїть суд, який не тільки застосовує покарання відносно осіб винних у вчиненні злочину, але і дає дозвіл на тимчасові обмеження цих прав при проведенні спеціальних оперативно-розшукових заходів з метою захисту прав інших громадян, інтересів суспільства і держави. І тільки у виключних випадках, передбачених законодавством, оперативним працівникам дозволяється здійснювати оперативно-розшукові заходи без санкції суду з обов'язковим повідомленням прокурора протягом 24 годин.

Таким чином, оперативно-розшукова діяльність знаходиться під наглядом прокуратури, контролем відповідних відомств з метою забезпечення законності та дотримання прав і свобод громадян.

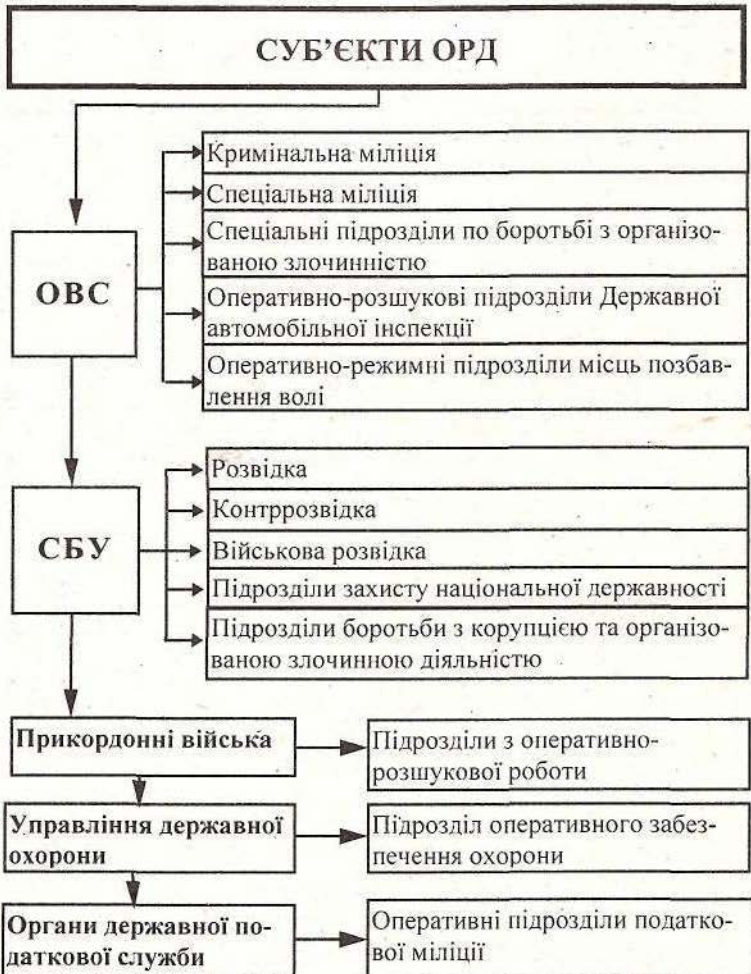

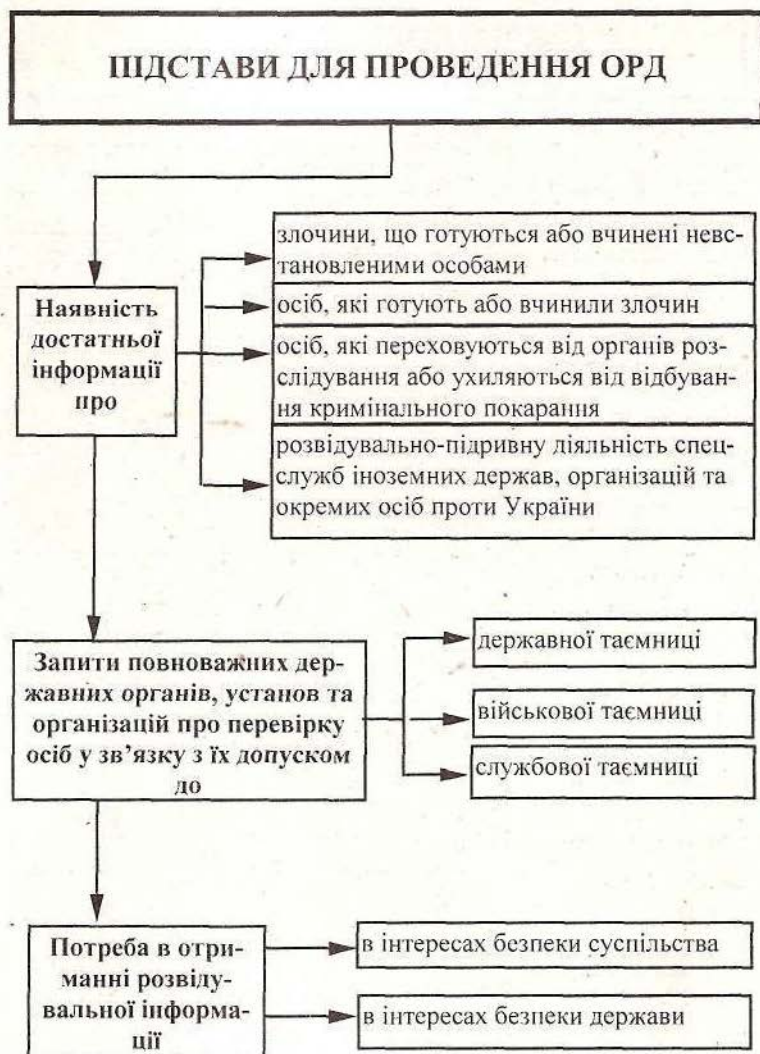

ПРАВА ПІДРОЗДІЛІВ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ОРД

Опитувати громадян за їх згодою, використовувати їх добровільну допомогу.

Проводити контрольні закупки товарів з метою виявлення фактів протиправної діяльності.

Брати участь у перевірці фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій та окремих осіб.

Витребувати, збирати і вивчати документи та дані, що характеризують діяльність підприємств, установ, організацій, а також спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у підготовці та вчиненні злочинів, джерело та розмір їх доходів.

Відвідувати жилі та інші приміщення за згодою їх власника, з'ясувати обставини злочину, збирати відомості про протиправну діяльність.

Негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, чи одержувати розвідувальну інформацію

Отримувати від фізичних та юридичних осіб безкоштовно або за винагороду інформацію про злочини, які готуються або вчинені, та загрозу безпеці суспільства і держави.

Використовувати за згодою адміністрації службові приміщення, транспортні засоби та інше майно підприємств, установ, організацій, а також за згодою осіб — житло, інші приміщення, транспортні засоби і майно, яке їм належить.

Створювати та застосовувати автоматизовані інформаційні системи.

**ГАРАНТІЇ ЗАКОННОСТІ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ
ОПЕРАТИНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

- Обмежене коло суб'єктів, які здійснюють ОРД
- Внутрішньовідомчий контроль за ОРД
- Обмеження строків введення ОРД
- Тимчасовий характер обмеження прав і свобод людини особистості при проведенні ОРЗ
- Співвідношення ОРЗ характеру і ступеню суспільної небезпеки злочинного посягання
- Обов'язкове поновлення матеріальних і моральних збитків особам, причетність яких до протиправних посягань не встановлена
- Нерозголошення відомостей про особисте життя особи, відомостей, розголошення яких може завдати їй шкоди
- Притягнення співробітників оперативних підрозділів до відповідальності за порушення законності при здійсненні ОРД
- Заборона застосування засобів, які пригнічують волю людини
- Особливий порядок застосування технічних засобів при знятті інформації в ході здійснення ОРД
- Санкціонування окремих оперативно-розшукових заходів

ЛИСТ ВЕРХОВОГО СУДУ УКРАЇНИ
№ 16/6 від 19. 11. 1996 р.

Головам Верховного Суду Автономної Республіки Крим, обласних, міжобласного, Київського і Севастопольського міських судів, військових судів регіонів і Військово-морських сил

Про тимчасовий порядок розгляду матеріалів про дачу дозволу на проникнення до житла чи іншого володіння особи, накладення арешту на кореспонденцію і виїмку поштово-телеграфних установ та зняття інформації з каналів зв'язку (телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції)

У зв'язку із запитам про порядок дачі дозволу на проникнення до житла чи до іншого володіння особи (стаття 30 Конституції), накладення арешту на кореспонденцію і виїмку її в поштово-телеграфних установах та зняття інформації з каналів зв'язку (стаття 31 Конституції, стаття 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»). Верховний Суд України звертає увагу судів на таке:

Згідно зі статтею Конституції кожному гарантується недоторканність житла.

Проникнення до житла чи іншого володіння особи може мати місце не інакше, як за вмотивованим рішенням суду.

У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи іншого володіння особи.

Відповідно до статті 31 Конституції України кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинові чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо.

Перехідні положення Конституції на дію статті 30 Конституції в частині дачі дозволу на проникнення до житлового приміщення чи до іншого володіння особи та на дію статті 31 Конституції не поширюються.

Оскільки норми Конституції України є нормами прямої дії, дозвіл на проникнення до житла чи до іншого володіння особи, накладення арешту на кореспонденцію, її виїмку та зняття інформації з каналів зв'язку здійснюється тільки судом. До прийняття

відповідних законів розгляд таких матеріалів має здійснюватися судом відповідно до норм законодавства про оперативно-розшукову діяльність, боротьбу з корупцією, організованою злочинністю в частині, що не суперечить Конституції України, та з обов'язковим дотриманням таємниці інформації, що знаходиться в матеріалах оперативно-розшукової або кримінальної справи.

При цьому слід мати на увазі:

1. За поданням відповідного органу, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, лізнання чи досудове слідство, розгляд матеріалів здійснюється невідкладно Верховним Судом, обласними та прирівняними до них судами в порядку, що визначається керівництвом цих судів.

2. Для розгляду подання суддя може витребувати від відповідного органу для ознайомлення матеріали, якими обґрунтовується необхідність обмеження конституційних прав особи.

3. Розглянувши подання суддя виносить постанову про:

а) дачу дозволу на проникнення до житла чи до іншого володіння особи, накладення арешту на кореспонденцію, її виїмку в поштово-телеграфних установах чи зняття інформації з каналів зв'язку — телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. В постанові зазначається термін дії дозволу.

б) відмову в застосуванні таких заходів.

4. Рішення обласного та прирівняного до нього суду про відмову в застосуванні заходів може бути переглянуте Верховним Судом України, рішення якого є остаточним.

5. Постановою судді, який дав дозвіл на застосування заходів, може бути продовжено термін його дії.

6. Скасування застосованих заходів здійснюється відповідним органом або судом у разі, коли необхідність цього заходу відпала.

7. Дані, одержані в результаті застосування зазначених заходів, долучаються до справи лише у разі, коли визнані доказами у справі. В такому разі до справи долучається і копія постанови судді про застосування заходів.

8. Матеріали провадження (оригінали подання і постанови судді) зберігаються у відповідному суді за правилами таємного діловодства.

9. Лист Верховного Суду України 5-бн 122 від 1 жовтня 1996 року з цього питання відкликається.

Голова
Верховного Суду України

В. Ф. Бойко

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ*

Агент — негласний працівник оперативно-розшукового підрозділу або особа, яка залучається до виконання завдань ОРД; може виконувати завдання розвідки, контррозвідки, боротьби зі злочинністю тощо.

Адвокат — особа, яка надає фізичним і юридичним особам різні види юридичної допомоги, передбачені законодавством.

Адвокатура — добровільне професійне об'єднання юристів, покликане сприяти захистові прав і свобод громадян певної країни, іноземних громадян, осіб без громадянства та юридичних осіб, представляти їхні інтереси, надавати їм юридичну допомогу (див. Закон України «Про адвокатуру»).

Адміністративна відповідальність — вид юридичної відповідальності громадян і службових осіб за вчинені ними адміністративні правопорушення.

Адміністративне затримання — захід адміністративно-правового припинення і забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Адміністративне правопорушення — адміністративний проступок — протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, що посягає на охоронювані законом суспільні відносини і за яку законодавством передбачено адміністративну від-

---

* Упорядковано за виданням: Юридичний словник-довідник: За ред. Ю. С. Шемшученка. — К.: Феміна, 1996. — 696 с.

повідальність (див. Кодекс України про адміністративні правопорушення).

Адміністративний арешт — захід адміністративного стягнення. Відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення адміністративний арешт застосовується лише у виняткових випадках за окремі види адміністративних правопорушень (дрібне хуліганство, неповага до суду та ін.). Адміністративний арешт призначається районним (міським) народним судом (народним суддею)

Адміністративний нагляд — захід адміністративного примусу, що має запобіжний, припиняючий вплив у сфері забезпечення громадського порядку. Адміністративний нагляд здійснюють переважно органи внутрішніх справ, інспекції та відомства.

Адміністративний процес — у широкому розумінні — порядок здійснення виконавчої та розпорядчої діяльності суб'єктів державного управління, що регулюється як правовими нормами, так і організаційними правилами, звичаями, традиціями.

Алібі — перебування певної особи в момент скоєння злочину в іншому місті як доказ фізичної непричетності її до злочину.

Арешт — у кримінальному процесі — запобіжний захід, який полягає у взятті під варту підозрюваного, обвинуваченого або підсудного з метою запобігання можливому ухиленню їх від слідства і суду, перешкоджанню встановленню істини у справі або зайняттю злочинною діяльністю, а також забезпечення виконання вироку.

Безвісна відсутність — встановлений у судовому порядку факт тривалої відсутності громадянина в місті його постійного проживання, коли місцезнаходження його невідоме.

Взяття під варту — запобіжний захід щодо обвинуваченого, підсудного, підозрюваного у скоєнні злочину, за який може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі, та засудженого, вирок щодо якого не набрав законної сили.

Віймка — процесуальна дія, яка полягає у вилученні в громадян або з відповідних установ певних предметів чи документів, які мають значення для кримінальної справи.

Вица — психічне ставлення правопорушника до своїх дій або до бездіяльності та їхніх наслідків у формі умислу чи необережності.

Вирок — акт у кримінальному судочинстві, в якому викладено рішення суду щодо винності, покарання та інших питань, пов'язаних з визнанням винності або невинності підсудного.

Галузь права — система юридичних норм, які регулюють певну сферу суспільних відносин специфічними методами правового регулювання.

Групова злочинність — різновид злочинності, для якого характерним є те, що злочинний результат досягається дією не однієї особи (як при так званій індивідуальній злочинності), а групи осіб.

Державний захист — це система особливих заходів державного захисту працівників суду і правоохоронних органів від перешкоджання виконанню покладених на них законом обов'язків і здійсненню наданих прав, а так само від посягань на життя, здоров'я, житло і майно зазначених осіб та їх близьких родичів у зв'язку із службовою діяльністю цих працівників.

Державна таємниця — вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, зовнішніх відносин, державної безпеки і охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди життєво важливим інтересам України і які визнані у порядку, встановленому Законом України «Про державну таємницю», державною таємницею та підлягають охороні з боку держави.

Дізнання — одна з форм попереднього розслідування, яка являє собою процесуальну діяльність спеціально уповноважених на те законом органів, пов'язану із збиранням, перевіркою і оцінкою доказів з метою всебічного, повного й об'єктивного

встановлення події злочину, осіб, винних у скоєнні злочину, та інших обставин, які мають значення для правильного вирішення кримінальної справи.

Докази в кримінальній справі — фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку орган дізнання, слідчий і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

Доказування — це діяльність суб'єктів кримінального процесу із встановлення обставин вчинення злочину, участі в ньому конкретних осіб, їх вини.

Документ — передбачена законом матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації шляхом фіксації її на папері, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці або на іншому носії.

Допит — урегульована процесуальним законодавством слідча і судова дія, під час якої свідок, потерпілий, підозрюваний, обвинувачений або підсудний дають показання, які фіксуються в протоколі допиту або в протоколі судового засідання, а в разі необхідності у звуко- або відеозапису.

Експерт — особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, якій слідчим органом, суддею чи судом доручено провести експертизу і за її результатами подати висновок.

Законність — правовий режим у державі, за якого діяльність усіх державних органів, юридичних і фізичних осіб здійснюється відповідно до вимог закону.

Законодавство — сукупність законів та інших правових актів держави, що забезпечують правове регулювання суспільних відносин на її території.

Засекречування інформації — встановлення обмеження доступу до інформації наданням відповідному документу, виробу або іншому матеріальному носію інформації грифа секретності.

Затримання підозрюваного — захід кримінально-процесуального примусу, який полягає в короточасному затриманні без санкції прокурора особи, підозрюваної у скоєнні злочину, за який може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі, з метою з'ясування причетності затриманого до злочину і вирішення питання про застосування до нього запобіжного заходу у вигляді утримання під ватрою.

Злочин — передбачене кримінальним законодавством суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), що посягає на суспільний лад, політичну й економічну системи, власність, особу, політичні, трудові та інші права і свободи громадян, а так само інше передбачене кримінальним законодавством суспільно небезпечне діяння, яке посягає на правопорядок.

Інформація — це документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі.

Карний розшук — проведення оперативно-розшукових та інших передбачених законодавством заходів з метою виявлення злочинів та осіб, що скоїли їх, а також розшук злочинців, які переховуються від слідства та суду.

Коментар — тлумачення певного тексту або книги з поясненням окремих місць, термінів та виразів.

Конфіскація — примусове безоплатне вилучення в державну власність всього або частини майна, що є приватною власністю особи, як санкція за скоєне правопорушення (злочин, адміністративний проступок та ін.).

Корупція — діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг.

Кримінальне право — галузь права, що являє собою сукупність юридичних норм про злочинність і карність діянь.

Кримінальний процес — поняття, яке вживається в чотирьох значеннях: 1) діяльність певних органів і осіб; 2) галузь права; 3) правова наука; 4) навчальна дисципліна.

Кримінальний кодекс України — єдиний законодавчий акт, в якому систематизовано кримінально-правові норми.

Криминологія — наука про злочинність, яка вивчає властивості людей та особливості середовища їхнього проживання для того, щоб знайти відповіді на питання: «чому скоєнно злочини?» і «як боротися із злочинністю?».

Матеріальна відповідальність працівника — виконання ним обов'язку відшкодувати в установленому законом порядку і розмірі шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації.

Механізм правового регулювання — система юридичних засобів, за допомогою яких здійснюється правовий вплив на суспільні відносини.

Міліція — державний озброєний орган виконавчої влади, який захищає життя, здоров'я, права і свободи громадян, власність, природне середовище, інтереси суспільства і держави від протиправних посягань.

Моральна шкода — фізичні і моральні страждання, заподіяні фізичній особі або організації протиправними діями іншої особи.

Недоторканність житла — один із принципів конституційного права громадян, за яким забороняється входити без дозволу в житлове приміщення проти волі осіб, які проживають в ньому, проводити обшук, огляд майна без рішення суду.

Недоторканність особи — один із принципів конституційного права громадян, за яким ніхто не може бути заарештований інакше як на підставі судового рішення або з санкції прокурора.

Неосудність — властивість, що виключає осудність особи.

Обвинувачений — особа, щодо якої на підставі достатності доказів про скоєння нею злочину в установленому законом порядку винесена постанова про притягнення до участі в справі як обвинуваченого.

Обшук — слідча дія, яка полягає в примусовому обстеженні приміщення та інших місць або окремих осіб з метою відшукати й виділити знаряддя злочину, речі й цінності, здобуті злочинним шляхом, а також інші предмети і документи, що мають значення для справи.

Огляд — у кримінальному процесі процесуальна дія, яка полягає в обстеженні різних об'єктів з метою виявлення доказів, з'ясування обстановки скоєння злочину, а також інших обставин, що мають значення для справи.

Оголошення розшуку — в кримінальному процесі дія щодо обвинуваченого або підсудного, коли місцеперебування цих осіб не встановлено.

Оперативно-розшукова діяльність — система гласних і негласних пошукових, розвідувальних і контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів.

Організована злочинність — сукупність злочинів, що вчиняються у зв'язку зі створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань.

Очна ставка — одночасний допит віч-на-віч двох раніше порізно допитаних у кримінальній справі осіб, у показаннях яких є істотні суперечності.

Підозрюваний — особа, затримана за підозрою у скоєнні злочину, або особа, до якої застосовано запобіжний захід до винесення постанови про притягнення її як обвинуваченого.

Підписка про невийзд — один із запобіжних заходів, що полягає у взятті в підозрюваного або обвинуваченого письмового зобов'язання не відлучатися з місця постійного проживання або з місця тимчасового перебування без дозволу особи, яка проводить дізнання, слідчого, прокурора або суду, а також з'являтися за їхнім викликом.

Підстава кримінальної відповідальності — вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить усі ознаки злочину, передбаченого кримінальним законом.

Підсудний — обвинувачений, якого за наявності достатніх підстав для розгляду кримінальної справи в судовому засіданні постановою судді або ухвалою розпорядчого засідання суду віддано до суду (ст. ст. 43, 237 КПК).

Повістка — письмове офіційне повідомлення про виклик особи до суду або до слідчого (органу дізнання) чи прокурора.

Подія — один із видів юридичних фактів, з якими закон пов'язує виникнення правовідношень.

Поняті — сторонні особи, яких запрошують працівники органів дізнання або попереднього слідства бути присутніми при проведенні обшуку, виїмки, огляду, пред'явленні осіб і предметів для впізнання, відтворенні обстановки і обставин події (слідчий експеримент), опису майна.

Попереднє слідство — основна форма попереднього розслідування, яка являє собою врегульовану нормами кримінально-процесуального закону діяльність слідчого, пов'язану із збиранням, перевіркою та оцінкою доказів з метою всебічного, повного і об'єктивного встановлення події злочину, винності конкретних осіб у скоєнні злочину та інших обставин, які мають значення для правильного вирішення кримінальної справи.

Попереднє ув'язнення — запобіжний захід щодо обвинуваченого, підсудного, підозрюваного у вчиненні злочину, за який може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі, та засудженого, вирок щодо якого не набрав законної сили.

Порушення кримінальної справи — перша, початкова стадія кримінального процесу.

Посада — визначена структурою і штатним розписом первинна структурна одиниця державного органу та його апарату, на яку покладено встановлене нормативними актами коло службових повноважень.

Потерпілий — особа, якій злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду.

Право — система встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил (норм) поведінки, які вира-

жають волю домінуючої в суспільстві частини населення, спрямовані на врегулювання суспільних відносин відповідно до цієї волі і дотримання яких забезпечується цілеспрямованою діяльністю держави.

Право власності — сукупність правових норм, які закріплюють, регулюють і охороняють належність матеріальних благ

Правоохоронні органи — органи, які наділені державою компетенцією щодо охорони громадських відносин, урегульованих правом. До них належать суди, прокуратура, органи внутрішніх справ (міліція), Служба безпеки, митні органи, органи охорони державного кордону, державної податкової служби, органи і установи виконання покарань, державної контрольно-ревізійної служби, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовчі або правоохоронні функції.

Правопорушення — винне протиправне діяння, що чинить шкоду іншим особам та суспільству і передбачає юридичну відповідальність.

Презумпція невинності — принцип кримінального процесу, згідно з яким підозрюваний, обвинувачений, підсудний вважається невинним, поки його винність у скоєнні злочину не буде доведена в передбаченому законом порядку і визнана вирок суду, що набрав законної сили.

Привід — у кримінальному процесі примусове приведення до органів дізнання, слідчого, прокурора або до суду підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, свідка, потерпілого, які не з'явилися без поважних причин за викликом у призначений строк.

Санкція — дозвіл прокурора на проведення певних передбачених законом слідчих і оперативно-розшукових дій.

Свідок — особа, про яку є дані, що їй відомі фактичні обставини, які належать до справи про адміністративне правопорушення, цивільної чи кримінальної справи.

Склад злочину — сукупність установлених кримінальним законом об'єктивних і суб'єктивних ознак, які характеризують певне суспільно небезпечне діяння як злочин.

Суб'єкт права — особа, здатна згідно із законом мати і здійснювати права та обов'язки.

Суддя — посадова особа, наділена у конституційному порядку повноваженнями здійснювати правосуддя та виконувати обов'язки на професійній основі в суді.

Ухвала суду — документ, яким оформляються: у кримінальному процесі всі рішення, крім *вироку*, суду першої інстанції, а також судової колегії в кримінальних справах і військової колегії Верховного Суду України; в цивільному і арбітражному процесі, на відміну від *рішення*, в ухвалі суду вирішуються лише окремі питання, що поставлені перед судом в заявах і клопотаннях осіб, які беруть участь у справі, або виникли самостійно в перебігу порушення, розвитку і закриття провадження у справі; ухвала суду виноситься також касаційною інстанцією та судовою колегією і цивільних справах Верховного Суду України в стадії виконання судових рішень.

Цивільне право — система нормативних актів, які регулюють майнові і особисті немайнові відносини.

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

В

- взаємодія з населенням — 90
- з органами влади та управління — 90
- відвідування приміщень за згодою власників — 134
- відповідальність працівників оперативного підрозділу — 197
- візуальне спостереження — 138
- види оперативно-розшукової діяльності — 30, 31
- виконання доручень — 117
- запитів — 118
- використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності — 160
- виробування, збирання і вивчення окремих документів і даних — 132
- виявлення і розкриття злочину — 16-18
- внутрішньо-відомчий контроль — 151

Г

- галузеві принципи оперативно-розшукової діяльності — 89-99
- гласні і негласні штатні працівники — 139
- оперативно-розшукові заходи — 35-36
- гарантії законності — 144
- гарантії правового і соціального захисту — 189

Д

- доручення слідчого — 24-25

З

- забезпечення безпеки окремих категорій осіб — 123-125

- забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві — 206
- безпеки працівників правоохоронних органів — 174
- завдання кримінального судочинства — 27
- оперативно-розшукової діяльності — 11, 15
- запити повноважних державних органів — 114
- застосування засобів фізичного впливу — 143
- захист особи, яка залучається для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності — 201
- зняття інформації з каналів зв'язку — 137

І

- інформування державних органів — 122

К

- конспіративне співробітництво — 140
- конспіративні заходи — 142
- конституційні принципи державотворення — 66
- принципи, щодо яких обмежуються права і свободи людини — 79
- конституційний принцип дотримання прав людини — 73
- — законності
- контроль телеграфно-поштових відправлень — 138
- контрольні закупки товарів — 131
- контррозвідувальні заходи — 40
- конфіденційне співробітництво — 140
- кримінальна міліція — 102
- судочинство — 11, 26

М

- мета оперативно-розшукової діяльності — 31, 33
- міжнародно-правове регулювання оперативно-розшукової діяльності — 63
- механізм поновлення прав і свобод людини — 88

Н

- наявність достатньої інформації — 110-113
- негласне виявлення та фіксація слідів тяжкого злочину — 135
- негласні оперативно-розшукові заходи — 37-38

недоторканність житла — 44
— особи — 74
нерозголошення відомостей про особисте життя особи — 155

О

об'єкти, що підлягають розшуку — 24
об'єктивність і повнота оперативної інформації — 97
обмеження строків ведення оперативно-розшукової діяльності — 152
обов'язкове поновлення моральних і матеріальних збитків — 155
обов'язки підрозділів, які займаються оперативно-розшуковою діяльністю — 115
оперативні заходи — 42
оперативний пошук — 25
оперативно-режимні підрозділи — 104
оперативно-розшукова діяльність — 28-30
оперативно-розшукові підрозділи державної автомобільної інспекції — 103
оперативно-технічні засоби — 43-52
операції по захопленню озброєних злочинців — 134
опитування осіб, за їх згодою — 130
органи внутрішніх справ — 102
— державної податкової служби — 105
основні завдання міліції — 13
особлива категорія розшуку — 21
— порядок застосування технічних засобів — 158
отримання інформації про злочини — 11, 141
— фактичних даних — 166-170

П

підрозділи Служби безпеки України — 104
— які здійснюють оперативно-розшукову діяльність — 100
підстави для проведення оперативно-розшукової діяльності — 106
поєднання гласних і негласних оперативно-розшукових заходів — 91
поняття оперативно-розшукової діяльності — 28
попередження злочину — 18

- пошук — 38
- пошукові заходи — 38-39
- права підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність — 125-128
- особи — 44-45, 47, 50, 55, 58, 73-78, 81-84, 88-89
- правова основа оперативно-розшукової діяльності — 52
- приводи і підстави до порушення кримінальної справи — 163
- прикордонні війська — 105
- принципи законності — 69, 72-84
- оперативно-розшукової діяльності — 65
- припинення злочину — 19
- прокурорський нагляд — 208-215
- проникнення в злочинну групу — 136
- проникнення працівника оперативного підрозділу до злочинного середовища — 156
- протиправна діяльність — 11, 13
- протиправна розвідувально-підривна діяльність — 15*

Р

- регулювання оперативно-розшукової діяльності — 54, 61, 63
- розвідувальна діяльність — 40
- інформація — 114
- розвідувальні заходи — 40
- розвідувально-підривна діяльність — 11
- розшук осіб — 19, 22-23

С

- санкціонування окремих оперативно-розшукових заходів — 159
- система оперативно-розшукової діяльності — 34
- склад злочину — 14
- спеціальна міліція — 102
- спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю — 103
- співробітництво особи з оперативним підрозділом — 204
- сприяння здійсненню оперативно-розшукової діяльності — 176
- суб'єкти оперативно-розшукової діяльності — 35, 105
- супільно небезпечне діяння — 14

Т
тимчасовий характер обмежень оперативно-розшукової діяльності — 152

У
умови здійснення обмежень прав і свобод людини — 85
управління державної охорони — 105
участь у перевірці фінансово-господарської діяльності — 131

Ф
Фактичні дані — 11, 14
Фіксація слідів злочину — 26

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Офіційні видання

1. Конституція України. — К.: Парламентське видавництво, 1999. — 87 с.
2. Цивільний кодекс України // Право України. — 1993. — № 11-12. — С. 1-65.
3. Цивільно-процесуальний кодекс України. — К.: Парламентське видавництво, 1997. — 192 с.
4. Закон України «Про міліцію» від 20. 12. 90 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — №4. — Ст. 20.
5. Закон України «Про прокуратуру» від 05. 11. 91 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — №53. — Ст. 793.
6. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18. 02. 92 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — №22. — Ст. 303.
7. Закон України «Про Службу безпеки України» від 25. 03. 92 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — №27. — Ст. 382.
8. Закон України «Про державний кордон» від 04. 11. 91 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — №2. — Ст. 5.
9. Закон України «Про державну таємницю» від 21. 01. 94 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — №16. — Ст. 93.
10. Закон України «Про інформацію» від 02. 10. 92 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — №48. — Ст. 650.
11. Закон України «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України» від 15. 12. 92 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — №6. — Ст. 35.
12. Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30. 06. 93 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — №35. — Ст. 358.

13. Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23. 12. 93 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — №11. — Ст. 50.

14. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23. 12. 93 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — №11. — Ст. 51.

15. Закон України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів України і Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за посягання на життя, здоров'я і майно судів, працівників правоохоронних органів, осіб, які беруть участь в охороні громадського порядку та громадян» від 02. 10. 96 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — №46. — Ст. 249.

16. Закон України «Про внесення змін і доповнень в Кримінальний та Кримінально-процесуальний кодекси України» від 20. 11. 96 р. // Голос України. — 1996. №243-244.

Наукові та науково-практичні видання

1. *Бажанов М. И.* Уголовное право Украины. Общая часть. — Днепропетровск, 1992. — 167 с.

2. *Колодій А. М.* Принципи права України: Монографія. — К.: Юрінком Інтер, 1998. — 208 с.

3. *Матишевський П. С.* Кримінальне право України. Загальна частина. — К.: Юрінком Інтер, 1997. — 208 с.

4. Науково-практичний коментар до Закону України «Про міліцію». — К.: УАВС, 1996. — 214 с.

5. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. — К.: Юрінком Інтер, 1994. — 797 с.

6. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. - К.: Юрінком Інтер, 1997. — 624.

ЗМІСТ

Передмова	3
Стаття 1. ЗАВДАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	8
НАУКОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ СТАТТІ	9
1. ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ МЛПЦІ	9
2. ПРОТИПРАВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОКРЕМИХ ОСІВ ТА ГРУП	10
3. ПРОТИПРАВНА РОЗВІДУВАЛЬНО-ПІДРИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ	11
4. ЗАВДАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	11
5. ДОРУЧЕННЯ СЛІДЧОГО	19
6. ОПЕРАТИВНИЙ ПОШУК	19
7. ФІКСАЦІЯ СЛІДІВ ЗЛОЧИНУ	20
8. КРИМІНАЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО	20
Стаття 2. ПОНЯТТЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	22
НАУКОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ СТАТТІ	22
1. СИСТЕМА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	26
Стаття 3. ПРАВОВА ОСНОВА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	41
НАУКОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ СТАТТІ	42
1. ЗАКони що регулюють ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ.....	43
2. ПІДЗАКОННІ АКТИ, що регулюють ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ.....	48

3. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	50
Стаття 4. ПРИНЦИПИ ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	52
НАУКОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ СТАТТІ	52
1. КОНСТИТУЦІЙНІ ПРИНЦИПИ ДЕРЖИВОТВОРЕННЯ (ЗАГАЛЬНО-ПРАВОВІ ПРИНЦИПИ ПРАВА)	52
Стаття 5. ПІДРОЗДІЛИ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ	79
НАУКОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ СТАТТІ	80
1. ОРГАНИ ВНУТРІШНІХ СПРАВ	80
2. ПІДРОЗДІЛИ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	82
3. ПРИКОРДОННІ ВІЙСЬКА	83
4. УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЇ ОХОРОНИ	83
5. ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ СЛУЖБИ	83
Стаття 6. ПІДСТАВИ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	84
НАУКОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ СТАТТІ	85
1 НАЯВНІСТЬ ДОСТАТНЬОЇ ІНФОРМАЦІЇ	88
2. ЗАПИТИ ПОВНОВАЖНИХ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ, УСТАНОВ ТА ОРГАНІЗАЦІЙ ПРО ПЕРЕВІРКУ ОСІБ	91
3. РОЗВІДУВАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ	91
Стаття 7. ОБОВ'ЯЗКИ ПІДРОЗДІЛІВ, ЯКІ ЗДІЙС- НЮЮТЬ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ.....	91
НАУКОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ СТАТТІ	92
1. ВИКОНАННЯ ДОРУЧЕНЬ	93
2. ВИКОНАННЯ ЗАПИТІВ	94
3. СВОЄЧАСНЕ ІНФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ...	97
4. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ОСІБ.....	98.
Стаття 8. ПРАВА ПІДРОЗДІЛІВ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ.....	99
НАУКОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ СТАТТІ	102

1. ОПИТУВАННЯ ОСІБ ЗА ЇХ ЗГОДОЮ. ВИКОРИСТАННЯ ДОБРОВІЛЬНОЇ ДОПОМОГИ	103
2. КОНТРОЛЬНІ ЗАКУПКИ ТОВАРІВ	104
3. УЧАСТЬ У ПЕРЕВІРЦІ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	104
4. ВИТРЕБУВАННЯ, ЗБИРАННЯ Й ВИВЧЕННЯ НЕОБХІДНИХ ДОКУМЕНТІВ І ДАНИХ	105
5. ОПЕРАЦІЇ ПО ЗАХОПЛЕННЮ ОЗБРОСНИХ ЗЛОЧИНЦІВ, ПРИПИНЕННЮ ТЯЖКИХ ЗЛОЧИНІВ	106
6. ВІДВІДУВАННЯ ПРИМІЩЕНЬ ЗА ЗГОДОЮ ВЛАСНИКІВ, ЗБИРАННЯ ВІДОМОСТЕЙ ПРО ПРОТИПРАВНУ ДІЯЛЬНІСТЬ	107
7. НЕГЛАСНЕ ВИЯВЛЕННЯ ТА ФІКСУВАННЯ СЛІДІВ ТЯЖКОГО ЗЛОЧИНУ	107
8. ПРОНИКНЕННЯ В ЗЛОЧИННУ ГРУПУ	108
9. ЗНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ З КАНАЛІВ ЗВ'ЯЗКУ	109
10. КОНТРОЛЬ ТЕЛЕГРАФНО-ІНШТОВИХ ВІДПРАВЛЕНЬ	109
11. ВІЗУАЛЬНЕ СПОСТЕРЕЖЕННЯ В ГРОМАДСЬКИХ МІСЦЯХ.....	110
12. ГЛАСНІ І НЕГЛАСНІ ШТАТНІ ПРАЦІВНИКИ.	110
13. КОНФІДЕНЦІЙНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО	111
14. ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ЗЛОЧИНИ	112
15. ВИКОРИСТАННЯ ПРИМІЩЕНЬ, ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ, ТА ІНШОГО МАЙНА	112
16. КОНСПІРАТИВНІ ЗАХОДИ	113
17. СТВОРЕННЯ І ЗАСТОСОВУВАННЯ АВТОМАТИ- ЗОВАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ	114
18. ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ ФІЗИЧНОГО ВПЛИВУ, СПЕЦЗАСОБІВ ТА ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ.	114

Стаття 9. ГАРАНТІЇ ЗАКОННОСТІ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	115
НАУКОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ СТАТТІ	118
1. СУБ'ЄКТИ, ЩО ЗДІЙСНЮЮТЬ ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ	119
2. ВНУТРІШНЬОВІДОМЧИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ	120
3. ОБМЕЖЕННЯ СТРОКІВ ВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	121
4. ТИМЧАСОВИЙ ХАРАКТЕР ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ОСОБИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ	121
5. ВІДПОВІДНІСТЬ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ ХАРАКТЕРУ І СТУПЕНЮ СУСПІЛЬНОЇ НЕБЕЗПЕКИ ЗЛОЧИННОГО ПОСЯГАННЯ	122
6. ОБОВ'ЯЗКОВЕ ПОНОВЛЕННЯ МОРАЛЬНИХ І МАТЕРІАЛЬНИХ ЗБИТКІВ	123
7. НЕРОЗГОЛОШЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ПРО ОСОБИСТЕ ЖИТТЯ ОСОБИ	123
8. ПРИТЯГНЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОННОСТІ	124
9. ЗАБОРОНА ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ, ЯКІ ПРИГ- НІЧУЮТЬ ВОЛЮ ЛЮДИНИ.....	125
10. ОСОБЛИВИЙ ПОРЯДОК ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ	125
11. САНКЦІОНУВАННЯ ОКРЕМИХ ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ	126
Стаття 10. ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	127
НАУКОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ СТАТТІ	128
1. ПРИВОДИ ТА ПІДСТАВИ ДЛЯ ПОРУШЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ АБО ПРОВЕДЕННЯ НЕВІДКЛАДНИХ СЛІДЧИХ ДІЙ	130
2. ОТРИМАННЯ ФАКТИЧНИХ ДАНИХ, ЯКІ МОЖУТЬ БУТИ ДОКАЗАМИ У КРИМІНАЛЬНІЙ СПРАВІ.	132
3. ПОПЕРЕДЖЕННЯ, ПРИПИНЕННЯ І РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. РОЗВІДУВАЛЬНО-ПІДРИВНИХ ПОСЯГАНЬ ПРОТИ УКРАЇНИ. РОЗШУК ЗЛОЧИНЦІВ ТА ОСІБ. ЯКІ БЕЗВІСНО ЗНИКЛИ	137

4. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПРАЦІВНИКІВ СУДУ І ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ТА ОСІБ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	139
5. ВЗАЄМНЕ ІНФОРМУВАННЯ	139
6. ІНФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ВІДПОВІДНО ДО ЇХ КОМПЕТЕНЦІЇ.	140
Стаття 11. СПРИЯННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	140
НАУКОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ СТАТТІ	141
1. СПІВРОБІТНИЦТВО ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ З ДЕРЖАВНИМИ ОРГАНАМИ ТА ПРИВАТНИМИ ОСОБАМИ	142
Стаття 12. СОЦІАЛЬНИЙ І ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАЦІВНИКІВ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ	148
НАУКОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ СТАТТІ	149
1. ГАРАНТІЇ ПРАВОВОГО І СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПРАЦІВНИКІВ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ	151
2. ДОДАТКОВІ ПІЛЬГИ ПРАЦІВНИКАМ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ	154
3. СПЕЦІАЛЬНІ ЗАХОДИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПРАЦІВНИКА ТА ЙОГО БЛИЗЬКИХ РОДИЧІВ	156
4. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКА ОПЕРАТИВНОГО ПІДРОЗДІЛУ	157
Стаття 13. СОЦІАЛЬНИЙ І ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ОСОБИ, ЯКА ЗАЛУЧАЄТЬСЯ ДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	158
НАУКОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ СТАТТІ.....	159
1. ЗАХИСТ ОСОБИ, ЯКА ЗАЛУЧАЄТЬСЯ ДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	160
2. СПІВРОБІТНИЦТВО ОСОБИ З ОПЕРАТИВНИМ ПІДРОЗДІЛОМ	163
3. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ОСІБ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	164
Стаття 14. НАГЛЯД ЗА ДОТРИМАННЯМ ЗАКОНІВ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	165

НАУКОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ СТАТТІ	166
ПІСЛЯМОВА	173
Додаток 1	174
Додаток 2	175
Додаток 3	176
Додаток 4	177
Додаток 5.....	178
Додаток 6.	179
Додаток 7	180
Додаток 8	181
Додаток 9	182
Додаток 10	183
СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ	185
ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК	195
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	200

НАУКОВО-ПРАКТИЧНЕ ВИДАННЯ

СЕРВЕЦЬКИЙ ІВАН ВАСИЛЬОВИЧ

**Науково-практичний коментар
Закону України
«Про оперативно-розшукову діяльність»**

Редактор *Є. В. Мохнач-Галицька*
Художнє оформлення *В. І. Гармаш*
Коректор *Н. М. Жолкевська*

Оригінал-макет та фотоформи виготовлено
у Парламентському видавництві

Підписано до друку
Формат 84x108/32. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 10,9. Обл.-вид. арк. 8,6.
Тираж 1000. Вид. № 181.
Зам. № 3656

Свідоцтво ДК № 69 від 29.05.2000 р.

Парламентське видавництво
04053, м. Київ — 53, пров. Несторівський, 4
Тел. 212-12-61, факс 212-10-18

Віддруковано з репродукованого
оригінал-макета у фірмі «ВШІОЛЬ»
03151, м. Київ-151, вул. Волинська, 60.

СЕРВЕЦЬКИЙ Іван Васильович

Професор кафедри теорії та практики оперативно-розшукової роботи Національної академії внутрішніх справ України, кандидат юридичних наук, доцент.

Народився в 1955 році на Київщині.

З 1976 року працював на посадах міліціонера, оперуповноваженого, старшого оперуповноваженого та начальника карного розшуку.

З 1989 року — на педагогічній роботі. Вчений секретар спеціалізованої вченої ради.

Наукові надбання: має понад 110 наукових праць у галузі теорії оперативно-розшукової діяльності, тактики боротьби з тяжкими злочинами, організованою злочинністю та корупцією.